

ศึกษาวิเคราะห์เรื่องทรัพย์สินในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระกัณฺฐพล โภคาไส (บุญประดิษฐ์)

๒๕๕๑
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนานิตยปริวรรต

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๐

ศึกษาวิเคราะห์เรื่องทรัพย์สินในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระกัณฐพล โสภาโส (บุญประสิทธิ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

๑๐๕๓

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สอบแล้ว ๑๙ มี.ค. ๕๐

พุทธศักราช ๒๕๕๐

**AN ANALYTICAL STUDY OF TREASURES IN THERAVĀDA
BUDDHIST PHILOSOPHY**

PHRA KANTHAPON OBHĀSO (BOONPRASIT)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS

DEPARTMENT OF BUDDHISM AND PHILOSOPHY

GRADUATE SCHOOL

MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

B.E. 2550 (2007)

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์เรื่องทรัพย์สินในพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา : พระกัณฐพล โอภาโส (บุญประสิทธิ์)
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : พระสุทธิสารโสภณ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : พระมหาอำนาจ มหาวิโร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

.....
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์) ประธานกรรมการ

.....
(พระสุทธิสารโสภณ) อาจารย์ที่ปรึกษา

.....
(พระมหาอำนาจ มหาวิโร) อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

.....
(ผศ. พิเศษ ดร. สุกิจ ชัยมุสิก) กรรมการ

.....
(ผศ. ดร.เจริญชัย ชนไพโรจน์) กรรมการ

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : An Analytical Study of the Treasures in the Theravāda Buddhist
Philosophy
Student's Name : Phra Kanthapon Obhāso (Boonprasit)
Department : Buddhism and Philosophy
Advisor : Phrasutthisarasophon
Co-Advisor : Phramaha Amnuay Mahaviro

Accepted by the Graduate School, Mahāmakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

P. Sampipattanaingojan
.....
(Phragrupaladsampipattanaviriyajarn) Dean of Graduate School

Thesis Committee

P. Sampipattanaingojan
.....
(Phragrupaladsampipattanaviriyajarn) Chairman

P. Suttthisarasophon
.....
(Phrasutthisarasophon) Advisor

Amnuay Mahaviro
.....
(Phramaha Amnuay Mahaviro) Co-Advisor

S. Chaimusik
.....
(Asst. Emeritus Prof. Dr. Sukit Chaimusik) Member

Jaroenchai Chonpairot
.....
(Asst. Prof. Dr. Jaroenchai Chonpairot) Member

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาวิเคราะห์เรื่องทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา	: พระกัณฐพล โอภาโส (บุญประสิทธิ์)
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: พระสุทธิสารโสภณ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: พระมหาอำนาจ มหาวีโร
ปีการศึกษา	: ๒๕๔๕

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ๒. เพื่อศึกษาโลกุตตรทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ทรัพย์ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกเป็นหลัก และจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาของฝ่ายเถรวาท ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์

ผลจากการวิจัยพบว่า ทรัพย์ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง สิ่งที่เป็นปัจจัยอำนวยประโยชน์หรือให้สำเร็จประโยชน์ และความสุขแก่ผู้ครอบครอง เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในปัจจุบันและชีวิตในอนาคต โดยมีลักษณะ ๒ อย่างคือ ๑) เป็นโลกียทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก ๒) เป็นโลกุตตรทรัพย์หรือทรัพย์ภายใน ซึ่งทรัพย์ทั้ง ๒ อย่างนี้พุทธปรัชญามีวิธีการปฏิบัติต่อทรัพย์ที่แตกต่างกัน คือนับตั้งแต่ขั้นตอนการแสวงหา การรักษา การใช้ประโยชน์ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามทรัพย์ทั้ง ๒ อย่างนี้ก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน อิงอาศัยซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นปัจจัยสำคัญในการนำพาผู้ครอบครองไปพบกับ “ความสุข” ได้เหมือนกัน จะมีความแตกต่างกันตรงที่ความสุขที่เกิดจากโลกียทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอกเป็นเพียงความสุขที่ต้องอาศัยสิ่งอื่นเป็นองค์ประกอบ จึงเป็นเพียงความสุขระยะสั้นๆ ส่วนโลกุตตรทรัพย์หรือทรัพย์ภายในเป็นปัจจัยให้เกิดความสุขที่ไม่อิงอาศัยสิ่งอื่นเป็นองค์ประกอบ จึงเป็นความสุขที่แท้จริงอันเป็น จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือบรรลุปรมัตตสุข ที่เรียกว่า “นิพพาน”

Thesis Title : **An Analytical Study of the Treasures in the Theravāda Buddhist Philosophy**

Student's Name : **Phra Kanthapon Obhāso (Boonprasit)**

Department : **Buddhism and Philosophy**

Advisor : **Phrasutthisarasophon**

Co-Advisor : **Phramaha Amnuay Mahaviro**

Academic Year : **B.E. 2549 (2006)**

ABSTRACT

The purposes of this thesis are to study the worldly treasures, the ultra-mundane treasures, and An Analytical Study of the Treasures in the Theravada Buddhist Philosophy.

The data for the study are collected from documents, especially from the Tipitaka.

The results of the study indicate that the treasures in Theravada Buddhist philosophy mean things to provide convenience and happiness to the owners. There are two kinds of treasures; the ultra-mundane and the worldly ones. The ways to treat with these two kinds of treasures are different in searching, keeping and spending. The two kinds of treasures, however, are closely related to each other as the medium to take their owners to meet with the happiness. The difference is that the happiness originated from the worldly treasures depends on other factors, but the happiness from the ultra-mundane treasures is independent from any other factors. It is the real happiness and is the aim of Buddhism.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษางานวิจัยในครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เพราะได้รับความอนุเคราะห์และช่วยเหลือด้วยดีจากครูอาจารย์ เพื่อนสหธรรมิกักร่วมรุ่นมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร์ทุกท่าน โดยเฉพาะการชี้แนะจากท่านพระจรัสพัฒน์ คมภิธรรมโม (สาครเจริญ) พระสุนทรพิทักษ์ กมล (สมมติ) พระพิริยสิริ ปิยสิโร (ลักขร) พระฉลาด นิปโก (เถาปรัก) ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการค้นหาข้อมูล

ขอกราบขอบพระคุณ พระสุทธิสาร โสภณ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ท่านพระมหาอำนาจ มหาวิโร ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วมที่ได้เสียสละเวลาชี้แนะทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงลงไปด้วยดี โดยการให้คำปรึกษาแนะแนวทาง

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ วิริยาจารย์ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เจริญพรขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิเศษ ดร.สุกิจ ชัยมุสิก ที่ได้เมตตาตรวจสอบแก้ไข รูปแบบและรูปเล่ม จนทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร์ และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ที่ได้ช่วยเป็นแหล่งข้อมูลสนับสนุนในด้านเอกสารที่ใช้ในการประกอบทำวิทยานิพนธ์ และครูอาจารย์อีกหลาย ๆ ท่าน ที่ได้ช่วยเสนอแนะข้อคิดเห็น จนทำให้งานวิจัยในครั้งนี้เสร็จสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะอุบาสกอุบาสิกาคุ้มวัดปราสาทศีลาราม ตำบลเจียง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ ทุกคนที่ได้ช่วยสนับสนุนทุนในการศึกษามาตั้งแต่ต้นด้วยดี และให้กำลังใจตลอดมา

คุณประ โยชน์พร้อมด้วยคุณงามความดีแห่งวิทยานิพนธ์นี้ ผู้จัดทำขอน้อมไว้เพื่อเป็นเครื่องสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย บิดา มารดา ครูอุปัชฌาย์และอาจารย์ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้ให้ปัญญาวิชาความรู้ทั้งหลาย ขอทุกท่านจงเป็นผู้มีความสุขและความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และเป็นผู้มีส่วนร่วมในความสำเร็จในครั้งนี้ด้วยทุก ๆ ท่าน

พระกัณฐพล โอภาโส (บุญประสิทธิ์)

๓ มีนาคม ๒๕๕๐

สารบัญญัตย่อ

พระไตรปิฎกที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักในการศึกษาค้นคว้า เพื่อการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕ ค่าย่อและคำเต็ม มีดังต่อไปนี้

ค่าย่อ	คำเต็ม
พระวินัยปิฎก	
วิ.มหา.	วินัยปิฎก มหาวิภังค
วิ.ม.	วินัยปิฎก มหาวคค
วิ.จ.	วินัยปิฎก จุฬวคค
พระสุตตันตปิฎก	
ที.สี.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขนฺธวคค
ที.ม.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคค
ที.ปา.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคค
ม.ม.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณฺณาสก
ม.ม.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณฺณาสก
ม.อุ.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก
สั.ส.	สุตตันตปิฎก สงฺยุตตนิคาย สคาถวคค
สั.นิ.	สุตตันตปิฎก สงฺยุตตนิคาย นิทานวคค
สั.ข.	สุตตันตปิฎก สงฺยุตตนิคาย ขนฺธวารวคค
สั.สพา.	สุตตันตปิฎก สงฺยุตตนิคาย สพายตนวคค
สั.ม.	สุตตันตปิฎก สงฺยุตตนิคาย มหาวารวคค
อง.เอก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตตรนิคาย เอกนิปาต
อง.ทุก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตตรนิคาย ทุกนิปาต
อง.ติก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตตรนิคาย ติกนิปาต
อง.จตุกก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตตรนิคาย จตุกกนิปาต
อง.ปญจก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตตรนิคาย ปญจกนิปาต
อง.ฉก.	สุตตันตปิฎก องฺคุตตรนิคาย ฉกนิปาต

อง.สศตท.	สศตตบปีฎก องคตตตตตตตตต สศตตตตตต
อง.อฎจก.	สศตตตบปีฎก องคตตตตตตตตต อฎจกตตตต
บ.บ.	สศตตตบปีฎก บ.บ.ตตตตตตต บ.บ.ตตตต
บ.อิตี.	สศตตตบปีฎก บ.บ.ตตตตตตต อิตีตตตต
บ.ส.	สศตตตบปีฎก บ.บ.ตตตตตตต สศตตตตต
บ.เปต.	สศตตตบปีฎก บ.บ.ตตตตตตต เปตตตต
บ.เถร.	สศตตตบปีฎก บ.บ.ตตตตตตต เถรคตต
บ.ชา.	สศตตตบปีฎก บ.บ.ตตตตตตต ชาตค
อรรคกถา	
ที.ส.อ.	ทตตตตตต สุตตตตตตตตต สีสกขทตตตต
ม.อ.อ.	มขตตตตตตต ตตตตตตต อตตตตตตต
บ.ธ.อ.	บ.บ.ตตตตตตต ตตตตตตต
บ.ชา.อ.	บ.บ.ตตตตตตต ชาตคตตตต
ปกรณวิเสส	
วิสุทธี.	วิสุทตตตตต

สำหรับการอ้างอิงเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์มี ๒ แบบ คือ

๑. แบบ ๓ ตอน คือ พระไตรปิฎกในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้การอ้างอิงแบบ ๓ ตอน และ ๒ ตอน การอ้างอิงแบบ ๓ ตอน เล่ม/ชื่อ/หน้า เช่น ที.ปา. ๑๕/๑/๑. หมายถึง ทตตตตตต ปาฐกถาคค เล่มที่ ๑๕ ข้อที่ ๑ หน้าที่ ๑ เป็นต้น

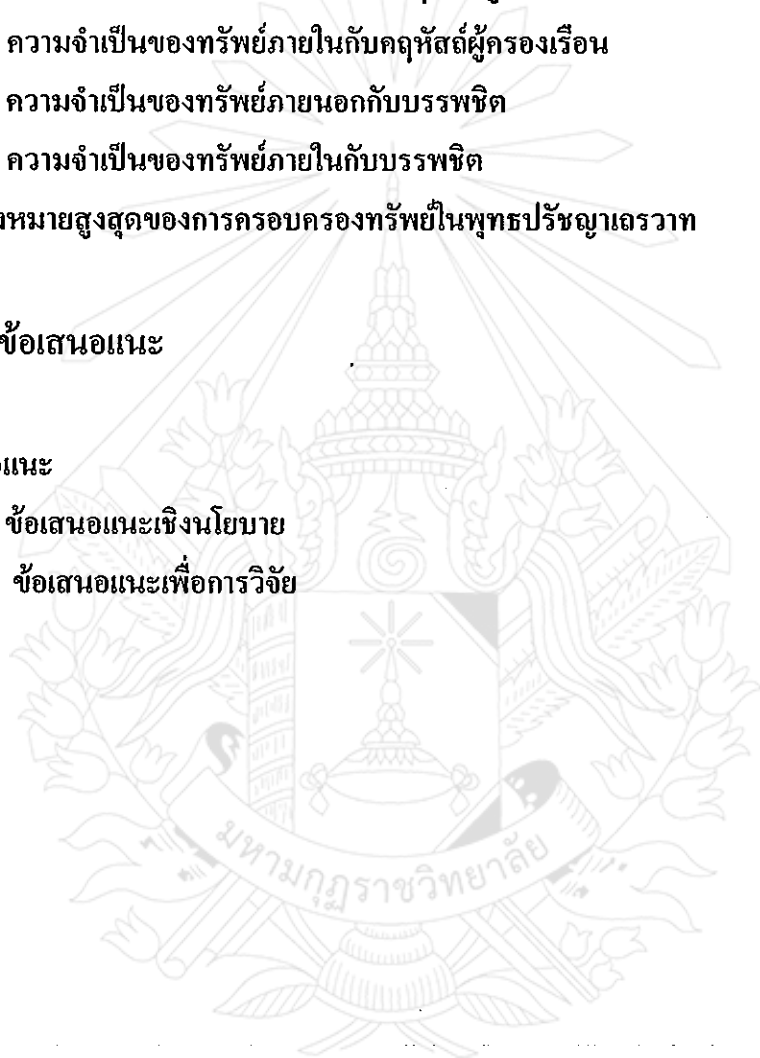
๒. แบบ ๒ ตอน คือ ชื่อ/หน้า เช่น บ.ชา.อ. ๖๔ /๑. หมายถึง อ้างในอรรคกถา ชื่อคัมภีร์ สศตตตบปีฎก บ.บ.ตตตตตตต ชาตค ข้อที่ ๖๔ หน้าที่ ๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญย่อ	ง
สารบัญ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๒
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๓
๑.๖ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
บทที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๕
๒.๑ ความหมายของโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๕
๒.๑.๑ ความหมายของทรัพย์โดยทั่วไป	๕
๒.๑.๒ ความหมายของทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๖
๒.๑.๓ ความหมายของโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๘
๒.๒ ประเภทของโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๐
๒.๓ ลักษณะของโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๑
๒.๔ ประโยชน์ของโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๒
๒.๔.๑ ประโยชน์ทางด้านเป็นปัจจัยให้เกิดความสุข	๑๒
๒.๔.๒ ประโยชน์ทางด้านเป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตที่มั่นคง	๑๓

๒.๔.๓	ประโยชน์ทางด้านเป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า	๑๔
๒.๔.๔	ประโยชน์ทางด้านเป็นสิ่งกำหนดฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคล	๑๔
๒.๔.๕	ประโยชน์ทางด้านเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกแก่ชีวิต	๑๕
๒.๔.๖	ประโยชน์ทางด้านเป็นทุนในการพัฒนาสังคม	๑๕
๒.๕	โทษที่เกิดจากโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๖
๒.๕.๑	โทษตามกฏธรรมชาติของทรัพย์	๑๖
๒.๕.๒	โทษเกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์	๑๗
บทที่ ๓	แนวคิดเกี่ยวกับโลกุตตรทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๒๖
๓.๑	ความหมายของโลกุตตรทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๒๖
๓.๑.๑	ความหมายของโลกุตตระ	๒๖
๓.๑.๒	ความหมายของทรัพย์ภายใน หรืออริยทรัพย์	๒๗
๓.๒	ลักษณะของโลกุตตรทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๒๘
๓.๒.๑	ความหมายและลักษณะของศรัทธา	๓๐
๓.๒.๒	ความหมายและลักษณะของศีล	๓๒
๓.๒.๓	ความหมายและลักษณะของhiri	๓๔
๓.๒.๔	ความหมายและลักษณะของโศตทัปปะ	๓๕
๓.๒.๕	ความหมายและลักษณะของสุตะ	๓๖
๓.๒.๖	ความหมายและลักษณะของจาคะ	๓๗
๓.๒.๗	ความหมายและลักษณะของปัญญา	๓๘
๓.๓	ประโยชน์ของโลกุตตรทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๔๐
๓.๓.๑	คุณประโยชน์ของโลกุตตรทรัพย์	๔๐
๓.๓.๒	คุณประโยชน์สูงสุดของอริยทรัพย์	๕๐
บทที่ ๔	วิเคราะห์ทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท	๕๓
๔.๑	วิเคราะห์วิธีการปฏิบัติต่อโลกียทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก	๕๓
๔.๑.๑	วิธีการแสวงหา และรักษาทรัพย์ภายนอก	๕๓
๔.๑.๒	หลักการบริหารทรัพย์ที่หามาได้	๖๒
๔.๑.๓	หลักการใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้	๖๓

๔.๒ วิเคราะห์วิธีการปฏิบัติต่อโรคอุทกทรพิษหรือทรพิษภายใน	๖๖
๔.๒.๑ การแสวงหาทรพิษภายใน	๖๖
๔.๒.๒ วิธีการรักษาทรพิษภายใน	๘๐
๔.๒.๓ วิธีการใช้ทรพิษภายใน	๘๑
๔.๓ วิเคราะห์ความจำเป็นของทรพิษที่มีต่อการดำเนินชีวิต	๘๒
๔.๓.๑ ความจำเป็นของทรพิษภายนอกกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน	๘๒
๔.๓.๒ ความจำเป็นของทรพิษภายในกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน	๘๕
๔.๓.๓ ความจำเป็นของทรพิษภายนอกกับบรรพชิต	๘๖
๔.๓.๔ ความจำเป็นของทรพิษภายในกับบรรพชิต	๘๗
๔.๔ ความมุ่งหมายสูงสุดของการครอบครองทรพิษในพุทธปรัชญาเถรวาท	๘๘
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๘๑
๕.๑ บทสรุป	๘๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๕
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๘๕
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๑๐๐
บรรณานุกรม	๑๐๑
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสังคมปัจจุบันคนส่วนมากมีความต้องการทรัพย์สินที่เป็นวัตถุเพื่อใช้ในการซื้อขาย แลกเปลี่ยน ฯลฯ ในระบบเศรษฐกิจ อีกทั้งยังเป็นที่แสดงให้เห็นสถานภาพทางสังคม ผู้ที่มีทรัพย์สินมากก็ได้ชื่อว่า “เศรษฐีมหาเศรษฐี” ตามสถานภาพทางด้านทรัพย์สิน ภาพที่ปรากฏในทางสังคมก็คือ ผู้ที่ครอบครองทรัพย์สินไว้มากก็มักจะได้รับความสะดวกสบายในการดำรงชีพ มีกำลังทรัพย์จับจ่ายใช้สอยในสิ่งที่ต้องการอยากจะได้ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะจำเป็นในการดำรงชีพหรือไม่ก็ตาม ซึ่งความจริงแล้วตั้งแต่สมัยอดีตเรื่อยมา มนุษย์แต่ละคนมีความจำเป็นในการดำรงชีพด้วยปัจจัย ๔ อย่าง ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ต่อมาเมื่อสังคมมนุษย์มีความเจริญทางด้านวัตถุ เกิดมีการผลิตปัจจัยที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกให้แก่ชีวิตมากขึ้น สิ่งที่น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญของชีวิตในยุคปัจจุบัน เช่น ยานพาหนะ และวัตถุสิ่งของที่เป็นเครื่องมือสร้างความบันเทิงอีกมากมาย รวมทั้งเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นมา ล้วนมีส่วนในการอำนวยความสะดวกให้แก่ชีวิตมนุษย์ทั้งสิ้น วัตถุสิ่งของเหล่านั้นก็จัดว่าเป็นทรัพย์สินประเภททรัพย์สินภายนอก มนุษย์ในสังคมปัจจุบันต่างอาศัยวัตถุเหล่านี้ในการดำรงชีพอย่างสะดวกสบาย

มีคนจำนวนไม่น้อยที่มีความคิดว่า การมีทรัพย์สินสมบัตินั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต หรือเป็นค่านิยมของชีวิต โดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน ค่าครองชีพสูงจึงทำให้คนเรามีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ในบางครั้งถึงกับทำร้าย ปล้นฆ่า ฉกชิงวิ่งราวซึ่งกันและกัน แม้แต่ญาติทางสายโลหิตก็ถึงกับฆ่ากันเอง สาเหตุคือต้องการทรัพย์สินสมบัติเพื่อสนองคตินหาของตนเอง เพราะบุคคลเหล่านี้ถือว่าการมีทรัพย์สินคือความสุข เช่น ต้องการเงิน เงินจึงเป็นเหตุของความทุกข์ ดังเช่นคำกล่าวสมัยหนึ่งที่ว่า “งานคือเงิน เงินคืองานบันดาลสุข” ซึ่งมีความหมายในตัวของมันเอง คนอยากได้เงิน ชอบเงินก็ต้องทำงาน ถ้าไม่ทำงานไหนเลยจะมีเงิน ในทำนองกลับกันถ้าไม่มีหวังได้เงินแล้ว ก็คงไม่มีใครยอมทำงานเช่นกัน ฉะนั้นจึงมีคำพูดว่า “เงินดีงานเดิน เงินเกินงานวิ่ง เงินนิ่งงานชะงัก หรือ งานเดินเงินดี เงินมีงานวิ่ง เงินนิ่งงานก็หยุด” ล้วนแต่เน้นเรื่องของเงิน ใจจดใจจ่ออยู่กับเงิน จนมีคนไม่น้อยหลงเงิน จนลืมความหมายของเงิน เอาแต่มุ่งหาเงินเก็บ เก็บเท่าไรมีเท่าไร ก็หาได้รับประโยชน์อันแท้จริงจากเงินไม่ ประโยชน์อันแท้จริงของเงินก็คือซื้อหาสิ่งที่จะให้เกิดความสะดวกสบาย เรียกง่ายๆ ว่า ความสุข ซึ่งบุคคลเหล่านี้แสวงหาทรัพย์สินโดยไม่เลือกทาง คนเหล่านี้อาจทำได้ทุกอย่าง แม้กระทั่งการทำผิดกฎหมายบ้านเมือง ผิดหลักศีลธรรม ปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นในลักษณะเชื่อมโยงถึงกันหมด ปัญหาด้านเศรษฐกิจมีส่วนทำให้เกิด

ปัญหาทางด้านอาชญากรรมก็มี เพราะว่าคนผู้ตกอยู่ในฐานะยากจน ที่ได้รับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ บางคนก็คิดว่าตนเองยากจนหมดหนทางอาจจะประกอบอาชญากรรมขึ้นได้ เมื่อไม่มีทางออกหรือเครื่องยึดโยงใจ ผลสุดท้ายก็ทำให้เกิดความจนขึ้นไปอีก

ในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเรื่องทรัพย์ แต่สอนให้คนเรารู้จักใช้ทรัพย์ให้มีคุณค่าอย่างแท้จริง ไม่ใช่ใช้ทรัพย์ที่หามาได้อย่างฟุ่มเฟือย โดยไม่รู้จักรักษาคุณค่าอย่างแท้จริง จนเกิดปัญหาตามมาภายหลัง สิ่งจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนา คือ ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้า ยารักษาโรค ดังนั้นทรัพย์ภายนอกที่จำเป็นอย่างแท้จริงคือการแสวงหาปัจจัย ๔ ให้พอเพียงแก่ความเป็นอยู่ ไม่มากเกินไป และไม่น้อยเกินไป พระภิกษุสงฆ์เป็นกรณีตัวอย่างในการรู้จักการใช้ทรัพย์อย่างมีคุณค่า และได้ประโยชน์สูงสุด เพราะพระภิกษุสงฆ์เลี้ยงชีพแต่เพียงแก่อัตภาพเท่านั้น ไม่สะสมทรัพย์ เพราะจะทำให้ เกิดกิเลสตัณหา ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม แต่พุทธศาสนาสอนให้รู้จักสะสมทรัพย์ภายในอันเป็นทรัพย์ที่ไม่มีใครสามารถแย่งชิงไปได้ และไม่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรมอีกด้วย

ดังนั้น ความสำคัญของทรัพย์และปัญหาที่เกิดจากทรัพย์ที่กล่าวมา จึงมีประเด็นปัญหาที่น่าสนใจ เพื่อหาข้อสรุปว่า พระพุทธศาสนากล่าวถึงเรื่องทรัพย์อย่างไร การแสวงหา การใช้จ่าย การรักษาทรัพย์และทรัพย์ที่แท้จริงในทางพระพุทธศาสนา คืออะไร

จากประเด็นปัญหาที่กล่าวมา ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาวิเคราะห์ว่า ทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึงอย่างไรบ้าง อะไรคือทรัพย์ที่แท้จริงในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยจักศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นเหล่านี้ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาโลกีย์ทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาโลกุตตรทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์เรื่องทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาวิเคราะห์เรื่องทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางขอบเขตการศึกษาไว้ดังนี้

- ๑.๓.๑ ศึกษาความหมาย ประเภท ลักษณะและประโยชน์ โทษของโลกีย์ทรัพย์ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๓.๒ ศึกษาความหมาย ประเภท ลักษณะ และประโยชน์ โทษของโลกุตตรทรัพย์ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๓.๓ ศึกษาวิเคราะห์เรื่องทรัพย์สินตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท โดยเฉพาะการได้มา การแสวงหา การใช้จ่าย การรักษา และความจำเป็นต่อการมีทรัพย์สิน

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

๑.๔.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

๑.๔.๒ รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) จากอรรถกถา ฎีกา อรรถกถา และปกรณ์วิเศษต่างๆ

๑.๔.๓ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทรัพย์สิน จากตำรา หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสาร วารสาร บทความ งานเขียนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทรัพย์สินทั่วไป

๑.๔.๔ นำข้อมูลที่รวบรวมมาได้ ทำการวิเคราะห์ อธิบาย ตีความ ให้ความหมายตามความเหมาะสมกับเนื้อหาที่วิจัย และจัดลำดับ ความเกี่ยวข้อง ความสำคัญในเรื่องเหตุผล และที่มา เพื่อแยกประเภท

๑.๔.๕ นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ แยกประเภท เขียนลงในบทต่าง ๆ ตามความสอดคล้อง และเหมาะสมแก่นี้อาหาของการวิจัย

๑.๔.๖ นำเสนอผลการวิจัย โดยการบรรยายแบบพรรณนาโวหาร

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๕.๑ ทำให้ทราบความหมาย ประเภท ลักษณะ และประโยชน์โทษของโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๕.๒ ทำให้ทราบความหมาย ประเภท ลักษณะ และประโยชน์ โทษของโลกุตตรทรัพย์ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๕.๓ ทำให้มีความรู้เรื่องทรัพย์สินตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท โดยเฉพาะการแสวงหา การใช้จ่าย การรักษา และความจำเป็นต่อการมีทรัพย์สิน

๑.๕.๔ เป็นประโยชน์ต่อผู้ต้องการศึกษาเรื่องทรัพย์สินตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๖ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ทรัพย์ หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่า, มีประโยชน์ อาจเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต หรือสิ่งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ หรืออาจจะมีรูปร่างหรือไม่มีรูปร่างก็ได้ ที่มีคุณค่าหรือมูลค่าสามารถเปลี่ยนค่ามาเป็นสิ่งของในการบริโภค หรืออุปโภคได้

โลกีย์ทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์ภายนอก หรือทรัพย์ในทางโลกิยะที่เป็นวัตถุภายนอก เป็นทรัพย์ที่บริโภคใช้สอยเพื่อความสะดวกสบาย

โลกุตตรทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์ภายใน หรือทรัพย์ที่เป็นโลกุตตระ ไม่สามารถมองเห็น จำต้องได้ แต่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึก เป็นทรัพย์ที่ไม่สามารถแบ่งปัน แจกจ่าย หรือไม่มีใครแบ่งไปได้ แต่หากสามารถแนะนำให้คนอื่นแสวงหามาได้

อริยทรัพย์ หมายถึง คุณธรรมที่มีอยู่ในบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ไม่สามารถจัดสรรแบ่งปันให้ผู้อื่นได้ เป็นคุณธรรมเฉพาะบุคคล

สามัญทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์สิ้นทั่วไป หรือเรียกว่า โภคทรัพย์ เป็นทรัพย์เคลื่อนที่ได้ และเคลื่อนที่ไม่ได้ มีรูปร่างหรือไม่มีรูปร่าง หรืออาจจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ได้ สรุปความโดยรวมแล้ว หมายถึง สิ่งของที่จะให้สำเร็จประโยชน์ และความสบาย สำหรับกายนี้และในโลกนี้

พุทธปรัชญา หมายถึง แนวความคิดที่ตั้งอยู่บนฐานความเชื่อ ที่ได้จากการใช้หลักเหตุผล และหลักความจริง ด้วยวิธีการทางปรัชญา

ทรัพย์สิ้นทางปัญญา หมายถึง ความสามารถของบุคคล หรือท้องถิ่นที่สามารถออกแบบสร้างสรรค์ สิ่งประดิษฐ์ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ตนเอง สังคมส่วนรวม

ทฤษฎีธัมมิกัตถะ หมายถึง ประโยชน์ในปัจจุบัน เช่น การแสวงหา การรักษา การใช้สอย บริโภคทรัพย์ เป็นต้น

สัมปรายิกัตถะ หมายถึง ประโยชน์ภายหน้า (อนาคต) ได้แก่ คุณธรรมภายใน เช่น ศรัทธา จาคะ ศีล ปัญญา เป็นต้น

ปรมัตถะ หมายถึง ประโยชน์ขั้นสูงสุด เป็นสาระที่แท้จริงของชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระหลุดพ้น จากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง และเข้าใจสรรพสิ่งต่างๆ อย่างแท้จริง เช่น กฎแห่งกรรม ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น

บทที่ ๒

แนวคิดเกี่ยวกับโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ทรัพย์สมบัติ คือสิ่งยอดปรารถนาของมนุษย์ หรือคำว่า “เงินทองเป็นของมีค่า” เป็นประโยคคำพูดที่มักจะได้ยินอยู่เสมอๆ อาจจะเป็นเพราะว่าการมีทรัพย์สมบัตินั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต หรือเป็นค่านิยมของชีวิต ยิ่งในสังคมปัจจุบันความต้องการทรัพย์สมบัติของมนุษย์ยิ่งมีมากขึ้น จุดหมายเพื่อตอบสนองตัณหาของตนเอง ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึง ทรัพย์ เช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงมีประเด็นที่ต้องศึกษาเรื่องของทรัพย์ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาเรื่อง โลกียทรัพย์ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมีข้อที่จะต้องศึกษาดังนี้

๒.๑ ความหมายของโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

๒.๑.๑ ความหมายของทรัพย์โดยทั่วไป

ทรัพย์ (Things) หมายถึง วัตถุมีรูปร่าง ซึ่งได้แก่ สิ่งที่มีมองเห็นได้ด้วยตา จับต้องสัมผัสได้ เช่น สมุด ปากกา โต๊ะ เก้าอี้ รถยนต์ วัวควาย เป็นต้น^๑

ส่วนในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของทรัพย์ไว้ว่า “ทรัพย์ เป็นคำนาม หมายถึงเงินตรา, สมบัติฟัสถาน ภาษาทางกฎหมาย หมายถึง วัตถุมีรูปร่าง โดยปริยาย หมายถึงสิ่งที่ถือว่ามีค่า อาจไม่มีรูปร่างก็ได้ เช่น มีปัญญาเป็นทรัพย์ อริยทรัพย์”^๒

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๗ ได้บัญญัติว่า “ทรัพย์ หมายถึง วัตถุมีรูปร่าง” และในมาตรา ๑๓๘ ได้บัญญัติว่า “ทรัพย์สิน หมายถึงความรวมทั้งทรัพย์และวัตถุไม่มีรูปร่าง ซึ่งอาจมีราคาและอาจถือเอาได้”^๓

^๑ มานิตย์ จุมปา, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์สิน, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๕.

^๓ น้ำแท้ มีบุญสร้าง, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, (กรุงเทพมหานคร : ภูมิบัณฑิต, ๒๕๔๕), หน้า ๖๔.

ดังนั้นตามความหมายในมาตรา ๑๓๗ และมาตรา ๑๓๘ เมื่อนำมาประกอบกัน จึงสามารถให้ความหมายของทรัพย์สินได้ดังนี้

“ทรัพย์สิน” คือ วัตถุที่มีรูปร่าง (ซึ่งอาจมีราคา และอาจถือเอาได้)

“วัตถุที่มีรูปร่าง” คือ วัตถุที่ประกอบด้วยรูปและร่างในตัวเองโดยลำพัง มีตัวตนมีรูปทรง เช่น กว้าง ยาว สูง ต่ำ หรือเป็นวงกลม เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เติงตั้ง ฯลฯ หรือแม้จะมีขนาดเล็กมากจนมองไม่เห็นด้วยตาเปล่าก็ตาม เช่น เชื้อโรค เชื้อแบคทีเรีย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้วัตถุบางอย่างจะมีรูปร่างก็ไม่ถือว่าเป็นทรัพย์สิน ตัวอย่างเช่น มนุษย์ ฯลฯ

“วัตถุไม่มีรูปร่าง” คือ สิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ไม่สามารถจับต้องสัมผัสได้ ไม่มีขนาด ไม่มีตัวตน ไม่มีสัดส่วน เช่น แก๊ส พลังงานปรมาณู ลม ฯลฯ และรวมถึงสิทธิต่างๆ ที่บัญญัติไว้ที่เกี่ยวกับทรัพย์สินในมาตรา ๑๓๕ และมาตรา ๑๔๐ ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งเป็นสิทธิที่ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น กรรมสิทธิ์ สิทธิครอบครอง เป็นต้น

“อาจมีราคา” ซึ่งคำว่า “ราคา” สามารถให้ความหมายได้ ๒ ลักษณะ คือ

๑. ราคา หมายถึง คุณค่าของวัตถุในตัวเอง หรือคุณค่าที่มีอยู่ในตัวของทรัพย์สินเอง เช่น รถ เรือ อาหาร ยารักษาโรค วัว ควาย ช้าง ม้า เป็นต้น

๒. ราคา หมายถึง มูลค่าที่ใช้ซื้อขายแลกเปลี่ยนกันตามระบบเศรษฐกิจ ซึ่งมนุษย์เป็นผู้กำหนดสร้างมูลค่าขึ้น เช่น ธนบัตร เงินตรา เป็นต้น

และสิ่งของบางอย่างไม่อาจซื้อขายกันได้ด้วยราคา แต่อาจมีคุณค่าเพื่อประโยชน์ทางจิตใจ หรือประโยชน์ในการใช้สอย เช่น สมณศักดิ์ การประกาศตั้งชื่อสกุล เป็นต้น

“อาจถือเอาได้” หมายถึง มนุษย์สามารถครอบครองได้ หรือในวิสัยที่มนุษย์จะหวงกัน

จากที่กล่าวมา ทรัพย์สิน ในความหมายโดยทั่วไปจึงหมายถึง วัตถุที่มีรูปร่าง มองเห็นได้ สามารถจับต้องได้ เป็นวัตถุที่มีค่า เช่น เงิน ทอง รถ วัวควาย บ้านเรือน เป็นต้น เรียกว่า ทรัพย์สิน หรือทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งในทางกฎหมาย หมายถึงเอา วัตถุที่มีรูปร่าง และไม่มีรูปร่าง เช่น ภูมิปัญญา เป็นต้น

๒.๑.๒ ความหมายของทรัพย์สินในพุทธปรัชญาเถรวาท

คำว่า “ทรัพย์สิน” มาจากคำภาษาบาลีว่า ทัพพะ จากภาษาสันสกฤตว่า ทรวุช โดยแปลงตัว ว เป็น พ จึงเป็น ทรวุช เป็นคำนามหมายถึง สิ่งของต่างๆ, เงิน, สมบัติต่างๆ ไทยหมายเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีค่า^๔

^๔ เปลื้อง ณ นคร, พจนานุกรม, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๗.

แต่ศัพท์ภาษาบาลีมีหลายอย่างเช่น “ธน” ก็แปลว่า ทรัพย์, สมบัติ^๔ ซึ่งเป็นศัพท์ที่ใช้มากที่สุดมีความมุ่งหมายถึงทรัพย์อย่างกว้างขวาง รวมทั้งทรัพย์ภายนอกที่เป็นสสารวัตถุทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นทรัพย์ที่ใช้ในการบริโภคอุปโภค ทรัพย์สินเงินทอง เครื่องประดับ ที่อยู่อาศัย ธนบัตร ที่มนุษย์สามารถครอบครอง และใช้สอยได้ทั้งหมด และยังหมายรวมถึงคุณธรรมภายในที่เป็นทรัพย์อีกด้วย

ส่วนความหมายทางรูปศัพท์คำว่า “ธน” ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ทางภาษาได้แสดงไว้ว่า มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “ธัญญา” เพราะหมายถึง สิ่งที่มีพร้อม สิ่งที่ดีพร้อม^๕ คำทั้งสองนี้มีความมุ่งหมายทรัพย์ที่เป็นวัตถุภายนอก เช่น ข้าวเปลือก เงิน และทอง เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีพร้อมได้ด้วยสิริ บุญ และปัญญา

บางแห่งคำว่า “ธน” (ทรัพย์) แยกออกมาเป็นทรัพย์ประเภทหนึ่ง ที่ไม่ได้หมายรวมกับทรัพย์สมบัติประเภทอื่นๆ แต่มีความหมายที่ใช้แสดงสถานภาพของเศรษฐีในสมัยครั้งพุทธกาล เช่น ศัพท์ที่ว่า “ญาติของพวกเรา ส่วนมาก ในเมืองไพศาลี เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมาก มีอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจมาก มีธัญญาชาติที่เป็นทรัพย์มาก”^๖ ในสมัยนั้น โดยส่วนมากจะหมายถึง ทรัพย์ที่เป็นเงินตรา ซึ่งเรียกว่า रुपียะ, กหาปณะ, บาท, และมาสก^๗

ส่วนคำศัพท์อื่น ที่ใช้สื่อแทนคำว่า “ทรัพย์” ที่ปรากฏก็มี เช่น คำว่า “สมบัติ” ที่ใช้สื่อความหมายถึงทรัพย์ภายนอกทุกชนิดของมนุษย์ และยังหมายรวมถึงคุณธรรมอื่นๆ ได้อีกด้วย เช่น ในบาลีที่ว่า “มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ทั้งหมดย่อมได้ด้วยนิธินี้”

ดังนั้นคำว่า ทรัพย์ ในพุทธปรัชญานอกจากหมายถึง ทรัพย์ที่เป็นสสารวัตถุแล้ว ยังหมายถึงคุณธรรมภายใน ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม ไม่เป็นสสารวัตถุ ดังพระบาลีที่ว่า “สนตุญฺหิ ปรมํ ธนํ ๗ ทรัพย์มีความสันโดษเป็นอย่างยิ่ง”^๘ “สทุธิธ วิตุตฺตํ ปุริสสุส เสฏฺฐํ ศรัทธาเป็นทรัพย์ประเสริฐของคนในโลกนี้”^๙ และหลักธรรมที่กล่าวถึงคุณธรรมของพระพุทธเจ้าว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มี

^๔ พระอุตรคณาธิการและ รศ.ดร.จำลอง สาระพัตติก, พจนานุกรมบาลี-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๔๘๕.

^๕ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณวิวัฒนะ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, พระคัมภีร์อภิธาน์ปทีติกา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕๒๕.

^๖ วิ.ม. ๑/๑๕/๑๕.

^๗ วิ.ม. ๑/๘๓/๒๔๑.

^๘ พุ.ธ. ๒๕/๒๕/๒๕.

^๙ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒.

ทรัพย์เหล่านี้คือ ทรัพย์คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัมปะ สุตตะ จาคะ ปัญญา สติปัญญา สัมมปธาน อธิธัมมา อินทรีย์ พละ โภชนงค์ มรรค ผล นิพพาน”^{๑๑}

จากความหมายข้างต้นทำให้ทราบคำว่า ทรัพย์ นั้นมีความหมายเป็นทั้งวัตถุสิ่งของที่ใช้ในการบริโภคอุปโภค หรือที่เรียกว่า ทรัพย์ภายนอก และคุณธรรมภายในของบุคคล ที่เรียกว่า อริยทรัพย์ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่มีตั้งแต่ระดับขั้นพื้นฐานธรรมดา จนถึงระดับสูงสุดคือ นิพพาน ที่ถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในทัศนะพุทธปรัชญา

๒.๑.๓ ความหมายของโลกียทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักคำสอนอยู่มากมาย แต่หากแยกออกให้ชัดเจนสามารถแบ่งคำสอนเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียะ และระดับโลกุตระ หรือเรียกว่า ธรรมะ ๒ ระดับ คือ โลกียธรรม กับ โลกุตระธรรม ซึ่งมีคำอธิบายความหมายดังนี้

โลกียะ, โลกีย์ หมายถึง เกี่ยวกับโลก, ทางโลก, เนื่องจากในโลก, เรื่องของชาวโลก, ยังอยู่ในภพ ๓ ยังเป็นกามาวจร รูปาวจร หรืออรูปาจร

โลกุตระ, โลกุตระ หมายถึง พ้นจากโลก, เหนือโลก, พ้นวิสัยของโลก, ไม่อยู่ในภพทั้ง ๓

หรือธรรมะ ๒ ระดับ ได้แก่

โลกียธรรม หมายถึง ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก, สภาวะเนื่องในโลก ได้แก่ขันธ์ ๕ ที่ยังมีอาสวะทั้งหมด

โลกุตระธรรม ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก, สภาวะพ้นโลก มี ๘ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

คำว่า โลกียะ เมื่อนำคำที่เป็นคำกลางๆ เช่น ธรรมะ ฌาน หรือวิมุตติ ไปเชื่อมจะมีความหมายในธรรมะ หรือฌาน หรือวิมุตติ ตามแต่ความหมายของหลักธรรมหรือสิ่งนั้น ๆ ที่เชื่อมเข้าไป เช่น

โลกียฌาน หมายถึง ฌานโลกีย์, ฌานอันเป็นวิสัยของโลก, ฌานของผู้มีจิตยังไม่เป็นโลกุตระ; ฌานที่ปุถุชนได้

โลกียวิมุตติ หมายถึง วิมุตติที่เป็นโลกีย์ คือความพ้นอย่างโลกๆ ไม่ได้เด็ดขาด ไม่สิ้นเชิง กิเลสและความทุกข์ยังคงกลับครอบงำได้อีก ได้แก่วิมุตติ ๒ อย่างแรกคือ ตัทธกวิมุตติ และ วิกัมภณวิมุตติ

โลกียสุข หมายถึง ความสุขอย่างโลกีย์, ความสุขที่เป็นวิสัยของโลก, ความสุขที่ยังประกอบด้วยอาสวะ เช่น กามสุข มนุษยสุข ทิพยสุข ตลอดถึงฌานสุขและวิปัสสนาสุข^{๑๒}

^{๑๑} พุ.ญ. ๓๐/๔๕๑/๑๘๔.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๘-๒๑๙.

ในที่นี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องทรัพย์สิน ซึ่งในทางพุทธปรัชญาเถรวาท แบ่งทรัพย์สินออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ ทรัพย์สินภายนอก และทรัพย์สินภายใน จากความหมายของโลกียะ ที่กล่าวมา ทรัพย์สินภายนอกจึงจัดอยู่ในโลกียทรัพย์สิน

ดังนั้น โลกียทรัพย์สิน จึงหมายถึง ทรัพย์สินในทางโลก หรือทรัพย์สินที่เป็นของฝ่ายโลกที่ใช้สอยกัน หรือหมายถึง ทรัพย์สินที่เป็นวัตถุสิ่งของต่าง ๆ สามารถจับต้องใช้จ่ายได้ เช่น เงิน ทอง สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ใช้เพื่ออำนวยความสะดวกสบาย สร้างความสุขภายนอกให้แก่มนุษย์

สำหรับโลกียทรัพย์สินในทางพุทธปรัชญาเถรวาท มีกล่าวไว้ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาคค เรื่องพระเวสสันดรชาคค ได้กล่าวถึงทรัพย์สินภายนอกไว้ว่า “เราจะให้หทัย ให้จักขุ เงิน ทอง แก้วมุกดา แก้วไพฑูรย์ หรือ แก้วมณี เป็นทรัพย์สินภายนอกของเรา...”^{๑๓}

โลกียทรัพย์สินในบางแห่งกำหนดความหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินที่เป็นวัตถุภายนอก ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่า เพราะทำจากแร่ธาตุและวัตถุทางธรรมชาติที่หายาก ดังที่ปรากฏในขุททกนิกาย จุฬนิทเทสว่า

“พระปัจเจกพุทธเจ้า ละบุตร ภรรยา บิดา มารดา ทรัพย์สิน รัษฎุชาติ พวกพ้อง และกามทั้งหลายตามส่วน ฟังเที่ยวไปผู้เดียวเหมือนนอแรด” ซึ่งคำว่า ทรัพย์สิน ในที่นี้หมายถึง แก้วมุกดา (มุกดา) แก้วมณี(มณี) ไพฑูรย์ (เวฑุริโย) สังข์ (สงฺโข) สีลา (สีลา) แก้วประพาพ (ปวาฬ) เงิน (รชต) ทอง (ชาตฺรูป) แก้วทับทิม (โลหิตฺโถ) แก้วลาย (มสารคฺคฺโล)^{๑๔}

โลกียทรัพย์สิน ในบาลีมักจะเรียกเพียงคำเดียวว่า ธน (ทรัพย์สิน) ซึ่งหมายถึงทรัพย์สินที่เป็นวัตถุภายนอก บ่งบอกถึงสถานภาพของเศรษฐีในสมัยครั้งพุทธกาล เช่น คำกล่าวที่ว่า “ญาติของพวกเราส่วนมาก ในเมืองไพศาลี เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์สินมาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมาก มีอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจมาก มีรัษฎุชาติที่เป็นทรัพย์สินมาก”^{๑๕} ในสมัยนั้นโดยส่วนมากจะหมายถึง ทรัพย์สินที่เป็นเงินตรา ซึ่งเรียกว่า รูปียะ, กหาปณะ, บาท, และมาสก^{๑๖} ดังที่ยกวิเคราะห์ศัพท์ข้างต้น

จะเห็นได้ว่าโลกียทรัพย์สินในทางพุทธปรัชญานั้น หมายถึง ทรัพย์สินที่เป็นวัตถุภายนอก หรือวัตถุสิ่งของที่มีรูปร่าง หาได้ยาก และเป็นของมีค่าต่างๆ ซึ่งจัดอยู่ในทรัพย์สินทางโลก หรือทรัพย์สินทางโลกีย์ ทำให้คนยึดติดลุ่มหลง อยากได้มาเป็นของตนเอง ดังที่ยกมาข้างต้น

^{๑๓} บุ.ชา. ๒๐/๒๕๓/๑๐๖๘.

^{๑๔} บุ.จ. ๓๐/๗๖๐/๓๐๔.

^{๑๕} วิ.ม. ๑/๑๕/๑๕.

^{๑๖} วิ.ม. ๑/๘๓/๒๔๑.

๒.๒ ประเภทของโลกิยทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก

โลกิยทรัพย์ หรือทรัพย์ที่เป็นวัตถุ หรือ โภคทรัพย์ ซึ่งหมายถึง สิ่งของที่จะให้สำเร็จประโยชน์ และความสุขสำหรับกายนี้และใน โลกนี้ อันเป็นกำลังสำคัญและเป็นปัจจัยเครื่องอุดหนุนภายนอกที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัยอยู่ได้ในสังคม ทรัพย์ประเภทนี้ถือว่าเป็นทรัพย์ภายนอก หรือที่เรียกว่า สามัญทรัพย์ ซึ่งสามารถแยกย่อยออกได้เป็น ๒ ประเภทคือ

- ๑) สวิญญาณกทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์ที่มีวิญญาณครอง หรือทรัพย์ที่มีชีวิต เช่น สัตว์พาหนะ ช้าง ม้า วัว ควาย บุตร ภรรยาสามี คณาญาติ ตลอดจนปศุสัตว์ต่างๆ เป็นต้น
- ๒) อวิญญาณกทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาณครอง หรือเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น บ้าน ที่ดิน แก้วแหวน เงินทอง ธนบัตร ฯลฯ หรือสิ่งของที่สังคมกำหนดความหมายว่าเป็นของมีค่า เป็นวัตถุที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนกันบ้าง เป็นเครื่องประดับบ้าง เป็นต้น^{๑๑}

ประเภทของโลกิยทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอกอีกลักษณะหนึ่ง กล่าวไว้ใน พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ นิธิกัณฐสูตร^{๑๒} กล่าวถึงขุมทรัพย์ ๔ ประเภท คำว่า นิธิ หมายถึง ขุมทรัพย์ อันหมายความว่า ของที่จะพึงเก็บงำไว้ หรือฝังไว้ เพื่อป้องกันเหตุภัยที่จะเกิดขึ้นกับทรัพย์ ซึ่งสมัยก่อนยังไม่มียระบบการฝากเงินไว้กับธนาคาร แต่ใช้วิธีการฝังดินไว้หรือฝังไว้ในแม่น้ำ เพื่อเอาไว้ใช้จ่ายในคราวจำเป็น ซึ่งในนิธิกัณฐสูตร ได้กล่าวถึงขุมทรัพย์มีอยู่ ๔ ประเภท คือ

- ๑) ถาวรนิธิ หมายถึง ขุมทรัพย์ถาวร เช่น ที่ดิน ที่ไร่ ที่นา เป็นต้น
- ๒) ชังคมนิธิ หมายถึง ขุมทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น
- ๓) อังคสมนิธิ หมายถึง ขุมทรัพย์ที่เป็นคุณสมบัติติดตัว เช่น วิชาความรู้ ศิลปวิทยา
- ๔) อนุคามิกนิธิ หมายถึง กุศลผลบุญ ที่เกิดจากศีล สมาธิ และปัญญา การฟังธรรมและการแสดงธรรม หรือบุญอื่นที่อำนวยความสะดวกอันน่าปรารถนา เพราะเป็นสิ่งที่จะทำให้มนุษย์ได้รับความสมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน ยิ่งกว่าทรัพย์ที่เป็นสสารวัตถุทุกประการ

จะเห็นได้ว่าประเภทของโลกิยทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอกนั้น หมายความว่าความเดียวกันกับทรัพย์ในทางกฎหมายในปัจจุบัน ได้แก่ ทรัพย์ที่มีวิญญาณครอง และทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาณครอง อีกนัยหนึ่ง คือ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ไม่ได้ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ ทรัพย์ที่เป็นสมบัติติดตัว และกุศลผลบุญที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติมา

^{๑๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๐.

^{๑๒} พ.บ. ๒๕/๘/๖-๘.

๒.๓ ลักษณะของโลกิยทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก

จากการศึกษาความหมายของทรัพย์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของทรัพย์ไว้ว่า “ทรัพย์ เป็นคำนาม หมายถึงเงินตรา, สมบัติที่สถานภาษาทางกฎหมาย หมายถึง วัตถุมีรูปร่าง โดยปริยาย หมายถึงสิ่งที่ถือว่ามีค่า อาจไม่มีรูปร่างก็ได้ เช่น มีปัญญาเป็นทรัพย์”^{๑๖} ดังนั้นจึงทำให้สามารถสรุปลักษณะของโลกิยทรัพย์ได้ดังนี้ คือ

๑) มีคุณค่า หรือราคา สิ่งที่จะกำหนดว่าเป็นทรัพย์ได้นั้น จะต้องมิคุณสมบัติคือ มีคุณค่า และมีประโยชน์ในตัวของทรัพย์เอง เป็นทรัพย์ที่มีชีวิต หรือไม่มีชีวิตก็ได้ ได้แก่ อาหาร ยารักษาโรค เสื้อผ้า ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น เพราะว่าทรัพย์เหล่านี้จะมีคุณค่าในตัวมันเอง และสามารถซื้อขายแลกเปลี่ยน ตีราคาเป็นเงินก็ได้

๒) เป็นวัตถุมีรูปร่าง ทรัพย์ภายนอกนั้นจะต้องมีรูปร่าง และสามารถจับต้องสัมผัสได้ เช่น การมีรูปร่างนั้นอาจจะมีลักษณะกลม เป็นแท่ง แบน โคน เป็นต้น ที่สามารถจับต้องและสัมผัสได้ และมีทรัพย์บางประเภทที่ไม่สามารถสัมผัสได้และมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น เช่น อากาศ ก๊าซ ธรรมชาติ ฯลฯ แต่เมื่อนำมาบรรจุใส่ภาชนะภัณฑ์แล้ว ก็สามารถนำมาซื้อขายแลกเปลี่ยน ตีราคาเป็นมูลค่าได้

๓) มีประโยชน์ และใช้แลกเปลี่ยนได้ ทรัพย์บางอย่างถึงแม้ไม่มีค่าในตัวทรัพย์เอง เช่น ธนบัตร เป็นเพียงกระดาษใบหนึ่ง แต่ก็สามารถใช้ประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนสินค้าได้ หรือมนุษย์ในสมัยก่อนนิยมนำเปลือกหอย หรือวัตถุหายาก นำมาตีราคากำหนดมูลค่าในการแลกเปลี่ยน

๔) ถือครอบครองได้ (กรรมสิทธิ์) ทรัพย์ภายนอกเป็นปัจจัยเครื่องอุดหนุนสำคัญต่อการดำเนินชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัย เป็นสิ่งอำนวยความสะดวก ความสะดวกสบาย และความสุขในชีวิต ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถครอบครองได้ เป็นเจ้าของได้ มีสิทธิในการใช้ทรัพย์นั้น โดยชอบธรรมตามกฎหมาย เพื่อเป็นปัจจัยเครื่องอาศัยสำหรับการดำเนินชีวิต หรือเพื่อกำหนดสถานะภาพทางสังคม

๕) เป็นที่ยอมรับ และสังคมรับรอง หมายความว่า ทรัพย์ภายนอก ถือว่าเป็นสิ่งมีค่านอกตัว มนุษย์ในสังคมจึงเป็นผู้กำหนดคุณค่าให้แก่ทรัพย์ภายนอก ซึ่งการกำหนดคุณค่าของทรัพย์ภายนอกนั้นจะมีความแตกต่างกันไปตามยุคตามสมัย เช่น ทรัพย์ประเภทเงินตรา ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนซื้อสินค้าในระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน ในยุคสมัยหนึ่งก็ใช้มาตราและสกุลแบบหนึ่ง เมื่อระบบของสังคมเปลี่ยนไปก็เปลี่ยนไปใช้มาตราและสกุลเงินอีกแบบหนึ่ง ดังนั้นคุณค่าของทรัพย์ประเภทเงินจึงต้องมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่มีความมั่นคงแน่นอน ดังที่อาจารย์สุวรรณาสถาอาพันธ์ ได้แสดงทัศนะ เกี่ยวกับเงินไว้ว่า “เงินเป็นจุดหมายของการกระทำทางเศรษฐกิจ เพราะ

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, อ้างแล้ว, หน้า ๓๗๕.

การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกชนิดล้วนเปลี่ยนรูปเป็นเงินทั้งนั้น หลังจากนั้น ตัวเงินเองก็แปรเปลี่ยนไปเป็นวัตถุอย่างอื่นได้สารพัด เช่น เงินที่ได้จากการขายปลาว่า สามารถนำไปซื้อน้ำหอมมาได้ และคุณค่าของเงินก็เปลี่ยนไปตามยุคสมัย”^{๒๐}

ลักษณะของทรัพย์ภายนอกนั้น ส่วนมากเกิดจากการสร้างขึ้นของมนุษย์ สร้างคุณค่าขึ้นมาเพื่อใช้ประโยชน์ แต่ก็มีทรัพย์บางประเภทที่ธรรมชาติเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นแล้วมีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ ดังนั้นทรัพย์ภายนอกจึงไม่ค่อยมีความมั่นคงถาวร เป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามลักษณะของทรัพย์เอง หรือเกิดจากน้ำมือของมนุษย์ที่จะสร้างหรือทำลายล้างได้

๒.๔ ประโยชน์ของโลกิยทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก

ทรัพย์ภายนอกหรือสามัญทรัพย์นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือนโดยทั่วไป ที่จำเป็นต้องมีไว้เพื่อเป็นเครื่องมือในการดำรงชีพอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข เพราะชีวิตของคนเหล่านี้ต้องดำเนินไปตามระบบเศรษฐกิจในแต่ละสังคม

พระธรรมปิฎกได้กล่าวถึงความสำคัญของทรัพย์ต่อชีวิตผู้ครองเรือนไว้ว่า ทรัพย์สินนับเป็นปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอยู่ของชาวบ้าน โดยเฉพาะภคทรัพย์จำเป็นที่จะต้องมีการมีทรัพย์เงินทองไม่ว่าจะเป็นปัจจัยที่สี่ที่จะเลี้ยงชีวิตก็ตาม สิ่งอำนวยความสะดวกสบายก็ตาม ตลอดจนการที่จะรับผิดชอบต่อหมู่ชนที่แวดล้อม มีครอบครัว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นไปได้ต้องอาศัยทรัพย์เงินทอง ถ้าขาดทรัพย์เงินทองแล้วก็เป็นไปไม่ได้ยาก^{๒๑}

จะเห็นได้ว่าทรัพย์ภายนอกนั้น เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยที่จำเป็นและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของผู้ครองเรือน หรือฝ่ายบรรพชิตก็ตามจำเป็นต้องมีไว้เพื่อใช้ในขั้นพื้นฐาน ดังนั้นคุณประโยชน์ของทรัพย์ภายนอกจึงพอจะสรุปโดยสังเขปได้ดังนี้

๒.๔.๑ ประโยชน์ทางด้านเป็นปัจจัยให้เกิดความสุข

โดยเจตนารมณ์ของการมีทรัพย์ของมนุษย์ก็เพื่อต้องการความสุขกายสบายใจ ทรัพย์ภายนอกจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลผู้ครอบครองทรัพย์นั้นเกิดความสุขทางใจได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์ได้ตรัสรับรอง และทรงแสดงแก่นาถบิณฑิกเศรษฐี ถึงความสุข ๔ ประการ ที่ภคทรัพย์ผู้ครองเรือนจะได้รับตามกาล ได้แก่

^{๒๐} สุวรรณ สถาอานันท์, เงินกับศาสนา เทพบุตรแห่งยุคสมัย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๒๔-๒๕.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ทรัพย์-อำนาจ-ชีวิตทวนกระแส, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๘.

๑) ทำให้เกิดความสุขจากการมีทรัพย์สิน คือ เกิดความภาคภูมิใจ ว่าเราสามารถหามาได้ด้วยความสามารถของตนเอง จึงเป็นเหตุทำให้เกิดความสุข

๒) ทำให้เกิดความสุขจากการใช้จ่ายทรัพย์สิน คือ ความสุขใจที่ได้ใช้ทรัพย์สิน เช่น การ ช้อปปิ้งที่ชอบ ไปท่องเที่ยว การบำเพ็ญบุญกุศล บริจาคทานต่างๆ เป็นต้น ด้วยทรัพย์สินที่เราหามาได้ด้วยความสามารถของตัวเอง ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความสุข

๓) ทำให้เกิดความสุขจากความไม่เป็นหนี้ คือ การที่เราไม่ต้องกู้หนี้ยืมสินของผู้อื่นมาใช้จ่าย ไม่มีเจ้าหนี้ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความสุขใจ

๔) ทำให้เกิดความสุขจากการแสวงหาทรัพย์สินที่ไม่มีโทษ คือ การที่เรามีงานทำที่สุจริต สามารถหาเงินทองใช้เอง โดยไม่ต้องเบียดเบียนผู้อื่น สามารถพึ่งพาตนเองได้ ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความสุขเป็นอย่างมาก ^{๒๒}

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การครอบครองทรัพย์สินก็มีส่วนทำให้มนุษย์มีความสุขได้ ถึงแม้ว่าจะเป็นความสุขที่ต้องมีสิ่งอื่นมาประกอบ และเป็นเพียงความสุขระยะสั้นๆ ซึ่งนักจิตวิทยาหลายคนยืนยันว่า การได้เงินหรือสิ่งของมากขึ้น ทำให้เรารู้สึกดีขึ้นได้เพียงระยะสั้นๆ เท่านั้น สักพักเดียวคนเราก็ชินชากับสิ่งที่เรามีอยู่ และมีความคาดหวังในสิ่งที่มีมากกว่านั้น ทำให้เรามีความต้องการมากขึ้น และมากขึ้น โดยไม่อาจที่จะพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ได้อย่างแท้จริง ^{๒๓}

๒.๔.๒ ประโยชน์ทางด้านเป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตที่มั่นคง

ในการดำเนินชีวิตมนุษย์ต้องการปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ถือว่าเป็นสิ่งต้องการจำเป็นทางด้านกายภาพขั้นพื้นฐาน การมีรายได้และปัจจัยยังชีพที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตให้สะดวกสบายพอสมควร เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนพ้นจากความอดคัดขาดแคลนที่ทำให้ทุกข์ยาก และมีความสุขอย่างน้อยทางกายภาพได้

ในยุคสมัยเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างปัจจุบัน การมีทรัพย์สินสมบัติไว้มากย่อมถือว่าเป็นหลักประกันการดำเนินชีวิตที่มั่นคง เช่น บุคคลผู้มีเงินทองฝากธนาคารกินดอกเบี้ย หรือนักธุรกิจผู้มีกิจการร่ำรวยถึงไม่ทำงานก็สามารถมีเงินเลี้ยงชีวิตอยู่ได้อย่างสบาย และยังยื่นถ้ารู้จักการใช้จ่ายอย่างถูกต้อง ดังที่มีผู้กล่าวว่า “ผู้มีความมั่งคั่งที่แท้จริง คือ ผู้มีอิสระภาพทางการเงิน หมายถึงผู้ที่มีรายได้สูงกว่ารายจ่าย

^{๒๒} อ.จตุกก. ๒๑/๖๒/๖๘.

^{๒๓} วิทยาการ เชียงกุล, ความสุขซื้อไม่ได้ แต่สร้างได้ด้วยตัวเอง, (กรุงเทพมหานคร : ประพันธ์สาส์น, ๒๕๔๘), หน้า ๓๗.

และสามารถหยุดทำงาน และเลี้ยงตัวจากผลตอบแทน”^{๒๔} ดังนั้นประโยชน์ของการมีทรัพย์สินภายนอก จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของปวงชนให้อยู่รอดปลอดภัยจากความอึดคักขาดแคลนในเรื่องของปัจจัย ๔

๒.๔.๓ ประโยชน์ทางด้านเป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า

ในสังคมสมัยใหม่ทรัพย์สินที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า ที่มีบทบาทในการแลกเปลี่ยนมากที่สุดก็คือ “เงิน” เหมือนกับที่นักปราชญ์ท่านหนึ่งกล่าวว่า “เงินสามารถซื้อได้ทุกอย่างไม่ทั้งที่ต้องการและไม่ต้องการ”^{๒๕} เงินจึงเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภคบริโภคที่สำคัญ เป็นปัจจัยที่ช่วยสนองความต้องการทางตัณหาของมนุษย์ได้เร็วที่สุด หรือจะเรียกว่า แก้วสารพัดนึกก็คงไม่ผิด เพราะถือว่าเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกแก่เจ้าของได้ดีพกพาที่ง่าย และสามารถใช้ได้อย่างแพร่หลาย ด้วยเหตุนี้ เงินจึงมักมีอำนาจเหนือคน มากกว่าคนมีอำนาจเหนือคน^{๒๖} ทำให้คนอีกมากมายหลงเงิน บูชาเงิน และคิดว่าเงินเป็นพระเจ้า

สมัยก่อนการซื้อขายในระบบเศรษฐกิจมักจะเป็นระบบแลกเปลี่ยนคือ ใช้ของแลกเปลี่ยนของ ข้าวแลกเปลี่ยน หมูแลกเปลี่ยน ฯลฯ ซึ่งอัตราการแลกเปลี่ยนไปในความพอใจทั้งฝ่าย เป็นการใช้ทรัพย์สินที่มีค่าในตัวของมันเองแลกเปลี่ยนกัน

ในปัจจุบันทรัพย์สินบางอย่างมนุษย์เป็นผู้สร้าง และกำหนดมูลค่าขึ้นมา ถึงแม้ทรัพย์สินนั้นไม่มีค่าในตัวทรัพย์สินเอง เช่น เงิน, ธนบัตร, บัตรเครดิต ฯลฯ เป็นเพียงกระดาษใบหนึ่งเท่านั้น แต่ก็สามารถใช้ประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนสินค้าได้ หรือมนุษย์ในสมัยก่อนนิยมนำเปลือกหอย หรือวัตถุหายากนำมาตีราคากำหนดมูลค่าในการแลกเปลี่ยน

เพราะฉะนั้นทรัพย์สินภายนอกจึงเป็นเพียงอุปกรณ์หรือปัจจัยอุดหนุนชีวิต ไม่ใช่จุดหมายที่แท้จริงของชีวิต โดยเหตุที่เกิดจากการสร้างขึ้นของมนุษย์จึงเป็นแค่เครื่องมือเครื่องใช้เท่านั้นเอง

๒.๔.๔ ประโยชน์ทางด้านเป็นสิ่งกำหนดฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคล

หมายความว่า บุคคลที่สามารถครอบทรัพย์สินภายนอกไว้ได้เป็นจำนวนมาก มักจะถูกเรียกขานว่าเป็นเศรษฐีบ้าง มหาเศรษฐีบ้าง หรือเป็นคฤหบดีบ้าง ซึ่งเป็นคำที่ขบถองกล่าวขานว่ามีทรัพย์สินมาก ซึ่งคุณสมบัติของเศรษฐีในสมัยก่อนนั้นนอกจากจะมีทรัพย์สินสมบัติแล้วแหวนเงินทอง ข้าทาสบริวาร

^{๒๔} วิวรรณ ธาราธิรัฐโชติ, ฉลาดเลือก ฉลาดออม ฉลาดลงทุน, (กรุงเทพมหานคร : เนชั่นบุ๊คส์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๓.

^{๒๕} สนิท ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนา : กระบวนทัศน์ใหม่, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๕๑.

^{๒๖} วิทยากร เชียงกุล, ความสุขซื้อไม่ได้ แต่สร้างได้ด้วยตัวเอง, อ่างแก้ว, หน้า ๑๑๑.

บ่าวไพร่ผู้รับใช้มากแล้ว ยังเป็นผู้ที่มีจิตใจประกอบกุศลกรรม คือตั้งโรงทานบริจาคสิ่งของให้แก่ผู้ตกทุกข์ได้ยาก ช่วยเหลือสังคม เป็นต้น

ในสังคมอินเดียสมัยโบราณนั้นมีการถือชนชั้นวรรณะ ดังนั้นฐานะของบุคคลที่จะครองทรัพย์สินไว้มากนั้น มีอยู่ ๓ ประเภท คือ กษัตริย์ พราหมณ์ และคฤหบดี ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “แม้กษัตริย์มหาศาล... แม้พราหมณ์มหาศาล... แม้คฤหบดีมหาศาล ผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีเงินและทองมากมาย มีทรัพย์เครื่องอุปกรณ์น่าปลื้มใจมากมาย มีทรัพย์คือข้าวเปลือกมากมาย”^{๒๗} จะเห็นได้ว่า การครอบครองทรัพย์ของสังคมอินเดียชั้นนั้น จะต้องเป็นไปในระบบของชนชั้นวรรณะ บุคคลที่อยู่ในวรรณะสูงจึงมีสิทธิในการครอบครองทรัพย์ไว้มากกว่าบุคคลที่อยู่ในวรรณะที่ต่ำกว่า ดังนั้นการมีทรัพย์มากจึงเป็นสิ่งที่กำหนดฐานะของบุคคลได้อีกประการหนึ่ง

สำหรับประเทศไทยในปัจจุบัน บุคคลที่สามารถครอบครองทรัพย์ได้มากมักจะถูกเรียกว่า “เป็นนายทุน” มากกว่าเป็นเศรษฐี เพราะอย่างยิ่งมีต้องการอยากได้โดยไม่รู้จักสิ้นสุด มีความต้องการแสวงหาโดยไม่รู้จักเพียงพอ หรือบางทีอาจจะร่ำรวยเฉพาะเปลือกนอก หมายความว่า มีทรัพย์สินที่เกิดจากการกู้เงินธนาคาร หรือการกู้หนี้ยืมสินเพื่อการทำธุรกิจ เป็นต้น

๒.๔.๕ ประโยชน์ทางด้านเป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกแก่ชีวิต

ทรัพย์ภายนอกชนิดนี้ส่วนมากเป็นทรัพย์ที่ใช้ในการอุปโภค ประเภทเครื่องใช้ที่เอื้ออำนวยความสะดวกสบายให้แก่มนุษย์ ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้โดยตรง เช่น ยานพาหนะ รถยนต์ เครื่องจักรกลที่ใช้ทำงานแทนคน หรือพวกของใช้ในบ้าน เช่น พัดลม ตู้เย็น โทรทัศน์ และอีกหลายอย่างสารพัดเครื่องใช้อำนวยความสะดวกแก่มนุษย์

อย่างไรก็ตามทรัพย์ประเภทนี้ก็มีโทษโดยทางอ้อมคือ ทำให้มนุษย์เกิดความขี้เกียจ และเกิดความลุ่มหลง จนบางครั้งทำให้มนุษย์ไม่ค่อยมีความคิด เช่น เครื่องคิดเลข เป็นสมองกลคิดแทนมนุษย์ทำให้ตัวเลขไม่ถูกก็มี ซึ่งก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่เป็นแบบนี้

๒.๔.๖ ประโยชน์ทางด้านเป็นทุนในการพัฒนาสังคม

ในกระบวนการพัฒนาสังคมย่อมต้องอาศัยทรัพย์ภายนอกเป็นทุน ถ้าขาดทุนทรัพย์แล้วการพัฒนาบางอย่างก็ไม่เกิดขึ้น หรืออาจได้ผลไม่ดีเท่าที่ควร จึงขอยกตัวอย่าง เช่น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้านการศึกษา จะเห็นได้ว่า ในแต่ละปีงบประมาณของแผ่นดินที่รัฐบาลจัดสรรให้กระทรวงศึกษานั้นมีจำนวนมากหลายพันล้านบาท เพื่อสนับสนุนในการศึกษา เช่น อุปกรณ์ สถานศึกษา ค่าตอบแทนบุคลากร ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้น ไม่ได้ถ้าไม่มีทรัพย์หรืองบประมาณ

^{๒๗} ส.ส. ๑๕/๓๓๒/๘๕.

นอกจากนี้งบประมาณยังมีความสำคัญกับการพัฒนาองค์กรต่าง ๆ หน่วยงานอื่นๆ อีกมากมายที่ต้องใช้ทุนทรัพย์ในการพัฒนา เพื่อความกินดีอยู่ดีมีสุขของประชาชน ตลอดทั้งงบประมาณในการพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญ ประเทศใดมีทรัพยากรทางบุคคล หรือมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ก็จะเป็นที่ยอมรับของนานาชาติประเทศ

จากที่กล่าวมาทั้งหมด แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของทรัพย์ภายนอกโดยสังเขปว่า มีความสำคัญมากในการดำเนินชีวิตของฝ่ายผู้ครองเรือน เพราะการมีทรัพย์อย่างเพียงพอ ย่อมถือว่าได้เปรียบในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่เป็นวัตถุนิยมเหมือนในปัจจุบัน

๒.๕ โทษที่เกิดจากโลกียทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก

ทรัพย์ภายนอกถึงแม้จะมีคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีพของคฤหัสถ์มากมายก็จริง แต่ก็มีโทษเช่นเดียวกัน ซึ่งในพระไตรปิฎกได้แสดงให้เห็นโทษของทรัพย์ภายนอกไว้ ทั้งแก่บรรพชิตและผู้ครองเรือน ซึ่งสามารถสรุปหาสาเหตุอันเป็นโทษของทรัพย์ได้ ดังนี้ คือ

๒.๕.๑ โทษตามกฎธรรมชาติของทรัพย์

แม้ทรัพย์ภายนอกจะมีประโยชน์ต่อชีวิตมากมาย แต่โทษของทรัพย์ภายนอกนั้น ประการแรกเกิดจากลักษณะที่แท้จริงของสรรพสิ่งที่ต้องตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ ทรัพย์ภายนอกนั้นเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่แน่นอน เปลี่ยนแปลงไป เพราะในฐานะที่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมา ประกอบรวมกันจากหลายสิ่งหลายอย่างหรือที่เรียกว่า สังขาร มีลักษณะเกิดขึ้น เสื่อมไป เมื่อดำรงอยู่ก็เปลี่ยนแปลงไป เพราะว่าสรรพสิ่งล้วนตกอยู่ในกฎธรรมชาติที่แน่นอน กล่าวคือ เป็นสิ่งไม่เที่ยง ไม่คงที่ และไม่มีตัวตนที่แท้จริง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา...”^{๒๔} แม้กระทั่งยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง ทรัพย์ชนิดนี้ก็เป็นสิ่งที่มีคุณค่า แต่ต่อมาเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป ทรัพย์นั้นๆ ก็ไม่อาจนำมาใช้สอยได้ เรียกได้ว่า ทรัพย์ภายนอกตกอยู่ภายใต้กฎความเปลี่ยนแปลงไม่คงที่และไม่มีตัวตนที่แท้จริงซึ่งจะมั่นคงได้ตลอดไป

ซึ่งครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ทรงสนทนา กับอุบาสกชาวแคว้นสักกะ ในการสนทนานั้น อุบาสกเหล่านั้นได้ยอมรับว่า บุคคลที่ประกอบกิจการอย่างสุจริต ไม่แต่ต้องออกุศลกรรมใดๆ ได้ ทรัพย์วันละ ๑ กหาปณะบ้าง ๒ กหาปณะบ้าง จนถึง ๑๐๐ กหาปณะบ้าง เรียกว่า เป็นคนขยันหมั่นเพียร เป็นคนฉลาด แม้จะเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้เป็นร้อยปีจนมีทรัพย์สินเงินทองมากมาย เขาก็ไม่อาจมีความสุขอย่างเดิวล้วนๆ โดยไม่มีทุกข์จากทรัพย์สมบัตินั้น แม้ช่วงเวลาเพียงหนึ่งคืนหนึ่งวัน^{๒๕}

^{๒๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๑), หน้า ๘.

^{๒๕} อจ.ทสก. ๒๔/๔๖/๗๖-๗๘.

จะเห็นได้ว่า ทรัพย์ภายนอกนั้นเกี่ยวเนื่องด้วยกาม ที่เป็นของไม่เที่ยง ขาดแก่นสาร ไม่แท้จริง เป็นสิ่งที่จะต้องเลือนหายสลายไปเป็นธรรมดา ดังนั้น โทษที่เกิดทรัพย์ภายนอกก็คือความเปลี่ยนแปลง อันเป็นปัจจัยให้เกิดความทุกข์แก่มนุษย์ที่ไม่รู้เท่าทันความจริง มีความยึดมั่นในทรัพย์ เมื่อเกิดการ สูญเสียเปลี่ยนแปลงไป โดยไม่ทันได้ตั้งตัวก็ย่อมเกิดความทุกข์ใจ

๒.๕.๒ โทษเกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์

ทรัพย์ภายนอกนั้นมีความเกี่ยวข้องกับกามคุณ มนุษย์ใช้สอยทรัพย์ภายนอกก็เพื่อแสวงหารส สัมผัสของกามคุณ และแม้จะมีประ โยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ แต่ก็มิโทษมากมายอันเกิดจากกามคุณ หรืออกุศลกรรมภายในเป็นต้นเหตุเป็นปัจจัย ดังพุทธพจน์ตรัส โทษเกี่ยวกับกามคุณในมัชฌิมนิกายว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า เป็นโทษของกามทั้งหลาย? ดูกรภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรใน โลกนี้ เลี้ยงชีวิตด้วยความขยันประกอบศิลปะใด คือ ด้วยการนับคะแนนก็ดี ด้วยการ คำนวณก็ดี ด้วยการนับจำนวนก็ดี ด้วยการไถ่ก็ดี ด้วยการค้าขายก็ดี ด้วยการ เลี้ยงโคก็ดี ด้วย การยิงธนูก็ดี ด้วยการเป็นราชบุรุษก็ดี ด้วยศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ต้องตรากตรำต่อความหนาว ต้องตรากตรำต่อความร้อน งุ่นง่านอยู่ด้วยสัมผัสแต่เห็บ ยุง ลม แดด และสัตว์เสือกคลาน ต้องตายด้วยความหิวระหาย ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้ นี้ ก็เป็นโทษของกามทั้งหลาย เป็นกองทุกข์ ที่เห็นๆ กันอยู่ มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้น เล้า มีกามเป็นตัวบังคับ เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายทั้งนั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้า เมื่อกุลบุตรนั้นขยัน สืบต่อ พยายามอยู่อย่างนี้ โภคะ เหล่านั้นก็ไม่สำเร็จผล เขาย่อม เสรีา โศก ลำบาก รำพัน ตีอก คร่ำครวญ ถึงความหลงเลือนว่า ความขยันของเราเป็น โมฆะหนอ ความพยายามของเราไม่มีผลหนอ ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้ นี้ ก็เป็น โทษของ กามทั้งหลาย ... เกิดเพราะเหตุแห่งกามทั้งหลายทั้งนั้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อกุลบุตรนั้นขยัน สืบต่อ พยายามอยู่อย่างนี้ โภคะ เหล่านั้น ทำสำเร็จผล เขากลับเสวยทุกข์ โทมนัส ที่มีการคอยรักษาโภคะเหล่านั้นเป็น ตัวบังคับว่า ทำอย่างไร พระราชาทั้งหลาย ไม่พึงริบ โภคะเหล่านั้นไปได้ พวกโจรพึง ปล้นไม่ได้ ไฟไม่พึงไหม้ น้ำไม่พึงพัด ทายาทอปริษัณห์นำไปไม่ได้ เมื่อกุลบุตรนั้นคอย รักษาคุ้มครองอยู่อย่างนี้ พระราชาทั้งหลายริบ โภคะเหล่านั้นไปเสียก็ดี พวกโจรปล้น เอาไปเสียก็ดี ไฟไหม้เสียก็ดี น้ำพัดไปเสียก็ดี ทายาท อปริษัณห์นำไปเสียก็ดี เขาย่อมเสรีา โศก ลำบาก รำพัน ตีอก คร่ำครวญ ถึงความหลงเลือนว่า สิ่งใดเคยเป็นของเรา แม้สิ่ง นั้นก็ไม่เป็นของเรา ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม้ นี้ ก็เป็นโทษของกามทั้งหลาย ... เกิดเพราะ เหตุแห่งกามทั้งหลายทั้งนั้น

อีกประการหนึ่ง มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเล้า มีกามเป็นตัวบังคับเพราะเหตุ

แห่งกามทั้งหลายนั้นแล ผู้ชนต่างประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ชนเหล่านั้น
 ครั้นประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตแล้ว เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อม
 เข้าถึง อบาย ทูคติ วินิบาตนรก คูกรภิกษุทั้งหลาย แม้ นี้ ก็เป็นโทษของกามทั้งหลาย
 เป็นกองทุกข์ ในสัมปรายภพ มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเค้า มีกามเป็นตัวบังคับ เกิด
 เพราะเหตุแห่งกาม ทั้งหลายทั้งนั้น ๐๐

จากพระพุทธพจน์บทนี้จะเห็นได้ว่า ทรัพย์ภายนอกนั้นจะมีความเกี่ยวข้องกับกามคุณอัน
 เป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ที่ไม่รู้จักจบสิ้น ถึงแม้มีทรัพย์โดยชอบธรรมแล้วมีชีวิตอย่างสุขสบายแต่
 กลับต้องมีทุกข์อันมีสาเหตุที่เกิดจากทรัพย์ เช่น กลัวโจรขโมยบ้าง ภัยจากพระราชารบ้าง จากไฟไหม้
 บ้าง จากบรรดาญาติที่ไม่พึงประสงค์มารบกวนบ้างเหล่านี้เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีโทษที่เกิดมาจาก
 ทรัพย์ภายนอกเป็นสาเหตุ ซึ่งพอจะสรุปสาเหตุอันเป็นหลักใหญ่ๆ ได้ดังนี้

๑) การแสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม

การแสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรมพุทธปรัชญา เรียกว่า “อนริยปริเยสนา” คือ การแสวงหา
 อย่างไม่ประเสริฐ หมายถึง ผู้ที่ประกอบหน้าที่การทำงานที่ผิดศีลธรรม โดยบางคนแสวงหาทรัพย์มา
 ด้วยการล่วงละเมิดศีลข้ออื่นนาทาน เช่น การเบียดเบียน การลัก การปล้น การหลอกลวง การฉกชิง
 วังราว การฉ้อโกง ประจบสอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ ค้าคน(ค้าโสเภณี) ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ หรือ
 แม้แต่การคอร์รัปชัน เป็นต้นซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นการแสวงหาที่ไม่ชอบธรรมเหล่านี้ เมื่อถูกเขาจับได้
 ย่อมได้รับโทษทั้งในปัจจุบันและในอนาคต กล่าวคือ ถูกลงโทษตามกฎหมายบ้านเมือง และได้รับผล
 กรรมอันไม่ดีในอนาคต เช่นเรื่องปรากฏในคัมภีร์มหาวิงค์ค์ สมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธเจ้าตรัสถาม
 เรื่องโทษของการลักทรัพย์กับพระภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งเคยทำหน้าที่เป็นอำมาตย์ผู้พิพากษา ในรัชสมัย
 ของพระเจ้าพิมพิสาร ได้ความว่า พระราชาผู้ครองนครจับโจรที่ลักขโมยทรัพย์ของผู้อื่นมีค่าเท่ากับ ๑
 บาท อันเป็นมาตราเงินในสมัยนั้นซึ่งมีค่าเท่ากับ ๕ มาสก หรืออาจเกินกว่านั้น แล้วลงโทษโดย
 วิธีการประหารชีวิตบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง ๐๐

การแสวงหาทรัพย์โดยวิธีการที่ไม่เหมาะสมสำหรับบรรพชิต พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า พวก
 อลัชชี คือ ไม่มีอายุยาว ตัวอย่างเช่น พระจูฬสารี ผู้เป็นสัทธาวิหริกของพระสารีบุตรเถระ ได้ประกอบ
 เวชกรรมให้แก่คนทั่วไปซึ่งเป็นการทำผิดวินัย แต่ก็มีคนจำนวนมากได้ถวายอาหารอันประณีตแก่ท่าน
 และท่านยังได้ชักชวนพระสารีบุตรเถระให้ทำเช่นนั้นแต่ไม่สำเร็จ จนเรื่องราวได้ทราบถึงพระพุทธเจ้า
 พระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องแล้วจึงตรัสสอนว่า บุคคลผู้ที่ไม่มียศ ฐานะ ก้าวเหมือนนก เลี้ยงชีวิต

๐๐ ม.ม. ๑๒/๑๕๘/๑๑๖-๑๑๘.

๐๐ วิ.ม. ๑/๘๓/๒๔๑.

ด้วยการแสวงหาที่ไม่สมควร ๒๑ อย่าง ย่อมเป็นผู้อยู่ได้อย่างสบาย ส่วนผู้ถึงพร้อมด้วยหิริย่อมเป็นอยู่
ได้ยาก แล้วจึงตรัสสรุปว่า “ผู้ไม่มีความละอาย กล้าดูกา มักกำจัดคุณความดี เป็นผู้เล่นไป กระนอง
เศร้าหมอง เลี้ยงชีวิตได้ง่าย ส่วนผู้ที่มีความละอาย แสวงหากรรมอันสะอาดเป็นนิจ ไม่หกดุ่ย ไม่
กระนอง มีอาชีพะหมจดจิด เห็นแจ้งอยู่ เลี้ยงชีวิตได้ยาก” ^{๑๒}

แม้ผู้ไม่มีความละอายจะเลี้ยงชีวิตได้อย่างสบาย แต่ผลที่ได้รับกลับเป็นผลเสีย เพราะผู้ไม่
ละอายล่วงละเมิดสิกขาบท ได้ชื่อว่าเป็นผู้ทุศีล พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า “ภิกษุผู้ทุศีลไม่สำรวม
กถินก้อนเหล็กก้อนแดงที่ลุกเป็นไฟเสียดังคิกว่าบริโภคบิณฑบาตของชาวบ้าน” เพราะฉะนั้นเมื่อไม่สำรวม
ขาดหิริ ละเมิดสิกขาบท การกถินก้อนเหล็กที่ร้อนแดงนั้นจะเจ็บปวดทรมานเพียงแค่นี้ในชีวิต
ปัจจุบัน แต่ถ้าบริโภคบิณฑบาตของชาวบ้านผู้ถวายด้วยศรัทธา จะได้รับความเดือดร้อนไปตลอดกาล
นานในภายภาคหน้าด้วย ^{๑๓}

การแสวงหาทรัพย์ที่ไม่ชอบธรรมนี้ในปัจจุบันมักจะเกิดเรื่องราวขึ้นแทบทุกวัน การประกอบ
อาชีพในทำนองนี้เป็นการเอาเปรียบสังคม และเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเสียหาย และในทาง
พุทธปรัชญาพระพุทธองค์ยังทรงห้ามพุทธสาวกไม่ให้ประกอบอาชีพที่เป็นการเบียดเบียนกันและไม่
ชอบธรรม ที่เรียกว่า มิจฉวนฉิชา คือ การค้าขาย ๕ ประการ ได้แก่

- (๑) การค้าขายศัสตราวุธ
- (๒) การค้าขายสัตว์
- (๓) การค้าขายเนื้อ
- (๔) การค้าขายของมีนเมา
- (๕) การค้าขายยาพิษ

จะเห็นได้ว่าโทษของการแสวงหาที่ไม่ชอบธรรมนี้ ผู้ประพฤติดังเมื่อถูกเขาจับได้ก็จะถูก
ลงโทษดำเนินคดีตามกฎหมาย หรือถูกสังคมลงโทษ และในส่วนชีวิตที่เวียนว่ายตายเกิดนั้นบุคคลที่
ล่วงละเมิดศีลข้อทินนาทาน ย่อมไปเกิดในนรกบ้าง เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานบ้าง เกิดเป็นเปรตบ้าง
อย่างเบาที่สุดก็คือ เมื่อเขามาเกิดเป็นมนุษย์ ทรัพย์สมบัติของเขาย่อมประสบความพินาศสูญหายไป ^{๑๔}
ดังนั้นผลของการล่วงละเมิดข้อทินนาทานจึงเป็นความชั่วช้าทั้งในปัจจุบัน และสัมปรายภพหน้า ^{๑๕}

^{๑๒} พระพุทธโฆษาจารย์, ธรรมปทญฐกถา สดตโม ภาโค, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร :
มหาบัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๗.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

^{๑๔} อจ. สดตก. ๒๓/๑๓๐/๑๕๓.

^{๑๕} อจ. ทสก. ๒๔/๑๕๓/๒๖๔.

๒) การไม่ใช้ทรัพย์ให้เกิดประโยชน์

การสั่งสมครอบครองทรัพย์สมบัติไว้โดยไม่ใช้ให้เกิดประโยชน์ ตามทศนะพุทธปรัชญาถือว่าเป็นโทษอย่างยิ่ง คง ได้มีพุทธพจน์ตรัสเตือน ที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย สคาถวรรคว่า

ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับในเวลาเที่ยงวัน ครั้นแล้วก็ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ฯ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า เชิญเถอะมหาบพิตร พระองค์เสด็จมาจากไหนหนอในเวลาเที่ยงวัน พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญฤทธหบดีผู้เป็นเศรษฐีในพระนครสาวัตถีนี้ กระทำกาลกิริยาแล้ว หม่อมฉันให้ชนทรัพย์สมบัติ อันไม่มีบุตรรับมรดกนั้น มาไว้ภายในพระราชวังแล้วก็มา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญเฉพาะเงินเท่านั้นมี ๘,๐๐๐,๐๐๐ ส่วนเครื่องอุปโภคไม่ต้องพูดถึง ก็แต่ฤทธหบดีผู้เป็นเศรษฐีนั้น ได้บริโภคอาหารนี้ คือบริโภคปลายข้าว กับน้ำส้มพอม ใช้ผ้าเครื่องนุ่งห่มเห็นปานนี้ คือนุ่งห่มผ้าเนื้อหยาบที่ตัดเป็นสามชิ้นเย็บติดกัน ได้ใช้ยานพาหนะเห็นปานนี้ คือใช้รถเกาๆ กันรุ่มทำด้วยใบไม้ ฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรมหาบพิตร ข้อนี้เป็นอย่างนั้น อสัตบุรุษได้โภคะอันโอฬาร แล้ว ไม่เลี้ยงคนให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอึดหนำเลย ไม่เลี้ยงมารดาและบิดา ให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอึดหนำ ไม่เลี้ยงบุตรและภรรยาให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอึดหนำ ไม่เลี้ยงทาสกรรมกรให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอึดหนำ ไม่เลี้ยงมิตรและอำมาตย์ให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอึดหนำ ไม่ประคิฐฐานทักษิณอันมีผลในเบื้องบน มีอารมณ์ดี มีวิบากเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์ ให้ตั้งอยู่ในสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย โภคะเหล่านั้นของเขาที่มีได้ใช้สอยโดยชอบอย่างนี้ พระราชาทั้งหลายย่อมนำไปบ้าง โจรทั้งหลายย่อมนำไปบ้าง ไฟ่อมไหม้เสียบ้าง น้ำย่อมพัด ไปเสียบ้าง ทายาททั้งหลายผู้ไม่เป็นที่รักย่อมนำไปบ้าง, เมื่อเป็นเช่นนี้ โภคะที่มีได้ใช้สอยโดยชอบของเขา เหล่านั้น ย่อมถึงความหมดสิ้นไปเปล่าโดยไม่ถึงการบริโภค ฯ เปรียบเหมือนที่อยู่มนุษย์ มีสระ โบกขรณีซึ่งมีน้ำใส มีน้ำเย็น มีน้ำจืดสนิท ใสตลอด มีท่าดี น้ำรินรมย์ น้ำนั้นคนไม่พึงดักเอาไปเลย ไม่พึงดื่ม ไม่พึงอาบ หรือไม่พึงกระทำตามความต้องการได้ ดูกรมหาบพิตร ก็เมื่อ เป็นเช่นนี้ น้ำที่มีได้บริโภคโดยชอบนั้น พึงถึงความหมดสิ้นไปเปล่า โดยไม่ถึงการบริโภค แม้ฉันใด

ดูกรมหาบพิตร อสัตบุรุษได้โภคะอันโอฬารแล้ว ไม่ยัง คนให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอึดหนำเลย ฯล ฯ ดูกรมหาบพิตร เมื่อ เป็นเช่นนี้ โภคะที่มีได้บริโภค โดยชอบของเขาเหล่านั้น ย่อมถึงความหมดสิ้นไป เสียเปล่าโดยไม่ถึงการบริโภค ฉะนั้นเหมือนกัน ฯ

ดูกรมหาบพิตร ส่วนสัตบุรุษได้โภคะอันโอฬารแล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอิ่มหนำ ย่อมเลี้ยงมารดาและบิดาให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอิ่มหนำ ย่อมเลี้ยงบุตรและภรรยาให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอิ่มหนำ ย่อมเลี้ยงทาสมรรกรมรให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอิ่มหนำ ย่อมเลี้ยงมิตรและอำมาตย์ให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอิ่มหนำ ย่อมประดิษฐานไว้ซึ่งทักษิณอันมีผลในเบื้องบน มีอารมณ์ดี มีวิบากเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์ ในสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย โภคะเหล่านั้นของเข่าที่บริโภคนั้นโดยชอบอยู่อย่างนี้ พระราชาทั้งหลายย่อมนำไปไม่ได้ โจรทั้งหลายย่อมนำไปไม่ได้ ไฟย่อมไม่ไหม้ น้ำย่อมไม่พัดไป ทายาททั้งหลายผู้ไม่เป็นที่รักย่อมนำไปไม่ได้, เมื่อเป็นเช่นนี้ โภคะที่บริโภคนั้นโดยชอบของเขาเหล่านั้น ย่อมถึงการบริโภคนั้น ไม่ถึงความหมดสิ้นไปเปล่า ๆ เปรียบเหมือนหมูบ้านหรือนิคมีสระโบกขรณี ซึ่งมีน้ำใส มีน้ำเย็น มีน้ำจืดสนิท ใสตลอด มีท่าดี น้ำรินรมย์ น้ำนั้นคนพึงตักไปบ้างพึงดื่มบ้าง พึงอาบบ้าง พึงกระทำตามความต้องการบ้าง ดูกรมหาบพิตร ก็เมื่อ เป็นเช่นนี้ น้ำที่บริโภคนั้นโดยชอบนั้น พึงถึงการบริโภคนั้น ไม่ถึงความหมดสิ้นไปเปล่า แม้ฉันใด สัตบุรุษได้โภคะอันโอฬารแล้ว ย่อมเลี้ยงตนให้ได้รับความสุข ให้ได้รับความอิ่มหนำ ฯลฯ เมื่อเป็นเช่นนี้ โภคะที่บริโภคนั้น โดยชอบของเขาเหล่านั้น ย่อมถึงการบริโภคนั้น ไม่ถึงความหมดสิ้นไปเปล่า ฉันนั้นเหมือนกัน^{๓๖}

จากพุทธพจน์ดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า บุคคลมีทรัพย์ แต่ไม่รู้จักใช้ก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร สุดท้ายทรัพย์ก็สูญสิ้นไป เพราะถูกทางราชการยึดเข้าคลังหลวง โจรขโมยไปบ้าง ไฟไหม้เสียหายบ้าง น้ำพัดไปบ้าง ทายาทที่ไม่พึงประสงค์นำไปบ้าง ซึ่งบุคคลประเภทนี้เรียกว่า คนโกงตัวเอง ใช้ตัวของตัวเสาะแสวงหา และสะสมไว้ แล้วก็ปล่อยให้ตัวเองอยู่อย่างอดๆ อยากๆ แร้นแค้น กลัวจะหมดเปลือง คนจำพวกนี้ถือว่า เป็นคนน่าสมเพชที่สุด หรือถ้ามองอีกมุมหนึ่งอาจจะเกิดจากอกุศลภายใน คือ ความตระหนี่

ในขุททกนิกายชาดกท่านจึงเปรียบบุคคลที่มีทรัพย์สมบัติแต่ไม่ใช้ให้เกิดประโยชน์ว่า เหมือนนกชนิดหนึ่ง เรียกว่า “มัยหก”^{๓๗} ซึ่งคอยเฝ้าต้นเลียบที่มีผลสุกแล้วก็ร้องว่า “มัยหัง มัยหัง” (แปลว่าของข้า ของข้า) เมื่อหมู่นกอื่นๆ พากันบินมาจิกกินผลเลียบแล้วบินไป นกมัยหกก็ได้แต่ร้องเพ้ออยู่นั่นเอง ซึ่งตรงกับคำพังเพยของไทยที่ว่า “มดแดงเฝ้ามะม่วง” ที่มีความหมายหวนคนอื่นต่างๆ ตนเองไม่ได้ชิมรส

^{๓๖} ตี.ศ. ๑๕/๓๘๖-๓๘๗/๑๓๐-๑๓๒.

^{๓๗} พ.ช. ๒๗/๕๓๒/๑๕๖.

ตามทัศนะพุทธปรัชญาถือว่า ทรัพย์เป็นเพียงอุปกรณ์หรือปัจจัยอุดหนุนชีวิต ไม่ใช่จุดหมายของชีวิต ทรัพย์จึงควรเป็นเครื่องช่วยให้มนุษย์มีความสะดวกมากขึ้นและมีความพร้อมมากขึ้น ใน การที่จะดำเนินชีวิตที่ดี เช่น การ ใช้ทรัพย์ให้เกิดความสุข การนำไปบริจาคเพื่อการกุศลเป็นการสร้างบุญเพื่อสุคติอนาคต หรือไปลงทุนทำธุรกิจเพื่อความเจริญงอกงามของทรัพย์ยิ่งขึ้นไป

๓) การใช้จ่ายทรัพย์ในทางที่เป็นโทษ

บุคคลผู้แสวงหาทรัพย์ได้แล้ว และแสวงหามาได้อย่างชอบธรรม แต่เมื่อใช้จ่ายไปในทางที่ไม่เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง และบุคคลอื่น โดยใช้ไปในทางที่เสื่อมเสีย ซึ่งเรียกว่า “อบายมุข” หมายถึง ช่องทางเสื่อม หรือทางที่จะนำไปสู่ความพินาศสาเหตุย่อยยับแห่งโภคทรัพย์ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็น “ความผิด” เพราะการกระทำความผิดเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทรัพย์สิ้นเงินทองหมดไป โดยไม่เกิดประโยชน์ หรือมีประโยชน์น้อยกว่าโทษ ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัญญา นิบาต ได้กล่าวว่า

ดูกรพชคัมปิซชะ โภคทรัพย์ที่เกิดโดยชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมมีทางเสื่อม ๔ ประการ คือ เป็นนักร้องหญิง ๑ เป็นนักร้องสุรา ๑ เป็นนักร้องการพนัน ๑ มีมิตรชั่ว สหายชั่ว เพื่อนชั่ว ๑ ดูกรพชคัมปิซชะ เปรียบเหมือนสระน้ำใหญ่มีทางไหลเข้า ๔ ทาง ทางไหลออก ๔ ทาง บุรุษพึงปิดทางไหลเข้า เปิดทางไหลออกของสระนั้น ฝนก็มิตก ต้องตามฤดูกาล ด้วยประการฉะนี้ สระน้ำใหญ่นั้นพึงหวังความเสื่อมอย่างเดียว ไม่มี ความเจริญเลย ฉันทไค โภคทรัพย์ที่เกิดโดยชอบอย่างนี้ ก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน ย่อมมีทางเสื่อม ๔ ประการ คือ เป็นนักร้องหญิง ๑ เป็นนักร้องสุรา ๑ เป็นนักร้องการพนัน ๑ มี มิตรชั่ว สหายชั่วเพื่อนชั่ว ๑ ฯ^{๑๔}

จากพุทธพจน์บทนี้แสดงให้เห็นว่า อบายมุขนั้น เป็นทางหนแห่งความหายนะของทรัพย์สมบัติ โดยเปล่าประโยชน์ และทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลรอบข้าง ผู้ครองเรือนที่ปรารถนาความเจริญรุ่งเรืองพึงหลีกเลี่ยงให้ไกลห่าง

การใช้จ่ายทรัพย์ในทางที่เป็นโทษ ถือว่าเป็นการปฏิบัติผิดต่อทรัพย์ หมายถึง นำทรัพย์ไปใช้ในทางที่ผิด หรือเสียหายเป็นการเบียดเบียนตนเองและเพื่อนมนุษย์ให้เกิดความทุกข์ ซึ่งพอจะสรุปการใช้ทรัพย์ในทางที่เป็นโทษได้ดังนี้ คือ

๑) การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการพนัน ได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ การเล่นพนันทำให้คนจนลงกว่าเดิม บางคนถึงกับหมดเนื้อหมด เพราะติดหนี้พนัน ถึงกับมีคำพูดที่ว่า “โจรปล้นบ้าน ๑๐ ครั้ง ยังไม่เท่าไฟไหม้ ๑ ครั้ง, ไฟไหม้ ๑๐ ยังไม่เท่ากับคนติดหนี้การพนัน” จะเห็นได้ว่า การพนัน

^{๑๔} อ.อ.อ.อ.อ. ๒๓/๑๔๔/๒๒๔.

ไม่ทำให้คนเล่นรอยได้ ทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่ย่อมนหมดไปๆ เห็นชัดๆ การพนันนอกจากทำให้ทรัพย์สินหมดไปแล้วยังมีโทษที่เกี่ยวเนื่องอีกเช่น

- (๑) เมื่อแพ้ก็เสียดายทรัพย์สินที่เสียไป ทรัพย์สิน
- (๒) เมื่อชนะย่อมก่อเวร
- (๓) เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง
- (๔) เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถือถ้อยคำ
- (๕) ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้ที่จะหาคุ้มครองให้ลูกเขา เพราะเห็นว่า จะเลี้ยงลูกเมีย

ไม่ไหว ทำให้ลูกเมียต้องลำบาก

สาเหตุที่ทำให้คนติดการพนันก็เนื่องจาก เกิดความโลภอยากได้มาก โดยที่ไม่จำเป็นต้องทำงานหรือลงทุนลงแรงมาก ก็ใช้การพนันเป็นเครื่องสนองความต้องการนั้น

๒) การใช้ทรัพย์สินเพื่อเที่ยวผู้หญิง ได้ชื่อว่า เป็นผู้ไม่รักษาทรัพย์สินสมบัติแล้ว นอกจากนี้ยังมีโทษตามมาอีกคือ

- (๑) ชื่อว่าไม่รักษาตัว
- (๒) ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย
- (๓) เป็นที่ระแวงสงสัย
- (๔) เป็นเป้าให้ใส่ความ หรือข่าวลือ
- (๕) เป็นที่มาของความเดือดร้อนเป็นอันมาก

๓) การใช้ทรัพย์สินเพื่อเที่ยวกลางคืน นอกจากได้ชื่อว่า ไม่รักษาทรัพย์สินสมบัติ ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้มี ความประมาทในชีวิต ซึ่งมีโทษที่เกี่ยวเนื่องอีกคือ

- (๑) ชื่อว่า ไม่รักษาตัว
- (๒) ชื่อว่า ไม่รักษาบุตร ภรรยา สามี ครอบครัว
- (๓) เป็นที่ระแวงสงสัย
- (๔) เป็นจุดให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ
- (๕) เป็นเหตุมาของเรื่องเดือดร้อนต่าง ๆ

๔) การใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อการเสพสุรา ยาเสพติดทุกชนิด เป็นสาเหตุทำให้สิ้นเปลืองทรัพย์สินโดยเปล่าประโยชน์ แต่ในปัจจุบันสุรามิบบบาทต่อสัมพันธ์ไมตรีระหว่างบุคคลอยู่ไม่น้อย กลายเป็นค่านิยมใหม่ขึ้นมาในปัจจุบัน มักนำไปใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญของงาน จนมีคำพูดที่ว่างานไหนไม่มีสุรานั้นรู้สึกกร่อย แต่อย่างไรก็ตามสุรานั้นมีชื่อเสียงมากกว่าข้อดี คือ

(๑) ก่อการทะเลาะวิวาท ผู้ดื่มเหล้าจนถึงขั้นมึนเมา เป็นสาเหตุประการหนึ่งของการทะเลาะวิวาท จนถึงบันดาลโทสะฆ่าผู้อื่นตาย มีให้พบเห็นอยู่บ่อย ๆ เพราะผู้ดื่มจนมึนเมาไม่สามารถระครองสติไว้ได้

(๒) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค โทษที่เกิดจากการดื่มสุรา คือ โรคสมองฝ่อ โรคหัวใจวาย เป็นโรคปอดอักเสบง่าย ตับแข็ง เม็ดเลือดทั้งสามชนิดเสื่อม คือเม็ดเลือดแดง เม็ดเลือดขาว และอีกสารพัดโรค

(๓) เสียเกียรติเสียชื่อเสียง โทษของการดื่มสุราในข้อนี้ การดื่มสุรานี้เป็นสาเหตุให้ประพฤติกรรมต่าง ๆ ไม่เป็นที่สรรเสริญ ของนักปราชญ์ เป็นที่นินทาติเตียนอย่างเดียว จึงเป็นเหตุให้เสื่อมเสียเกียรติ และชื่อเสียง ในสมัยของ รัชกาลที่ ๑ จะเห็นได้ชัดว่า ถ้าหากเจ้าขุนมูลนายดื่มสุรา เล่นเบี้ยพนันจะถูกถอดให้เป็นไพร่ เชี่ยน ๓ ยก และมีการตีหน้าผาก เป็นต้น^{๓๕}

(๔) ทำให้เป็นผู้ไม่รู้จักละอาย คือดื่มสุราจนมึนเมา แล้วสามารถแสดงพฤติกรรมที่ไร้ยางอายต่าง ๆ ออกมาโดยไม่ตะจิตตะขวงใจ^{๓๖} บางคนที่เคยแต่งกายสุภาพ แต่ครั้งเมาสุราแล้ว ความสุภาพต่าง ๆ ก็หายไปกลับแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่คนทั่วไปไม่กระทำกันในที่สาธารณะชน โดยปราศจากความละอาย

(๕) บั่นทอนกำลังสติปัญญา สติปัญญาถือว่าเป็นศักยภาพของความเป็นมนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ เป็นธรรมข้อหนึ่งในเบญจธรรม ๕ ประการ คือเมื่อล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ จนถึงขนาดมึนเมาแล้ว ก็เท่ากับว่าได้ทำลาย สติสัมปชัญญะลงไปในขณะนั้นด้วย ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตตามแบบจริยธรรมบกพร่อง อาจถึงขั้นที่ว่าแม้ความเป็นมนุษย์ของผู้ดื่มสุราก็บกพร่องด้วย^{๓๗}

๕) การคบคนชั่วเป็นมิตร นอกจากจะทำให้เสียทรัพย์สมบัติแล้ว ยังนำความเดือดร้อนมาสู่ตนด้วย เช่น

(๑) ถูกชักนำไปในทางที่ผิด ทำให้หน้าที่การงานล้มเหลวยอมเกิดความหายนะ

(๒) ถูกมองในแง่ร้าย ไม่ได้รับความไว้วางใจจากบุคคลทั่วไป

^{๓๕} พระไพศาล วิสาโล, ประวัติศาสตร์การบริโภคสุราในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬารัฐสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๕๕.

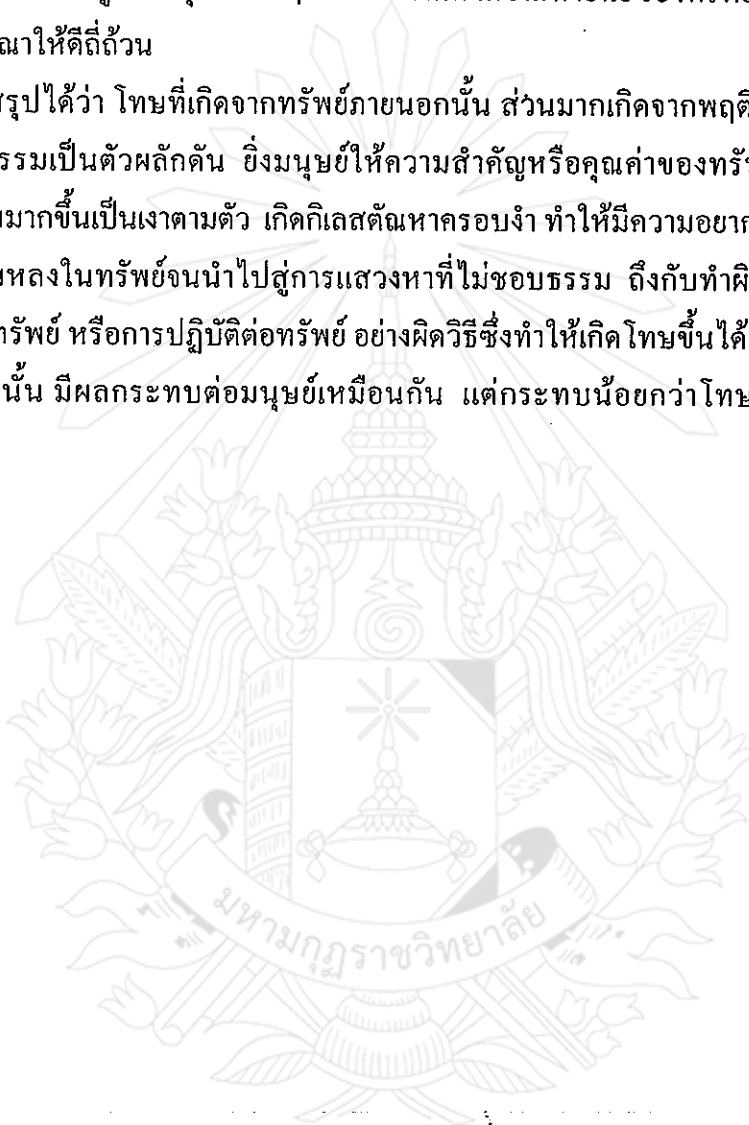
^{๓๖} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, สุราปริทัศน์ : วิธีและขั้นตอนของการเลิกสุรา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

^{๓๗} พระมหาไพฑูริย์ แก้วเขียว, “พุทธจริยธรรมกับการดื่มสุราของชาวไทยพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยพุทธ ในกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๑, หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

- (๓) ทำให้หมู่คณะแตกความสามัคคี
- (๔) นำความเสื่อมเสียมาให้
- (๕) เมื่อละโลกแล้วย่อมมีอบายภูมิเป็นที่ไป

การใช้จ่ายทรัพย์สมบัติเพื่อการคบมิตรชั่วนี้ถือว่าเป็น โทษมากที่สุด เพราะว่า การมีเพื่อนชั่วสามารถนำพาเราสามารถพาไปสู่อบายมุขข้ออื่นๆ ที่เป็นทางแห่งความหายนะของทรัพย์ ดังนั้นในการคบมิตรจึงต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วน

จากการศึกษาสรุปได้ว่า โทษที่เกิดจากทรัพย์ภายนอกนั้น ส่วนมากเกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์เอง ซึ่งมีอกุศลกรรมเป็นตัวผลักดัน ยิ่งมนุษย์ให้ความสำคัญหรือคุณค่าของทรัพย์มากขึ้นเท่าใดก็จะทำให้เกิดโทษมากขึ้นเป็นเงาตามตัว เกิดกิเลสตัณหาครอบงำ ทำให้มีความอยากได้จนเกินความจำเป็น มีความถุ่มหลงในทรัพย์จนนำไปสู่การแสวงหาที่ไม่ชอบธรรม ถึงกับทำผิดกฎหมายบ้านเมือง เพื่อต้องการทรัพย์ หรือการปฏิบัติต่อทรัพย์ อย่างผิดวิธีซึ่งทำให้เกิดโทษขึ้นได้ ส่วนโทษที่เกิดจากกฎธรรมชาตินั้น มีผลกระทบต่อมนุษย์เหมือนกัน แต่กระทบน้อยกว่าโทษที่เกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์

บทที่ ๓

แนวคิดเกี่ยวกับโลกุตตรทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักคำสอน ๒ ระดับด้วยกันดังที่กล่าวมาในบทก่อนหน้าคือ ระดับโลกียะ คือ ระดับวิสัยของชาวโลก หรือระดับสามัญชน และระดับโลกุตตระ คือ ระดับที่พ้นวิสัยของโลก หรือระดับเหนือโลก ซึ่งหลักคำสอนทั้ง ๒ ระดับนี้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญระดับโลกุตตระมากกว่าระดับโลกียะ เพราะต้องการให้มนุษย์หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยศึกษาเรื่องทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทก็จัดทรัพย์ออกเป็น ๒ ระดับด้วยกัน คือ ทรัพย์ภายนอกและทรัพย์ภายใน ดังนั้นทรัพย์ภายในจึงจัดอยู่ในโลกุตตรทรัพย์ ดังจักได้ศึกษารายละเอียดต่อไป

๓.๑ ความหมายของโลกุตตรทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

๓.๑.๑ ความหมายของโลกุตตระ

คำว่า โลกุตตระ โลกุตระ หมายถึง พ้นจากโลก, เหนือโลก, พ้นวิสัยของโลก, ไม่เนื่องในภพทั้ง ๓ คำว่า โลกุตตระ เมื่อนำคำที่เป็นคำกลางๆ เช่น ธรรมะ ปัญญา วิมุตติ ภูมิ สุข เป็นต้น ไปเชื่อมจะมีความหมายในธรรมะ หรือปัญญา หรือวิมุตติ หรือภูมิ หรือสุข ตามแต่ความหมายของหลักธรรมหรือสิ่งนั้นๆ ที่เชื่อมเข้าไป เช่น

โลกุตตมาจารย์ หมายถึง อาจารย์ผู้สูงสุดของโลก, อาจารย์ยอดเยี่ยมของโลก หมายถึง พระพุทธเจ้า

โลกุตตรธรรม หมายถึง ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก, สภาวะพ้นโลก มี ๘ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

โลกุตตรปัญญา หมายถึง ปัญญาที่สัมปยุตด้วยโลกุตตรมรรค, ความรู้ที่พ้นวิสัยของโลก, ความรู้ที่ช่วยคนให้พ้นโลก

โลกุตตรภูมิ หมายถึง ชั้นที่พ้นจากโลก, ระดับจิตใจของพระอริยเจ้า (ข้อ ๔ ในภูมิ ๔ อีก ๓ ภูมิ คือ กามจรรภูมิ รูปจรรภูมิ อรูปจรรภูมิ)

โลกุตตรวิมุตติ หมายถึง วิมุตติที่เป็นโลกุตตระ คือ ความหลุดพ้นที่เหนือวิสัยโลก ซึ่งกิเลสและความทุกข์ที่ละได้แล้ว ไม่กลับคืนมาอีก ไม่กลับกลายเป็นได้แก่ วิมุตติ ๓ อย่างหลัง คือ สมุจเฉทวิมุตติ, ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ และนิสสรณวิมุตติ, ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ และนิสสรณะวิมุตติ

โลกุตตรสุข, โลกุตระสุข หมายถึง ความสุขอย่างโลกุตตระ, ความสุขที่เหนือกว่าระดับของชาวโลก, ความสุขที่เหนือกว่าระดับของชาวโลก, ความสุขเนื่องด้วยมรรค ผล นิพพาน

โลกุตตาริยมรรคผล หมายถึง อริยมรรคและอริยผลที่พ้นวิสัยของโลก^๑

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าโลกุตตระ เป็นธรรมที่เหนือโลก หรือพ้นวิสัยของชาวโลกไปแล้ว
 อยู่ในขั้นอริยะ คือ ขั้นประเสริฐนั่นเอง

๓.๑.๒ ความหมายของทรัพย์ภายใน หรืออริยทรัพย์

ทรัพย์ภายใน คือ คุณธรรมภายในของบุคคล เป็นสภาวะทางจิตใจ ไม่มีรูปร่าง ทำหน้าที่
 ขัดเกลากำจัดกิเลสที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง และเป็นปัจจัยอุดหนุนให้บุคคลที่ปฏิบัติตามสามารถหลุดพ้น
 จากความทุกข์ได้ หรือเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า “อริยทรัพย์” หมายถึง ทรัพย์ คือคุณความดีที่มีใน
 สันดานอย่างประเสริฐ^๒

พระธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายของอริยทรัพย์ว่า “อริยทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ
 คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ”^๓

หลักธรรมที่กล่าวถึงคุณธรรมของพระพุทธเจ้าว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีทรัพย์เหล่านี้คือ
 ทรัพย์คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา สติปัญญา สัมมัปปธาน อิทธิบาท อินทรีย์
 พละ โพชฌงค์ มรรค ผล นิพพาน”^๔ ในพุทธศาสนาสุภายิตบพหนึ่งกล่าวว่า “สทุธิธ วิตุตฺติ ปุริสสุต
 เสฎฺฐจฺจึ แปลว่า ศรัทธาเป็นทรัพย์ประเสริฐของคนในโลกนี้”^๕

คำว่า อริยทรัพย์ จากการศึกษพบว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสเรียกทรัพย์ภายในว่า อริยทรัพย์
 ไว้ในพระไตรปิฎกเลย แต่หากเป็นคำกล่าวของพุทธสาวก ปราภฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ๒ แห่ง คือ

๑) พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ในครั้งที่รวบรวมสังคายนาคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็น
 หมวดหมู่เป็นครั้งแรก ท่านกล่าวไว้ว่า อริยทรัพย์ ๗ คือ ทรัพย์ คือ ศรัทธา ทรัพย์ คือ ศีล ทรัพย์คือหิริ
 ทรัพย์คือโอตตัปปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา^๖

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,
 (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๘-๒๑๙.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร :
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๔๐.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙,
 (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๔๙.

^๔ ชุ.จ. ๓๐/๔๙๑/๑๘๔.

^๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภายิต เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒,
 (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๒.

^๖ ที.ปา. ๑๑/๓๓๐/๒๒๑.

๒) ในคำกล่าวของพระสุภาเถรี ธิดาของช่างทองที่กล่าวไว้ว่า “เพราะเงินหรือทองนั้น ไม่มีเพื่อความสงบใจ แม้แก่บุคคลนั้น เงินหรือทองนั้นเป็นของไม่สมควรแก่สมณะ ไม่เป็นอริยทรัพย์”^๑

ทรัพย์ที่ไม่ใช่วัตถุ หรือ ทรัพย์ภายใน หมายถึง คุณธรรมภายในของบุคคล ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม อันจะส่งผลให้สำเร็จประโยชน์ และความสุขกายสบายใจ ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า เช่น ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา สติปัญญา สัมมัปปธาน อิทธิบาท อินทรียพละ โพชฌงค์ มรรค ผล นิพพาน เป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยเครื่องอุดหนุนภายในที่มีผลทำให้บุคคลสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ หรือเป็นปัจจัยเครื่องอาศัยในการแสวงหาทรัพย์ภายนอก

ตามทัศนะพุทธปรัชญาแล้ว ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับทรัพย์ภายในมากกว่าทรัพย์ภายนอก โดยเฉพาะอริยทรัพย์ ๘ ประการ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา เพราะถือว่าเป็นคุณธรรมที่ทำให้บุคคลสำเร็จประโยชน์มากที่สุด คือ เมื่อบำเพ็ญถึงขั้นสูงสุดจะทำให้บุคคลหลุดพ้นจากความทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง

ในที่นี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องทรัพย์ ซึ่งในทางพุทธปรัชญาเถรวาท แบ่งทรัพย์ออกเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ ทรัพย์ภายนอก และทรัพย์ภายใน จากความหมายของโลกุตตระและทรัพย์ภายในที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าทรัพย์ภายในนั้นจัดอยู่ในโลกุตตรทรัพย์

ดังนั้น ความหมายของ โลกุตตรทรัพย์ จึงหมายถึง ทรัพย์ภายใน หรืออริยทรัพย์ หมายความว่า ทรัพย์ที่อยู่เหนือโลก คือ สภาวะทางด้านจิตใจที่พ้นจากโลก หรือคุณธรรมภายในของบุคคลที่พ้นวิสัยของโลก หรือเป็นคุณธรรมอันประเสริฐ ที่เรียกว่า อริยทรัพย์ คือ คุณธรรมของอริยะมีอยู่ ๘ ประการ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา

๓.๒ ลักษณะโลกุตตรทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ลักษณะของ โลกุตตรทรัพย์หรือทรัพย์ภายใน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เรื่อง “ชนสูตร” ไว้ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์ ๘ ประการนี้ ทรัพย์ ๘ เป็นไฉน ทรัพย์ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ทรัพย์ คือ ศรัทธาเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศรัทธา คือ เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯลฯ เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม นี้เรียกว่า ทรัพย์คือศรัทธา

^๑ จุ.เถรี. ๒๖/๓๔๔/๔๗๔.

คุณภิกษุทั้งหลาย ก็ทริพย์ คือ ศีลเป็นไฉน คุณภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกใน
 ธรรมวินัยนี้ เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ฯลฯ จากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็น
 ที่ตั้งแห่งความประมาท นี้เรียกว่า “ทริพย์คือศีล”

คุณภิกษุทั้งหลาย ก็ทริพย์ คือ หิริเป็นไฉน คุณภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกใน
 ธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความละอาย คือ ละอายต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ละอาย
 ต่อการถูกต้องอกุศลธรรมอันลามก นี้เรียกว่า ทริพย์คือหิริฯ

คุณภิกษุทั้งหลาย ก็ทริพย์ คือ โอตตปปะเป็นไฉน คุณภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก
 ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความสะอึกกลัว คือ สะอึกกลัวกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต
 สะอึกกลัวต่อการถูกต้องอกุศลธรรมอันลามก นี้เรียกว่า ทริพย์คือโอตตปปะฯ

คุณภิกษุทั้งหลาย ก็ทริพย์ คือ สุตะเป็นไฉน คุณภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกใน
 ธรรมวินัยนี้ เป็นผู้พหูสูต ทรงสุตะ ตั้งสมสุตะ เป็นผู้ได้สดับมามาก ทรงไว้คล้อง
 ปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทฎฐิ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามใน
 ท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ
 บริบูรณ์สิ้นเชิง นี้เรียกว่า ทริพย์คือสุตะฯ

คุณภิกษุทั้งหลาย ก็ทริพย์ คือ จาคะเป็นไฉน คุณภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก
 ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิใช่ใจอันปราศจากมลทิน คือ ตระหนี่ อยู่ครองเรือนมิใช่จาละอัน
 ปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในทาน และการจำแนก
 ทาน นี้เรียกว่า ทริพย์คือจาคะ ฯ

คุณภิกษุทั้งหลาย ก็ทริพย์ คือ ปัญญาเป็นไฉน คุณภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก
 ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาที่กำหนดความเกิดและความ
 ดับเป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยรอบนี้เรียกว่า ทริพย์คือปัญญา ฯ^๔

จากพุทธพจน์ที่กล่าวมาจะเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงรับรองคุณธรรมภายในเหล่านี้ว่า เป็น
 ทริพย์ ซึ่งประกอบด้วย ศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา และหลักธรรมเหล่านี้ถือว่าเป็น
 เป็นทริพย์อันประเสริฐได้อย่างไร ในลักษณะไหน ดังนั้นเพื่อความเข้าใจจึงจำเป็นต้องศึกษา ให้เข้าใจ
 ถึงความหมาย ลักษณะ และบทบาทของคุณธรรมเหล่านี้ว่าเป็นปัจจัยเชื่อมโยงนำไปสู่จุดมุ่งหมาย
 สูงสุดในพุทธปรัชญาต่อไป

^๔ อัง.สตุตทก. ๒๓/๖/๕-๖.

๓.๒.๑ ความหมายและลักษณะของศรัทธา

๑) ความหมายของศรัทธา

ศรัทธา มีความหมายตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ตามนัยข้างต้นที่กล่าวแล้วว่า “ศรัทธา คือ เชื่อ พระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต”^๕ (ตถาคต โปธิสัทธา) ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมได้ให้ความหมายว่า “ศรัทธา” คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ^๖

ส่วนศรัทธาในทางธรรมนั้นมีความหมายเพิ่มเติมอีกว่า “ความเชื่อ หมายถึง เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ, ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล, ความมั่นใจในความจริง ความดีงาม สิ่งดีงามและในการทำความดีไม่ให้ไหลคืนตูมไป”^๗

ในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ ได้แสดงไว้ว่า ศรัทธา คือ ความเชื่อในพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นนั้น มีลักษณะทำให้สัมปยุตธรรม (ธรรมที่ประกอบกัน) เป็นธรรมที่ผ่องใสเปรียบเหมือนแก้วมณีทำน้ำให้ผ่องใส และจัดเป็นเจตสิกฝ่ายดี (โสภณเจตสิก) ที่จะเกิดขึ้นพร้อมกับโสภณจิต (จิตฝ่ายดี) ที่ประกอบด้วยปัญญาเท่านั้น ดังนั้น จึงมีชื่อเรียกว่า “โสภณสาธารณเจตสิก”^๘

จากความหมายที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อในเรื่องของกรรม ผลของกรรม เป็นต้น ดังในหลักความเชื่อตามแนวสอนธรรมะหลักสูตรนักธรรมตรีได้อธิบายว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อหรือเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ คือเชื่ออย่างมีเหตุผล ไม่ใช่เชื่ออย่างงมงาย ซึ่งสอนให้มีความเชื่อในสิ่ง ๔ ประเภท คือ

(๑) ตถาคตโปธิสัทธา หมายถึง ความเชื่อในพระปัญญาของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงตรัสรู้จริง หรือโดยนัยหนึ่งก็คือ เชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง คนที่มีความเชื่อในข้อนี้ก็มีความกล้าหาญในการปฏิบัติตามศาสนาไม่กระดากขวยเขินเพราะเหตุแห่งศาสนาที่ตนนับถือ

(๒) กัมมสัทธา หมายถึง เชื่อกรรม คือเชื่อว่าบุคคลทำกรรมดีช่อมะจะได้รับผลดีจริง บุคคลที่ทำกรรมชั่วช่อมะจะได้รับผลชั่วจริง คนที่มีศรัทธาอย่างนี้ย่อมกล้าหาญในการที่จะทำความดี และกล้าที่จะละเว้นการทำความชั่ว ไม่ว่าจะสถานการณ์สภาพแวดล้อมจะเป็นอย่างไร

^๕ อัง.สตุตตก. ๒๓/๖/๕-๖.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๒๔๕.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแล้ว, หน้า ๓๒๓.

^๘ พระราชสุธี (ติสฺสทตฺโต) ผู้ชำระ, อภิธรรมมุตตลสงคหปาฐานา สห อภิธรรมมุตตลวิภาวินี นาม อภิธรรมมุตตลสงคหฎีกา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๔-๑๐๖.

(๓) วิปากสัทธา หมายถึง เชื่อผลของกรรม คือ เมื่อตนได้รับความสุขหรือความทุกข์ ก็เชื่อมั่นว่าความสุขหรือความทุกข์ที่ตนได้รับนั้นเป็นผลของกรรมที่ตนเองได้กระทำไว้ เมื่อเชื่ออย่างนี้ก็ย่อมที่จะกล้าหาญที่จะเผชิญกับผลกรรมนั้น หรือกล้าที่จะยอมรับความจริง

(๔) กัมมสกคาสัทธา หมายถึง เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน คือเชื่อว่าบรรดาสัตว์ทั้งหลายจะต้องได้รับกรรมที่ตนทำไว้ทั้งสิ้น เมื่อเชื่อมั่นอย่างนี้ย่อมจะเว้นเสียซึ่งอคติไมตรีทั้งหลาย ตั้งมั่นอยู่ในความยุติธรรมในเมื่อตนจักต้องให้ความเป็นธรรมแก่ผู้อื่น^{๓๓}

ในทัศนะของพุทธปรัชญาความเชื่อนี้จึงมีลักษณะเป็นธรรมชาติของมนุษย์ชนิดหนึ่ง ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์มีองค์ประกอบเป็นขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณนั้น สรีรชาติก็เป็นองค์ประกอบทางด้านจิต อยู่ในสังขารขั้นอันเป็นองค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่างๆ ของจิต^{๓๔}

๒) ลักษณะของศรัทธา

ลักษณะของศรัทธาในพุทธปรัชญา จึงสามารถสรุปได้ดังนี้

(๑) ศรัทธาเป็นขั้นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา และกล่าวได้ว่าเป็นขั้นขั้นต้นที่สุด

(๒) ศรัทธาที่ประสงค์ ต้องเป็นความเชื่อความซาบซึ้งที่เนื่องด้วยเหตุผล คือมีปัญญารองรับและเป็นทางสืบต่อแก่ปัญญาได้ มิใช่เพียงความรู้สึกมอบตัวมอบความไว้วางใจให้สิ้นเชิง โดยไม่ต้องถามหาเหตุผล อันเป็นลักษณะทางฝ่ายอวกาศด้านเดียว

(๓) ศรัทธาที่เป็นความรู้สึกฝ่ายอวกาศด้านเดียว ถือว่าเป็นความเชื่อที่มลาย เป็นสิ่งที่จะต้องกำจัดหรือแก้ไขให้ถูกต้อง ส่วนความรู้สึกฝ่ายอวกาศที่เนื่องอยู่กับศรัทธาแบบที่ถูกต้อง เป็นสิ่งที่นำมาใช้ในกระบวนการปฏิบัติธรรมให้เป็นประโยชน์ได้มากพอควรในระยะต้นๆ แต่จะถูกปัญญาเข้าแทนที่โดยสิ้นเชิงในที่สุด

(๔) ศรัทธาที่มุ่งหมายในกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น อาจให้ความหมายสั้นๆ ว่า เป็นความซาบซึ้งด้วยความมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็น คือมั่นใจตนเอง โดยเหตุผลว่า จุดหมายที่อยู่เบื้องหน้านั้นเป็นไปได้จริงแท้ และมีค่าควรแก่การที่ตนจะดำเนินการไปให้ถึง เป็นศรัทธาที่ทำให้อยากพิสูจน์ความจริงของเหตุผลที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้านั้นยิ่งขึ้นไป เป็นบันไดขั้นต้นสู่ความรู้ ตรงข้ามกับความรู้สึกมอบใจให้แบบอวกาศ ซึ่งทำให้หยุดคิดหาเหตุผลต่อไป เพื่อควบคุมศรัทธาให้อยู่ในความหมายที่ถูกต้อง

^{๓๓} พันเอกปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะ, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๕๖.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖.

(๕) ธรรมทุกหมวดที่มีศรัทธาเป็นส่วนประกอบข้อหนึ่ง จะต้องมีปัญญาเป็นส่วนประกอบอีกข้อหนึ่งด้วยเสมอไป เช่น สัมปรายิกัตตะ, วุฒิชธรรม, พละ, อินทริย, เวสาร์ชกรณธรรม และอริยทรัพย์ โยมีศรัทธามาเป็นข้อที่หนึ่ง พร้อมกับที่ปัญญาเป็นข้อสุดท้าย แต่ในกรณีที่เกิดกล่าวถึงปัญญา ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงศรัทธาไว้ด้วย ปัญญาจึงสำคัญกว่าศรัทธา ทั้งในฐานะเป็นตัวคุมและในฐานะที่เป็นองค์ประกอบที่จำเป็น แม้มันจะคุณสมบัติของบุคคล ผู้ที่ได้รับยกย่องสูงสุดในพระพุทธศาสนา ก็คือ ผู้มีปัญญาสูงสุด เช่น พระสารีบุตรอัครสาวก เป็นต้น ไม่ได้ถือเอาศรัทธาในศาสนาเป็นเกณฑ์^{๑๕}

ศรัทธาจึงเป็นคุณธรรมขั้นต้นที่สำคัญสำหรับบุคคลทั่วไป โดยเป็นอุปกรณ์ชักนำให้เดินหน้าต่อไป เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น เพราะปรากฏว่าในบางครั้งผู้ที่มีปัญญามากแต่ขาดความเชื่อมั่น จึงประสบผลสำเร็จช้ากว่าผู้ที่มีปัญญาด้อยกว่าแต่มีศรัทธาแรงกล้า ในกรณีที่ศรัทธานั้นเป็นความเชื่อที่ตรงกับสิ่งที่ถูกต้องแล้ว จะทำให้ประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติตนได้เร็วขึ้น ส่วนในทางตรงกันข้ามถ้าศรัทธาเกิดในสิ่งที่ผิด ก็จะเป็นการทำให้ไขว้เขวสับสน หลงชักช้าหนักขึ้นไปอีก แต่อย่างไรก็ตามศรัทธาในพระพุทธศาสนาอันมีปัญญาคอยควบคุม จะไม่เป็นไปโดยผิดพลาด ไม่ดิ่งไปในทางที่ผิด เพราะปัญญาคอยรับรู้เหตุผลคั่นคว้าและทดลองอยู่ตลอดเวลา การขาดศรัทธาเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้ชะงักไม่ก้าวหน้าต่อไปในทิศทางที่ต้องการ

จึงสรุปได้ว่า ศรัทธาในพุทธปรัชญานั้นเป็นกระบวนการทางจิต คือ เกิดขึ้นประกอบกับจิตใจของมนุษย์ จัดว่าเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของการปลูกฝังให้บุคคลเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ไม่ใช่เป็นการเชื่อที่มงายขาดเหตุผล พุทธปรัชญาสอนให้เชื่อในศักยภาพของมนุษย์เองที่ต้องลงมือทำต้องปฏิบัติด้วยตัวเอง ไม่ได้สอนให้อ่อนนอนฟังสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอกตัว เนื่องจากไม่มีการดลบันดาลจากสิ่งอื่นๆ เหล่านั้น จึงทำให้มนุษย์มีคุณค่าในตัวเองมากขึ้น เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่จะเกิดขึ้นได้นั้นต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง แต่อย่างไรก็ตามการที่จะปฏิบัตินั้นขึ้นอยู่กับความรู้พื้นฐานของแต่ละบุคคล นั่นก็คือต้องมีปัญญาเป็นองค์ประกอบศรัทธาให้เข้มแข็งถูกต้อง แล้วจะส่งผลให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อไป

๓.๒.๒ ความหมายและลักษณะของศีล

๑) ความหมายของศีล

ศีล ตรงกับภาษาบาลีว่า “สีล” แปลว่า ปกติ ซึ่งหมายความว่า คนที่มีจิตใจเป็นปกติ ไม่ถูกโลกะโทสะ โมหะ ครอบงำ และชักนำไปทำความชั่วทำความผิด จิตใจเป็นปกติเมื่อจะทำอะไรทางกายก็ทำด้วยจิตใจที่เป็นปกติ ก็ไม่ทำกายทุจริต เมื่อจะพูดอะไรทางวาจา ก็ไม่พูดวจีทุจริต

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๗-๖๔๘.

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ได้ให้ความหมายของศีลว่า ศีล คือการรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม^{๖๖} และในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายของศีลไว้หลายประการ คือ

- (๑) ความประพฤติทางกาย และวาจา
- (๒) การรักษากาย และวาจาให้เรียบร้อย
- (๓) ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกาย และวาจาให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีงาม
- (๔) การรักษาความปกติตามระเบียบวินัย
- (๕) มารยาทปกติที่สะอาดปราศจากโทษ
- (๖) ข้อปฏิบัติในการละเว้นจากความชั่ว
- (๗) ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ตั้งขึ้น
- (๘) ความสุจริตทางกายวาจา และอาชีพ^{๖๗}

จากความหมายข้างต้นจึงสามารถแยกศีลออกได้เป็น ๒ ประการคือ เป็นอาการอย่างหนึ่ง หมายความว่าเมื่อตั้งใจรักษา ระวังไม่ให้ประพฤติด่าง อย่างนี้เรียกว่าอาการของศีล และเป็นตัวศีล อย่างหนึ่ง หมายความว่า เมื่อตั้งใจรักษาอาการของศีลจนไม่คิดประพฤติด่าง จิตสงบเป็นปกติ หรือเห็นโทษของการล่วงละเมิดศีล และจิตสงบเป็นปกติไม่คิดด่าง อย่างนี้ได้ชื่อว่า เป็นตัวศีล เพราะศีล หรือศีละ แปลว่าปกติ ควรหมายเอาใจที่สงบเป็นปกติ และไม่คิดประพฤติด่างละเมิด ในความหมายของศีลที่กล่าวมานั้นท่านมุ่งให้เห็นในความประพฤติทางกายกับทางวาจาเท่านั้น ส่วนทางใจนั้นไม่สามารถแสดงอาการได้

๒) ลักษณะของศีล

ในทางพุทธปรัชญาได้แสดงลักษณะของศีลไว้หลายประการ คือ

(๑) ศีลไม่ใช่เทวะ โองการ หมายความว่า ศีล ไม่สามารถกำหนดบังคับกับพุทธศาสนิก ให้ปฏิบัติตามเทวะประสงค์อาศัยศรัทธาแบบจงรักภักดี โดยไม่จำเป็นต้องทราบเหตุผลเชื่อมโยง ต่อเนื่องกัน แต่เชื่อว่าหลักของศีลเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นตามหลักเหตุผลของกฎธรรมชาติ ซึ่งผู้ปฏิบัติ ตามจะต้องมองเห็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันเป็นระบบ ถึงแม้จะยังไม่มียุญญารู้อย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน มีเพียงศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาระดับเบื้องต้น คืออย่างน้อยต้องมีพื้นฐานความเข้าใจใน เหตุผลเบื้องต้นพอเป็นฐานสำหรับให้เกิดปัญญาอย่างแจ่มแจ้งในระดับต่อไป

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๒๕๐.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแก้ว, หน้า ๒๘๒.

กามสุข มิจฉาจารา เวรมณี คือ เว้นจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ศีลข้อนี้มีประโยชน์ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติไม่เกิดความแตกแยกของครอบครัว และป้องกันการทำร้ายกันทางด้านจิตใจของมนุษย์ ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติได้รับความไว้วางใจ ไม่เป็นที่หวาดระแวงของผู้อื่น และทำให้เกิดความสำรวมระวังยินดีด้วยคู่สามีภรรยาของตนเอง เพราะว่ามีมนุษย์ทุกคนต่างมีความรักใคร่ห่วงใยในคู่ครองของตนเอง มีความปรารถนาที่จะใช้ชีวิตคู่ครองรักร่วมกันอย่างมีความสุข มีทายาทสืบวงศ์ตระกูลอย่างภาคภูมิใจ ดังนั้นถ้าหากว่ามีใครมาประทุษร้ายต่อคู่ครองของตนเองก็จะ เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ ความเสื่อมเสียทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้การละเว้นจากการประพฤติผิดใน กามทั้งหลายจึงส่งผลให้เกิดความปลอดภัยในชีวิตคู่ครอง นอกจากนี้ยังเป็นการป้องกัน โรคภัยต่างๆ ที่เกิดจากการมีเพศสัมพันธ์ ที่จะเกิดขึ้นอีกด้วย

มุตาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดเท็จ ศีลข้อนี้มีประโยชน์ทำให้ผู้ประพฤติ ปฏิบัติได้รับการยอมรับ และความเชื่อถือจากบุคคลอื่น ด้วยการพูดแต่คำที่เป็นจริงและมีประโยชน์ ทำให้เกิดความสัตย์จริงในหมู่มนุษย์ ทำให้ทุกชีวิตปราศจากการถูกหลอกลวง หรือการทำร้ายจิตใจ กันทางด้านคำพูด ดังนั้นการละเว้นจากการพูดเท็จจึงส่งผลให้เกิดความสัตย์จริงขึ้นในสังคม และทำให้มนุษย์ในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

สุราเมรยมชฺชปมาทภูฏานา เวรมณี คือ เว้นจากการดื่มสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้ง แห่งความประมาท ศีลข้อนี้มีประโยชน์ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติไม่ตกอยู่ในความประมาท หรือความ มัวเมาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างไม่ผิดพลาด และทำให้เกิดมีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์พร้อมที่จะทำ การงานใดข้อมประสบความสำเร็จ การขาดสติสัมปชัญญะจะเป็นสาเหตุทำให้เกิดความผิดพลาด หรือกระทำความชั่วทุกอย่างได้ ดังนั้นสาเหตุหลักของการขาดสติสัมปชัญญะก็คือ การดื่มสุรา และ สิ่งเสพติดของมีนเมาทุกชนิด อุบัติเหตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตส่วนมากมักจะเกิดจากการขาด สติสัมปชัญญะของบุคคล การละเว้นจากการดื่มสุราเมรัยของมีนเมา จึงส่งผลต่อความปลอดภัยของ ชีวิตและทรัพย์สินของตนเองและผู้อื่น

(๒) ศีลสำหรับบรรพชิต หรือเรียกว่า ข้อวัตรปฏิบัติของสมณะ อันประกอบด้วย ศีล ๑๐ ข้อสำหรับสามเณร หรือสามเณรี ศีล ๒๒๗ ข้อสำหรับพระภิกษุ และศีล ๓๑๑ สำหรับ พระภิกษุณี แต่ในที่นี้จะศึกษาเฉพาะประโยชน์ของศีลที่เรียกว่า “ปารีสุทธิศีล” ซึ่งเป็นข้อวัตร ประพฤติปฏิบัติของสมณะทั้งหลาย ได้แก่

๑. ปาฏิโมกขสังวรศีล หมายถึง ลีลาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่บรรพชิต ทั้งภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ทั้งหมด ซึ่งเป็นทั้งข้อห้าม และข้อที่ทรงอนุญาต โดยมีประโยชน์ของ การบัญญัติ ๑๐ ประการ คือ

- เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งคณะสงฆ์ (เสมอภาคกันด้านศีล)
- เพื่อความผาสุกแห่งคณะสงฆ์

- เพื่อข่มบุคคลผู้ไม่ละอาย
- เพื่อความอยู่สุขสำราญแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลตั้งงาม
- เพื่อกำจัดอาสวะกิเลสในปัจจุบัน
- เพื่อกำจัดอาสวะกิเลสในอนาคต
- เพื่อความเลื่อมใสแห่งชนผู้ยังไม่เลื่อมใส
- เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นแห่งเหล่าชนผู้เลื่อมใสอยู่แล้ว
- เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม
- เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย^{๔๑}

๒. อินทรีย์สังวรศีล หมายถึง ศีลคือความสำรวมอินทรีย์ ระวางไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้หลงไหลไปกับอารมณ์ที่ได้รับรู้ มีอานิสงส์ทำให้บรรพชิตผู้ประพฤติปฏิบัติมั่นคงไม่หลงไหลไปกับอารมณ์ที่ได้รับรู้จึงส่งผลให้สามารถดำรงมั่นในปาฏิโมกขสังวรศีลได้

๓. อาชีวกปาริสุทธิศีล หมายถึง ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ เลี้ยงชีพโดยชอบ ไม่ประกอบ อนธนา งดเว้นการเลี้ยงชีพด้วยวิธีการที่ไม่เหมาะสมกับเพศสมณะ เช่น การเป็นหมอดู การเป็นหมอเสน่ห์ขมังเวทย์ หรือการประพฤติประจบประแจงคฤหัสถ์ การรับใช้คฤหัสถ์ด้วยการบอกข่าวรับข่าว และวิธีการหลอกลวงเขาเลี้ยงชีพต่างๆ เป็นต้น ทำให้มีประโยชน์คือไม่ต้องเข้าไปคลุกคลีใกล้ชิดกับคฤหัสถ์จนมากเกินไป และก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธามากยิ่งขึ้น

๔. ปัจจยัตถนิสิตศีล หมายถึง ศีลที่เกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย ๔ คือการพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ทั้งในขณะที่ได้รับมาและในขณะที่บริโภค เพื่อให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคด้วยตัณหา และเพื่อความเป็นผู้ไม่เป็นที่การใช้สอยปัจจัยเหล่านั้นที่พุทธศาสนิกชนถวายเป็นความเลื่อมใสศรัทธา

ปาริสุทธิศีล ๔ ประการนี้เมื่อบรรพชิตปฏิบัติได้อย่างบริบูรณ์ ย่อมทำให้การปฏิบัติธรรมในขั้นที่สูงขึ้นเจริญก้าวหน้าไปอีกด้วย จนกระทั่งได้บรรลุมรรคผลเป็นพระอริยบุคคลได้ในที่สุด เพราะฉะนั้น “ศีลจึงเป็นหลักความประพฤติที่ดี เป็นไปโดยปกติสอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้การแสดงออกภายนอกของมนุษย์เป็นไปด้วยความเหมาะสม ศีลทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างสมบูรณ์และประเสริฐ ทำให้สังคมของมนุษยชาติมีสันติสุข ในด้านคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ก็ต้องมีศีล”^{๔๒}

^{๔๑} วิ.มหา. ๑/๓๕/๒๖.

^{๔๒} พระมหาภาสกร คุณฺตโร (ดอกจันทร์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบุญในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑, หน้า ๑๖.

ในพุทธปรัชญาได้ให้ความสำคัญในเรื่องของศีลไว้มาก เพราะถือว่าศีลเป็นบันไดขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่สมาธิ และปัญญาในที่สุด สำหรับบุคคลที่ดำรงตนอยู่ในศีล เจริญสมาธิและปัญญาอย่างครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว จึงจะถึงความรกรคือกิเลสได้^{๓๓} ดังนั้น ศีลจึงเป็นคุณธรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดผลดีต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อนำไปสู่ปัญญาได้เช่นเดียวกับศรัทธา และจะต้องเป็นปัจจัยสนับสนุนซึ่งกันและกันทั้งหมด

๓-๔) คุณประโยชน์ของหิริและโอตตปเป

คุณธรรมหิริและโอตตปเป เป็นคุณธรรมที่มาคู่กันเสมอ หรือเรียกว่า “ธรรมคุ้มครองโลก” เพราะหมายถึง ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและสับสนวุ่นวาย^{๓๔} ส่วนในพระไตรปิฎกบางครั้งพระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า “สุกกธรรม”^{๓๕} แปลว่า ธรรมอันขาวสะอาด เป็นธรรมรักษาคุ้มครองโลก ดังนั้นการศึกษาถึงประโยชน์ของคุณธรรมทั้งสองนี้จึงต้องเป็นไปโดยความสอดคล้องกัน

หิริและโอตตปเป เป็นคุณธรรมที่ช่วยเกื้อหนุนส่งเสริมบุคคลให้ประพฤติตนเป็นคนเรียบร้อย ไม่กระทำความชั่วอันเป็นอกุศลกรรม ซึ่งสามารถสรุปประโยชน์ได้ ๒ ประเด็นคือ

(๑) เป็นปทัฏฐานของศีล คือ เป็นเหตุแห่งศีล เนื่องจากหิริโอตตปเป ทำให้บุคคลเกิดความละเอียดใจต่อความชั่วทุจริต และเกรงกลัวต่อผลของความชั่วทุจริต เพราะฉะนั้น เมื่อบุคคลมีหิริโอตตปเปเกิดขึ้น จึงเป็นเหตุให้ไม่ล่วงละเมิดศีล ศีลจึงมีอยู่และเกิดขึ้นเป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีหิริโอตตปเป

(๒) เป็นคุณธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา คุณธรรมสองประการนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เทวธรรม” หมายถึง ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นเทวดา ดังมีเรื่องปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายได้กล่าวถึง เรื่องอดีตชาติของพระภิกษุรูปหนึ่งว่า ภิกษุรูปนั้นเคยเกิดเป็นยักษ์เฝ้าสระน้ำคอยถามคนทั้งหลายถึงเทวธรรม คือธรรมที่ทำให้คนเป็นเทวดา คนที่ผ่านไปมาและลงบริโภคน้ำในสระ เมื่อไม่สามารถตอบได้ก็จะถูกจับ พระโพธิสัตว์จึงเสด็จไปที่สระนั้นและได้ตอบว่า “สัตว์บุรุษผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปเปตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันขาวสงบ ชื่อว่า เป็นคนมีธรรมเทวดาในโลก”^{๓๖}

^{๓๓} ตี.ส. ๑๕/๒๓/๑๖.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๑๕.

^{๓๕} พุ.สุ. ๒๕/๒๑๕/๒๒๕.

^{๓๖} พระพุทธโฆษาจารย์, ฌมมปทภูฎกถา ปญจโม ภาโก, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๗-๖๘.

เนื่องจากการมีความละเอียดต่อความชั่ว และความเกรงกลัวต่อผลของความชั่วนั้นคอยสนับสนุนให้บุคคลตั้งมั่นในคุณธรรมข้อศีล ดังนั้นคุณธรรมทั้งสองประการนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเกิดขึ้นของคุณธรรมข้ออื่นๆ ด้วย ซึ่งก็เป็นเช่นเดียวกันกับศีลนั่นเอง

๕) คุณประโยชน์ของสุตะ

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องของสุตะ มีคุณประโยชน์โดยสรุป ๒ ประการ คือ

(๑) มีประโยชน์ต่อตนเอง ตัวอย่างของผู้มีสุตะมาก เช่นพระอานนทเถระ ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเลิศในด้านมีความทรงจำมาก และบุคคลผู้มีสุตะถือว่าเป็นตัวแทนของพระธรรมคำสั่งสอนได้อีกด้วย เพราะในครั้งหนึ่ง มีพราหมณ์คนหนึ่งต้องการจะบูชาพระธรรม จึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และถามถึงวิธีการบูชาพระธรรม พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้ไปบูชาพระผู้ทรงสุตะ ซึ่งพระองค์ได้ตรัสให้พราหมณ์ไปบูชาพระอานนทเถระ ในที่สุดพราหมณ์จึงได้บูชาพระอานนทเถระ ด้วยการถวายจีวรมีค่ามาก ^{๔๑} นอกจากนี้ผู้ที่ทรงจำคำสอนได้มากจะสามารถปฏิบัติธรรมได้โดยไม่ติดขัด ทำตนให้บริสุทธิ์ได้จนกระทั่งหมดกิเลสในที่สุด

ส่วนในฝ่ายของคฤหัสถ์ สุตะนอกจากจะหมายถึงการฟังและจดจำคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้มาแล้ว ยังหมายรวมถึงความรู้ความฉลาดที่เกิดจากการเรียนรู้ศิลปศาสตร์แขนงอื่นๆ ที่สุจริตไม่มีโทษ ซึ่งมีประโยชน์ต่อการเลี้ยงชีวิตได้อีกด้วย

(๒) มีประโยชน์ต่อสังคม บุคคลผู้มีสุตะจดจำคำสอนไว้ได้นอกจากจะปฏิบัติเพื่อตนเองแล้วยังสามารถถ่ายทอดคำสอนให้ผู้อื่นนำไปปฏิบัติได้และมีประโยชน์ต่อหมู่คณะ เพราะเป็นผู้ที่จำคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้มาก เมื่อถึงคราวจำเป็นที่คำสอนเลอะเลือน ไปก็ได้บุคคลเช่นนี้ช่วยรับรองความถูกต้องของคำสอน ตัวอย่างเช่น พระอานนทเถระได้มีบทบาทสำคัญในการทำสังคายนารวบรวมคำสอนไว้เป็นหมวดหมู่ในคราวทำสังคายนาครั้งที่ ๑ โดยที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปเถระ ซึ่งเป็นประธานสงฆ์ในขณะนั้น ได้ดำริที่จะรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในคำสอน และเพื่อไม่พวกริกษอุลลัชชีได้ช่องทางที่จะประพฤติดิฉิน จึงได้ประชุมพระอรหันต์ผู้มีความรู้แตกฉานในคำสอนของพระพุทธเจ้า จำนวน ๔๙๕ องค์ แต่ได้เว้นไว้องค์หนึ่งเพื่อให้โอกาสพระอานนทเถระ เนื่องจากในขณะนั้นท่านพระอานนทเถระยังเป็นเพียงพระโสดาบัน แต่เนื่องจากท่านจดจำคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้มากที่สุด การทำสังคายนาจึงขาดท่านไม่ได้ และต่อมาในที่สุดพระอานนทเถระก็สามารถปฏิบัติธรรมจนบรรลุพระอรหันต์ท่านจึงได้เข้าร่วมประชุมทำสังคายนาในครั้งแรก ซึ่งท่านก็เป็นผู้วิไลสนาเกี่ยวกับคำสอนในส่วนของหลักธรรม ^{๔๒}

^{๔๑} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลดุดตที่ปณี ปฐม โภโก, อ่างแก้ว, หน้า ๑๓๕.

^{๔๒} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๖.

๖) คุณประโยชน์ของจาคะ

จาคะในความหมายของการสละ หรือการให้วัตถุสิ่งของ ซึ่งมีประโยชน์ทั้ง ๒ ด้านคือ ประโยชน์ของผู้ให้ และประโยชน์ของผู้รับ

(๑) ประโยชน์ของผู้ให้ ในพระไตรปิฎกฉบับประชาชนได้แสดงอานิสงส์ของการให้ทานของสัตบุรุษไว้ว่า

บุคคลผู้ให้ทานด้วยความศรัทธา หรือความเชื่อแล้ว ผลของทานนั้นเกิดขึ้นกับเขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีรูปงามน่าดู น่าชม ประกอบด้วยความเป็นผู้มีศิวพรณงคงามอย่างยิ่ง

บุคคลให้ทานด้วยความเคารพแล้ว ผลของทานนั้นเกิดขึ้นกับเขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเขามีบุตร, ภรรยา, ทาส, คนรับใช้ หรือกรรมกร ก็ตาม บุคคลเหล่านั้นย่อมสนใจฟัง ย่อมเสียดูฟัง ย่อมตั้งจิตรับรู้ เชื่อฟังถ้อยคำ

บุคคลให้ทานตามกาลแล้ว ผลของทานนั้นเกิดขึ้นกับเขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และความต้องการทั้งหลายของเขที่เกิดขึ้นตามกาลย่อมบริบูรณ์

บุคคลให้ทานด้วยมีจิตอนุเคราะห์แล้ว ผลของทานนั้นเกิดขึ้นกับเขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และจิตของเขาย่อมโน้มไป เพื่อบริโภคกามคุณ ๕ อัน โอฬาร

บุคคลให้ทานไม่กระทบตน ไม่กระทบผู้อื่นแล้ว ผลของทานนั้นเกิดขึ้นกับเขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และความลุ่มจมแห่งโภคะของเขา ย่อมไม่มีจากที่ไหนๆ คือ จากไฟ จากน้ำ จากพระราช จากโจร หรือจากทายาทซึ่งไม่เป็นที่รัก^{๔๔}

บุคคลผู้ให้นั้นจะเป็นผู้ได้รับอานิสงส์ประโยชน์หลายประการ ตั้งแต่ผลที่จะได้รับในปัจจุบัน จนกระทั่งผลที่จะได้รับในอนาคต ดังพระพุทธพจน์ที่กล่าวในทานานิสังสสูตร ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. เป็นที่รักที่ชอบใจของคนจำนวนมาก
๒. คนดีทั้งหลายย่อมคบค้าสมาคมด้วย
๓. ชื่อเสียงของผู้ให้นั้น ย่อมขจรขจายไป
๔. ผู้ให้เป็นผู้องอาจไม่เก้อเจินเข้าไปหาผู้อื่นได้ทุกกลุ่ม
๕. เมื่อสิ้นชีพไปย่อมไปเกิดในภพที่ดี^{๔๕}

^{๔๔} สุชีพ ปุญญาานุภาพ, พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๕-๖๖.

^{๔๕} อจ.ปญจก. ๒๒/๔๑/๓๕.

(๒) ประโยชน์ของผู้รับ เนื่องจากความแตกต่างของบุคคลที่เกิดมา มีทั้งผู้ที่ร่ำรวย และผู้ที่ขัดสน ดังนั้นผู้ที่ขัดสนเมื่อได้รับสิ่งของจากผู้มั่งมีแล้วย่อมจะใช้ชีวิตได้อย่างไม่ยากลำบาก อีกทั้งยังเป็นกำลังใจให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อไป โดยการได้กัลยาณมิตรที่คืออย่างผู้ให้ และเป็นเหตุให้ตัวเองก็สามารถรู้จักการให้ต่อผู้อื่นบ้าง เมื่อตนเองนั้นมีเครื่องอุปโภคบริโภคเพียงพอแล้ว

ตัวอย่างประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับผู้รับและผู้ให้ทั้งสองฝ่ายนั้น ดังเช่นเรื่องพราหมณ์จูเพกสาถูกกับภรรยา ผู้ขัดสนมีเพียงผ้าห่มกายผืนเดียว เวลาจะไปวัดฟังธรรมต้องผลัดเปลี่ยนกับภรรยาไปฟังธรรมคนละวัน ปรากฏว่าวันที่พราหมณ์ไปฟังธรรมนั้นเกิดความปิติอย่างยิ่งต้องการถวายการบูชาพระพุทธเจ้า แต่เนื่องจากตนไม่มีวัตถุอื่นใด มีเพียงผ้าห่มกายผืนเดียวหากถวายจะไม่มีผ้าห่มทั้งตนเองและภรรยา จึงเกิดความตระหนี่ขึ้นเป็นเหตุให้ไม่ได้ถวาย จนกระทั่งได้ต่อสู้กับความตระหนี่ และได้ตัดสินใจถวายผ้าห่มนั้นในยามสุดท้ายของคืนนั้นและร้องออกมาด้วยความดีใจ ในขณะนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ฟังธรรมอยู่ด้วยจึงรับสั่งให้สอบถามจนทราบความแล้วทรงอนุโมทนากับความเสียสละของพราหมณ์จึงพระราชทานผ้าให้จำนวนมากถึง ๓๒ คู่ พราหมณ์ก็ถวายผ้าเหล่านั้นเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า และได้เลือกรับไว้ใช้ด้วยตัวเองพร้อมทั้งภรรยาเพียงคนละผืน ต่อจากนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลได้พระราชทานทรัพย์สินจำนวนมากให้แก่พราหมณ์^{๔๐}

จากในความหมายของการสละอารมณ์หรือกิเลส ถือได้ว่าเป็นทรัพย์ที่ทรงคุณค่ายิ่ง เพราะกิเลสเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นความทะยานอยาก (ตัณหา) ทำให้เกิดความทุกข์อย่างชัดเจน จะเห็นได้ว่า มีคนที่มียศภายนอกมากมายแต่กลับไม่ได้พบความสุขที่แท้จริง เพราะคนรวยจำนวนหนึ่งถึงมียศสินมากมาย แต่ยังคงมีความอยากได้มากๆ ขึ้นไป ส่วนคนที่สามารถกำจัดกิเลสได้สามารถพบกับความสุขที่แท้จริงได้ ถึงแม้จะเป็นคนยากจนแต่ก็รู้สึกได้ว่าตัวเองไม่ได้ยากจนเนื่องจากการควบคุมจิตใจไม่ให้ตกอยู่ใต้อ่านาญกิเลสคือ ความทะยานอยาก ดังนั้นการสละกิเลสภายในนับได้ว่ามีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันที่มีการแก่งแย่งแข่งขันกันสูง คนที่มีความต้องการอันมาจากแรงผลักดันคือกิเลสมาก ย่อมจะพบกับความทุกข์มาก ส่วนคนที่พยายามบรรเทากิเลสในใจจะสามารถค้นพบทางออกที่จะได้รับความสุขทั้งทางกายและทางใจต่อไป

๓) คุณประโยชน์ของปัญญา

พุทธปรัชญาได้ให้ความสำคัญของปัญญาไว้มาก เพราะถือว่า การมีปัญญามาก ทำให้บุคคลสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ ซึ่งปัญญาตามหลักของพุทธปรัชญานั้นจะมีตั้งแต่ระดับเบื้องต้นจนถึงระดับสูงสุด และประโยชน์ของปัญญาในแต่ละระดับนั้นย่อมจะมีความแตกต่างกันตามประเภทและชนิดของปัญญา ดังนั้นประโยชน์ของปัญญาตามทัศนะพุทธปรัชญาจึงสามารถจำแนกตามประเภทของปัญญา กล่าวคือ

^{๔๐} พระพุทธโฆษาจารย์, ธรรมปทภูฎกถา ปญจโม ภาค, อ่างแก้ว, หน้า ๑-๓.

(๑) สหาคิปัญญา หมายถึง ปัญญาที่มีติดตัวกับบุคคลมาตั้งแต่เกิด บุคคลที่มีปัญญาประเภทนี้จะมีประโยชน์ต่อบุคคลในการปรับตัวเข้ากับสภาวะสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาปัญญาในด้านอื่นๆ ต่อไป ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของแต่ละบุคคล ผู้ที่เกิดมาพร้อมกับปัญญาที่ดีก็จะเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาวะสิ่งแวดล้อมได้เร็ว ส่วนผู้ที่เกิดมามีปัญญาน้อยต้องพยายามมากกว่าในการที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อม

(๒) นิปากปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้ ศิลปะวิชาการ เพื่อการดำรงชีพในด้านต่างๆ ปัญญาประเภทนี้จะมีประโยชน์ต่อการเลี้ยงชีพให้อยู่รอดได้ในทุกสถานการณ์ เนื่องจากบุคคลผู้ครองเรือนจำเป็นต้องมีวิชาความรู้สำหรับการประกอบอาชีพ ดังนั้น จึงต้องอาศัยปัญหานี้ในการเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัย

(๓) วิปัสสนาปัญญา หมายถึง ปัญญาความรอบรู้เกี่ยวกับเรื่องทุกข์สาเหตุแห่งทุกข์ ความปราศจากทุกข์ และหนทางการดับทุกข์ ปัญญาประเภทนี้เป็นการบ่งชี้ถึงคุณค่าแห่งชีวิต มีประโยชน์อย่างยิ่งที่จะพัฒนาปัญญาสองประเภทแรกให้มั่นคงถาวรและเจริญก้าวหน้า และปัญญานี้ทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง ความคิดถูกต้อง เพื่อให้ทำได้อย่างถูกต้องในที่สุด^{๕๒}

นอกจากนี้การมีปัญญานั้นหมายถึงการมีองค์ประกอบของมรรค ๒ ประการ คือ ความเห็นชอบ และความดำริชอบ ดังนั้นปัญญาที่เป็นความเห็นชอบจะทำให้บุคคลเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง โดยอาศัยการพิจารณาโดยแยกคาย มองเห็นเหตุและผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำต่างๆ ไม่ให้หลงไหลไปกับอารมณ์ที่ได้รับรู้ทุกทาง ซึ่งปัญญาในส่วนที่เป็นความเห็นถูกต้องนี้ เมื่อรวมกับปัญญาที่เป็นความดำริชอบ ก็จะก่อให้เกิดความคิดที่จะกระทำสิ่งต่างๆ โดยไม่ผิดไปจากหลักเกณฑ์ความถูกต้องที่เป็นกฎธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นคุณประโยชน์ของปัญญาโดยรวม^{๕๓}

สรุปแล้ว คุณประโยชน์ของทรัพย์ภายในหรือ อริยทรัพย์ เป็นทรัพย์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งต่างจากทรัพย์ภายนอกที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม ดังนั้นจึงมีคุณประโยชน์โดยรวมหลายประการ และมีคุณค่ามากกว่าทรัพย์ภายนอก จึงพอสรุปได้ดังนี้

๑. อริยทรัพย์ เป็นคุณธรรมอันประเสริฐที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ ของบุคคลจึงไม่เสียหายสูญสลายไปเพราะเหตุภัยต่างๆ เหล่านี้คือ

- ๑) โจรภัย คือ ภัยที่เกิดจากโจรผู้ร้าย ลัก ชิงไป เป็นต้น
- ๒) อัคคีภัย คือ ภัยที่เกิดจากไฟ เช่น ถูกไฟเผาไหม้ เป็นต้น
- ๓) ราชภัย คือ ภัยที่เกิดจากพระราช รัฐบาล เจ้าหน้าที่บ้านเมือง

^{๕๒} พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, พุทธิปัญญากับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๘), หน้า ๕๐-๕๑.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, อ่างแล้ว, หน้า ๗๕๐.

๔) วาตภัย คือ ภัยที่เกิดจากลม

๕) อุทกภัย คือ ภัยที่เกิดน้ำ เช่น ถูกน้ำท่วม เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ทรัพย์ในนั้นเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมติดอยู่กับตัวบุคคล ไม่มีใครแย่งไปได้และเภทภัยต่างๆ ที่กล่าวมาก็ไม่สามารถทำลายได้ ซึ่งแตกต่างจากทรัพย์ภายนอกที่อาจจะสูญเสียชีวิตไปเพราะภัยเหล่านั้น และภัยที่ทำลายทรัพย์ภายในได้ก็มีแต่ตัวบุคคลที่ครองทรัพย์นั้น

๒. อริยทรัพย์ เป็นปัจจัยสนับสนุนให้มีการปฏิบัติต่อทรัพย์ภายนอกอย่างถูกต้อง ทั้งในด้านการแสวงหา การครอบครองและการใช้สอย หรืออาจจะกล่าวได้ว่า บุคคลใดมีทรัพย์ภายในเหล่านี้แล้ว ย่อมจะแสวงหาทรัพย์ภายนอกได้อย่างสุจริต และยังรู้วิธีครอบครองและใช้สอยทรัพย์ภายนอกเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์อย่างมีคุณภาพทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น

๓. อริยทรัพย์ เป็นปัจจัยนำไปสู่วิมุตติ(ความหลุดพ้น) เมื่อมีการปฏิบัติธรรมเหล่านี้อย่างเต็มความสามารถและปฏิบัติครบถ้วนบริบูรณ์ทุกประการ สามารถนำไปสู่พระอริยบุคคล ขั้นต่ำสุดก็เป็นพระโสดาบัน ด้วยเหตุนี้ คุณธรรมที่เป็นทรัพย์ภายในจึงสามารถเรียกได้ว่า อริยทรัพย์ หมายถึงทรัพย์ที่ประเสริฐ หรือทรัพย์ที่นำไปสู่ความเป็นอริยบุคคลได้อีกประการหนึ่ง

๓.๓.๒ คุณประโยชน์สูงสุดของอริยทรัพย์

ประโยชน์สูงสุดของการอาศัยหลักธรรมในหมวดอริยทรัพย์ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์มาก่อนหน้านี้ทั้งหมด โดยที่บุคคลส่วนมากจะเริ่มต้นด้วยการมีศรัทธาแล้วเข้าไปหาท่านผู้รู้ฟังคำสอนของท่าน(สุตะ) นำไปพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติ และในการปฏิบัตินั้นจะต้องละเว้นความชั่วโดยมีความละอายต่อความชั่วและเกรงกลัวต่อผลของความชั่ว (หิริและโอตตปปะ) เมื่อละเว้นจากความชั่วได้ก็มิมีคุณธรรมภายในที่ทำให้เกิดความสงบกายและสงบใจ (คีล) และความพยายามที่จะสลະกิเลสในจิตใจด้วยวิธีการเบื้องต้น คือ การสลະวัตถุสิ่งของให้แก่ผู้อื่นเป็นการสลະความตระหนี่ในใจ และยังได้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วย(จาคะ) นอกจากนี้วิธีการสลະกิเลส เช่น นิ वर्ณ ๕ ด้วยการปฏิบัติสมณะกรรมฐาน แล้วต่อด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาก็ยังนับว่าเป็นการส่งเสริมให้เกิดปัญญาขึ้นได้ จนกระทั่งในที่สุดย่อมจะนำไปสู่การมีปัญญารู้แจ้งเห็นจริงจนสลະกิเลสได้อันจะเกิดได้ด้วยการบรรลุอริยมรรค ตั้งแต่โสดาปัตติมรรคขึ้นไป หมายความว่า ผู้ปฏิบัติตามหลักอริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นหมวดหมู่เดียวกันนี้ โดยการปฏิบัติอย่างเป็นองค์รวมสามารถนำไปสู่การเป็นพระอริยบุคคลได้ เพราะหลักธรรมแต่ละหมวดเป็นระบบคุณภาพ เมื่อปฏิบัติครบแล้วแล้วจะทำให้เกิดความพอดี และในการปฏิบัตินั้นไม่ได้จำกัดว่าเฉพาะบุคคลผู้ปฏิบัตินั้นจะต้องเป็นภคหัตถ์หรือบรรพชิต เมื่อปฏิบัติครบก็จะประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย สรุปได้ว่า เมื่อปฏิบัติธรรมหลักนี้โดยรวมแล้วทำให้ได้รับประโยชน์สูงสุดคือ ปรหมัตตะ อย่างต่ำที่สุดก็ได้เป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน ซึ่งจะเป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการ ที่มีชื่อเรียกว่า “ทรัพย์” เหมือนกันคือ ศรัทธา คีล สุตะ จาคะ

และปัญญาที่สมบูรณ์^{๕๔} การเป็นพระโศคานั้นนับว่าเป็นคุณธรรมที่คิดเล็กกว่าการมีทรัพย์สมบัติทุกประการทั้งในมนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลก ข้อนี้ตรงตามพุทธพจน์ว่า “โศคาปัตติผล ประเสริฐกว่าความเป็นพระราชเอกในแผ่นดิน กว่าความไปสู่สวรรค์ และกว่าความเป็นอธิบดีใน โลกทั้งปวง ฯ”^{๕๕}

แต่หากประโยชน์สูงสุดในการดำเนินชีวิตที่แท้จริง ซึ่งเป็นจุดหมายขั้นสุดท้ายตามอุดมคติของพุทธปรัชญาที่ควรจะต้องเข้าถึง มิใช่อยู่ที่ทรัพย์ภายนอกหรือภายใน แต่หากเป็นการรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมคาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต ไม่ถูกบีบคั้นด้วยอำนาจ ความยึดมั่นถือมั่น สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระปลอดโปร่ง ผ่องใสสว่าง สงบ มีความสุขประณีตภายใน เพื่อที่จะเข้าถึงความหลุดพ้นโดยสิ้นเชิง เรียกสั้น ๆ ว่า “นิพพาน” นิพพานสมบัติ อันเป็นจุดหมายของพุทธปรัชญา นิพพานเป็นชื่อความสุข “นิพพานเป็นความสุข และเป็นบรมสุขคือสุขสูงสุดด้วย”

ความสำคัญที่เป็นพื้นฐานของสภาวะทางจิตใจคือความหลุดพ้นหรือความเป็นอิสระ ที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญญา เพราะได้เห็นตามเป็นจริง รู้ทันสภาวะของสังขาร กิเลสจึงครอบงำไม่ได้ จิตที่มีปัญญาอบรมดีแล้ว จึงปราศจากอาสวะทั้งปวง ไม่มีความสะอึด สะท้าน หวั่นไหว เป็นผู้มีอิทธิยที่อบรมดีแล้ว มีสติควบคุมตนเองได้

ในอีกแง่มุมหนึ่งความหลุดพ้นเป็นอิสระคือความไม่ติดในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งท่านมักเปรียบกับใบบัวที่ไม่ติดน้ำ ไม่เปียกน้ำ แม้ออกบัวจะเกิดจากเปือกตมในน้ำ แต่ก็สะอาดบริสุทธิ์ เริ่มตั้งแต่ไม่ติดในกาม ไม่ติดในบุญบาป ไม่ติดในอารมณ์ต่าง ๆ อันจะเป็นเหตุให้ต้องรำพึงถึงความหลัง วาดหวังในอนาคต ผู้ถึงธรรมมักไม่เศร้าโศกกับสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่ฝันเพื่อกับสิ่งที่ยังไม่ถึง จดจ่ออยู่กับสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ส่งผลให้วาระของท่านงดงามน่าประทับใจยิ่งนัก

ที่สุภาวะจิตของพระอรหันต์จะไม่ติดในความสุข รวมทั้งไม่ติดใจเพลิดเพลินในพระนิพพานด้วย เมื่อรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น เป็นต้น ท่านจะเสวยเวทนาที่เนื่องจากอารมณ์เหล่านั้น ทั้งที่เป็นสุข ทั้งที่เป็นทุกข์ และทั้งไม่สุขไม่ทุกข์ เช่นเดียวกับคนทั่วไป เพียงแต่ท่านไม่มีกิเลสร้อยรัด ไม่ติดเพลินแนบแน่นอยู่กับอารมณ์ที่เสพเสวยนั้น

ลักษณะสภาวะทางปัญญาการมองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น เห็นตามความเป็นจริง เริ่มจากรู้อารมณ์ทางอายตนะด้วยจิตใจที่มีท่าที่เป็นกลางและมีสติ ไม่หวั่นไหวหรือถูกชักจูงไปตามความชอบหรือไม่ชอบใจ มีปัญญารู้อารมณ์นั้นตามสภาพที่มันเป็นจริง แต่ต้นจนตลอดสาย ไม่ถูกความคิดพันความขัดข้องหรือขุ่นมัวกระทบกระเทือน แต่มีปัญญารู้เท่าทันสังขาร รู้สามัญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้ทันสมมติบัญญัติ การรู้เห็นตามที่มันเป็นเช่นนี้ถือเป็นสัมมาทัศนะคือเห็นชอบอย่าง

^{๕๔} อัง.ปญจก. ๒๒/๔๗/๔๗.

^{๕๕} พุ.ธ. ๒๕/๒๓/๒๗.

การเห็นว่า การมีปัญญารู้เท่าทันสมมติบัญญัติในที่นี้หมายรวมเอา การรู้เข้าใจวิถีทางโลกที่เรียกว่า โวหารโลก คำพูดที่ชาวโลกเขาใช้กัน ก็ใช้ตามนั้นแต่ไม่ได้ยึดติดในสมมติของโวหารทางภาษา ดังมี พุทธคำรัสว่า

ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว ย่อมไม่กล่าวเข้าข้างกับใคร ไม่กล่าวพุ่มเทียงกับใคร อันใดเขาพูดกันในโลก ก็กล่าวไปตามนั้น ไม่ยึดถือ^{๕๖} ...ภิกษุอรหันตจีณาสพจะพึงกล่าวว่าฉันพูดกันดังนี้เขากับฉันดังนี้ก็ดี เธอเป็นผู้ฉลาด รู้ถ้อยคำที่เขาพูดกันในโลก ก็พึงกล่าวไปตามโวหารเท่านั้น^{๕๗} ...ภิกษุทั้งหลายเราไม่ขัดแย้งกับใครในโลก โลกต่างหากขัดแย้งกับเรา ธรรมวาที(ผู้กล่าวธรรม) ย่อมไม่ขัดแย้งกับใครในโลก สิ่งใดบัณฑิตในโลกสมมติกันว่าไม่มี เราก็ก้าวสิ่งนั้นว่าไม่มี สิ่งใดบัณฑิตในโลกกล่าวกันว่ามี เราก็ก้าวสิ่งนั้นมี เหล่านี้เป็นโลกสมัญญา เป็นโลกนิรุตติ เป็นโลกโวหาร เป็นโลกบัญญัติ ซึ่งตถาคตใช้พูดจา แต่ไม่ยึดถือ^{๕๘}

ลักษณะสภาวะทางปัญญานอกจากนี้ ที่ผู้เข้าถึงสังขารมมีคือไม่ข้องเชื่อ ไม่ต้องมีศรัทธา กล่าวให้ตรงที่สุดได้แก่การไม่ต้องอาศัยศรัทธา เพราะว่าได้รู้เห็นสิ่งนั้น ๆ หรือธรรมชาตินั้น ๆ ประจักษ์แจ้งด้วยตนเองแล้ว เมื่อรู้เองเห็นเองแล้วก็ไม่ต้องรู้เห็นผ่านคนอื่น ไม่ต้องอาศัยความรู้ของผู้อื่นอีกต่อไป

^{๕๖} ม.ม. ๑๓/๒๐๒/๑๘๐.

^{๕๗} ส.ป. ๑๓/๕๔/๑๑๐-๑๑๑.

^{๕๘} ส.ป. ๑๓/๕๔/๑๑๐-๑๑๑.

บทที่ ๔

วิเคราะห์เรื่องทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

๔.๑ วิเคราะห์วิธีการปฏิบัติต่อโลกียทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก

ทรัพย์ภายนอกถือว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า มีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพราะว่าเป็นปัจจัยเครื่องอุดหนุนขั้นพื้นฐานที่สำคัญ สำหรับใช้ในการดำเนินชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัย ทั้งในฝ่ายของบรรพชิต และในฝ่ายของคฤหัสถ์ โดยเฉพาะฝ่ายคฤหัสถ์แล้วทรัพย์ภายนอกถือว่า มีความจำเป็นและต้องมียังยิ่ง แม้พระพุทธเจ้าเองได้ทรงตรัสรับรองว่า ทรัพย์ภายนอกนั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือน และพระพุทธองค์ยังทรงแนะนำวิธีการแสวงหาทรัพย์ การรักษาทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งจะได้ศึกษาเป็นลำดับต่อไป

๔.๑.๑ วิธีการแสวงหา และรักษาทรัพย์ภายนอก

สำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนแล้วความเกี่ยวข้องกับทรัพย์ภายนอกก็ยังคงมีอยู่ตลอดเวลา เพราะว่าทรัพย์เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยในการดำเนินชีวิตให้มั่นคง พุทธปรัชญาจึงมีคำสอนให้ปฏิบัติเพื่อความสำเร็จประโยชน์ในปัจจุบัน เรียกว่า “ทิฏฐธัมมิกัตถะ”^๑ อันเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตในทางโลกิยะที่สามารถเห็นผลได้ทันที ซึ่งหลักในการแสวงหาและรักษาทรัพย์ภายนอกที่จะอำนวยประโยชน์โดยตรงมี ๔ ประการคือ

๑) อุฏฐานสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยความหมั่นเพียร หมายความว่า เป็นคนมีความขยันขันแข็ง บึกบึนไม่ย่อท้อ รุดหน้าในการทำงาน ประกอบอาชีพการงานที่สุจริตดีงาม ยึดหลักธรรมคือความหมั่นเพียร ในการประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต ดังพุทธภาษิตที่ว่า ปฏิจฐุปการี ชูรวา อุฏฐาตา วิบุตเต ธนั แปลว่า คนมีฐานะหมั่นทำการงานให้เหมาะเจาะ ย่อมหาทรัพย์ได้^๒

พินเอกปิ่น มุฑุกันต์ ได้อธิบายข้อธรรมที่ว่า “ถึงพร้อมด้วยความหมั่นเพียร”^๓ คือ มีความขยันหมั่นพร้อมอยู่ในตัวแล้ว หรือหมั่นขยันโดยนิสัยของตนเอง คนที่มีธรรมข้อนี้ประจําใจแล้วเขาจะไม่อยู่นิ่งเฉยโดยไม่ทำงาน เมื่อยังไม่มีงานทำก็พยายามหางานทำ เขาจะรู้สึกเป็นทุกข์ใจและอับอาย

^๑ อก.อุฏฐก. ๒๓/๑๔๓/๒๒๑.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๗.

^๓ พินเอกปิ่น มุฑุกันต์, แนวสอนธรรมะ, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๔๒.

(๒) พุทธปรัชญาถือว่าจิตใจเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดังนั้นระบบจริยธรรมจึงต้องประสาน ต่อเนื่องกัน โดยตลอดทั้งด้านจิตใจ และความประพฤติทางกายวาจาภายนอก และถือว่าจิตใจเป็น จุดเริ่มต้น จึงกำหนดที่ตัวเจตนาเป็นหลัก เพื่อให้การกระทำความคิดต่างๆ เป็นไปด้วยความจริงใจ อย่างแน่นอนไม่ใช่เป็นแต่เพียงไม่หลอกลวงคนอื่นเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการไม่หลอกลวงตนเอง ด้วย ซึ่งเป็นการกำจัดการไม่ให้เกิดปัญหาทางจิตใจที่จะเกิดความขัดแย้งกันกับด้านความประพฤติ ดังนั้นศีลจึงควบคุมให้เกิดความปกติตั้งแต่ภายในจิตใจออกมาถึงพฤติกรรมทางกาย ทางวาจาอีกด้วย

(๓) ในฐานะเป็นองค์มรรคขั้นศีล พุทธปรัชญาได้สอนว่า ความรับผิดชอบขั้น พื้นฐานที่สุดของบุคคลแต่ละคนก็คือ ความรับผิดชอบต่อตนเอง ในการที่จะไม่ให้เกิดความคิดที่จะทำ ความชั่วด้วยการเบียดเบียน หรือล่วงละเมิดต่อผู้อื่นอยู่ในจิตใจของตนเอง เมื่อมีความบริสุทธิ์นี้ รองรับอยู่เป็นเบื้องต้นแล้ว ความรับผิดชอบนั้นจึงขยายออกไปถึงขั้นเป็นการรักษาและเสริมสร้างความ เจริญก้าวหน้าแห่งคุณธรรมของตน ด้วยการชวนชวนทำความดีและบำเพ็ญประโยชน์สุข

(๔) ผลดีหรือผลร้ายของการประพฤติหรือไม่ประพฤติดีล เป็นสิ่งที่เป็นไปเองโดย ธรรมชาติ คือ เป็นเรื่องของการทำงานอย่างเที่ยงธรรมเป็นกลางของกฎธรรมชาติที่เรียกว่า กฎแห่งกรรม ซึ่งการให้ผลนี้จะแสดงออกตั้งแต่จิตใจ กว้างออกไปจนถึงบุคลิกภาพและวิถีชีวิตทั่วไปของบุคคล^{๔๔}

ดังนั้นศีลในพุทธปรัชญา จึงเป็นระบบจริยธรรมที่ต้องออกมาจากจิตใจ คือ มีกระบวนการ เกิดขึ้นทางจิตใจที่ประกอบด้วยเจตนาเป็นเครื่องค้ำจุนจากความชั่ว โดยมีความเชื่อที่มีเหตุผลคือ เชื่อ ในเรื่องของการกรรม เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน และเชื่อผลของกรรม ที่เป็นจุดเริ่มต้นให้ตั้งใจคว้น จากความชั่วทั้งทางกายและทางวาจา รวมทั้งยังมีสักขาบทซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอาศัยพระปัญญาตรัสรู้ ความจริงบัญญัติไว้โดยสอดคล้องกับความเป็นจริงตามที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วแสดงให้เห็นประชาชน ได้ นำไปเป็นของการปฏิบัติที่ชัดเจน

๓.๒.๓ ความหมายและลักษณะของหิริ

๑) ความหมายของหิริ

หิริ มีความหมายว่า “ความละอายต่อกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการถูกต้อง อกุศลธรรมอันลามก”^{๔๕}

ในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ ได้แสดงความหมายของหิริไว้ว่า หิริ หมายถึง ความรังเกียจต่อ ความทุจริตทางกายเป็นต้น มีลักษณะรังเกียจต่อความชั่ว (บาป) หิริยังเปรียบเหมือนกุสสตรีที่มีชาติ ตระกูลดี ผู้รังเกียจต่อความชั่วด้วยความเคารพตนเอง หิรินี้จัดเป็นเจตสิกฝ่ายดีเช่นเดียวกับศรัทธา และ

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, อ่างแล้ว, หน้า ๗๖๒-๗๖๕.

^{๔๕} อัง.สตุตค. ๒๓/๖/๕.

จะเกิดขึ้นพร้อมกับจิตฝ่ายดีเท่านั้น^{๒๐} และในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ได้แสดงความหมายว่า “หิริ หมายถึง ความละอายต่อการทำความชั่ว”^{๒๑}

๒) ลักษณะของหิริ

หิริมีลักษณะ เป็นความอาย คือความละอายแก่ใจตนเอง อันปรารถนาเหตุภายในเป็นสมุฏฐาน จึงหมายรวมถึง มีความละอาย รังเกียจต่อความชั่วร้ายเสียหาย ไม่กล้ากระทำความชั่วทุกอย่าง ทั้งในที่ลับ และที่แจ้ง เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งปราบปรามใจไม่ให้กระทำความชั่วได้ แม้เป็นโอกาสที่เชื่อว่าจะไม่ มีผู้รู้เห็น ได้ยิน หรือสงสัย แต่เมื่อเข้าใจว่าการกระทำนั้นเป็นความชั่ว ก็รู้สึกละอายไม่อาจกระทำได้

บุคคลผู้ปฏิบัติหิริจนเกิดขึ้นในจิตใจแล้ว ย่อมจะเป็นคนที่มีความละอายใจ ไม่กล้ากระทำความผิดต่างๆ แม้เพียงเล็กน้อย เปรียบเหมือนคนรักสวยรักงามที่เกลียดต่อสิ่งสกปรกต่างๆ เป็นต้น

๓.๒.๔ ความหมายและลักษณะของโศตตปปะ

๑) ความหมายของโศตตปปะ

โศตตปปะ มีความหมายว่า ความสะดุ้งกลัว ซึ่งหมายถึง สะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการถูกต้องอกุศลธรรมอันลามก^{๒๒}

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ได้แสดงความหมายโศตตปปะไว้ว่า ความกลัวบาป ความเกรงกลัวต่อการทุจริต ความเกรงกลัวความชั่ว เหมือนบุคคลกลัวสรรพพิษ ไม่อยากเข้าใกล้พยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล^{๒๓}

ในคัมภีร์อิทธิมัตถสังคหะ ได้แสดงความหมายของโศตตปปะไว้ว่า ความเกรงกลัวต่อความชั่ว มีลักษณะสะดุ้งกลัวต่อความชั่ว (บาป) และ โศตตปปะยังเปรียบเสมือนหญิงแพศยา(หญิงขายบริการ) ผู้สะดุ้งกลัวต่อความชั่วด้วยความเคารพผู้อื่น(หมายความว่า จะต้องปฏิบัติตนให้ดี เพราะกลัวว่าผู้อื่น จะไม่สนใจตนเอง) โศตตปปะก็เป็นเจตสิกฝ่ายดีและเกิดขึ้นพร้อมกับจิตฝ่ายดีเท่านั้น^{๒๔}

^{๒๐} พระราชสุธี (ติสุตตโต) ผู้ชำระ, อภิธมฺมตฺถสงฺคหปาฐิยา สห อภิธมฺมตฺถวิภาวินี นาม อภิธมฺมตฺถสงฺคหฐีกา, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๔-๑๐๖.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕๐.

^{๒๒} อัง.สตตค. ๒๓/๖/๕.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, อ้างแล้ว, หน้า ๔๕๓.

^{๒๔} พระราชสุธี (ติสุตตโต) ผู้ชำระ, อภิธมฺมตฺถสงฺคหปาฐิยา สห อภิธมฺมตฺถวิภาวินี นาม อภิธมฺมตฺถสงฺคหฐีกา, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๔-๑๐๖.

๒) ลักษณะของโอดตปปะ

โอดตปปะมีลักษณะ เป็นความกลัว คือความกลัวในผลของความชั่ว อันปรารถนาคือภายนอก เป็นสมุฏฐาน จึงหมายรวมถึง มีความสะดุ้งกลัวต่อผลของความชั่วร้ายเสียหาย ไม่กล้ากระทำความชั่วทุกอย่าง ทั้งในที่ลับ และที่แจ้ง เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งปราบปรามใจไม่ให้กระทำความชั่วได้ แม้เป็นโอกาสที่เชื่อว่าจะไม่มีผู้รู้เห็น ได้ยิน หรือสงสัย แต่เมื่อเข้าใจว่าการกระทำนั้นเป็นความชั่ว ก็รู้สึกเกรงกลัวไม่อาจกระทำได้

ผู้ที่ปฏิบัติตนจนมีโอดตปปะอยู่ในใจ เป็นคนที่รู้จักผลของความผิดที่จะเกิดขึ้น จึงไม่คิดที่จะทำความผิด จึงมีข้อเปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปธรรมไว้ว่า เปรียบเสมือนคนกลัวอสรพิษ พยายามหลีกเลี่ยงหนีให้ห่างไกล

อย่างไรก็ตามทั้งหิริและโอดตปปะที่กล่าวมานั้นเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการงดเว้นจากการทำความชั่ว นั่นก็คือเมื่อมีหิริและโอดตปปะก็จะทำให้เกิดมีศีลขึ้นได้ เพราะฉะนั้น คุณธรรมเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง

๓.๒.๕ ความหมายและลักษณะของสุตะ

๑) ความหมายของสุตะ

ในพระไตรปิฎกให้ความหมายของสุตะว่า การที่บุคคลเป็นพหูสูต ทรงสุตะ ตั้งสมสุตะเป็นผู้ได้สดับฟังมามาก ทรงไว้คลองปากขึ้นใจ ทางตลอดด้วยดีด้วยทิวฐิ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด จนสามารถประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะได้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของบุคคล ที่ควรได้รับชื่อว่า “เป็นพหูสูต” ไว้ว่า

(๑) พหูสูต หมายความว่า ได้ฟังมาก คือ ได้เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก

(๒) ธตา หมายความว่า จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ มีความทรงจำไว้อย่างแม่นยำ

(๓) วจสา ปริจิตา หมายความว่า คล่องปาก คือ ท่องบ่น หรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่อง

(๔) มนसानุเปกขิตา หมายความว่า ฟังขึ้นใจ คือ ใส่ใจนึกคิดพิจารณาจนเจนใจ นึกถึง

ครั้งใดก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัด

(๕) ทิวฐิยา สุปฏิวิทธา หมายความว่า ขบได้ด้วยทฤษฎี หรือ ทางตลอดด้วยดีด้วยทิวฐิ คือ มีความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล^{๒๔}

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๒๕๐.

ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ได้อธิบายความหมายของสุตะว่า หมายถึง นวังคสัตถุศาสน์ ได้แก่ คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด ผู้ที่มีสุตะมาก คือ ได้เรียนรู้ตั้งแต่ต้นจนจบ จึงจะได้ชื่อว่า พหูสุต ผู้ที่ทรงจำไว้ได้ไม่เลือนหายไปแม้เพียงอักษรเดียว ชื่อว่า “ผู้ทรงสุตะ” ผู้ที่สั่งสมสุตะไว้เหมือนกับเก็บไว้ในตู้คือจิตใจ เหมือนรอยจารึกบนแผ่นศิลา และสุตะนั้นคงอยู่เหมือนมันเหลวที่เก็บไว้ในหม้อทองคำ จึงชื่อว่า “ผู้สั่งสมสุตะ”^{๒๖}

๒) ลักษณะของสุตะ

จากความหมายและลักษณะของสุตะที่กล่าวมา จึงสามารถสรุปได้ ๒ ประการ คือ

(๑) สุตะ หมายถึง การได้ยินได้ฟังมาากจนเป็นพหูสุต คือ มีปัญญาทรงจำได้ในระดับการศึกษาเล่าเรียน கடหัตถ์ผู้ที่ได้เรียนรู้ทรงจำวิชาการ ได้มากก็จะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารกิจการบ้านเมืองให้รุ่งเรืองตามหลักวิชาการ^{๒๗} หรือนุคคลผู้ได้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วมีความทรงจำไว้ได้ ซึ่งจะอาศัยองค์ความรู้ที่ทรงจำไว้ได้นี้เป็นปัจจัยในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงต่อไป

(๒) สุตะ หมายถึง นวังคสัตถุศาสน์ คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดที่แบ่งเป็น ๕ ประเภท อันประกอบด้วย สุตตะ เคยยะ เวชยากรรมะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัปภูตธรรม และเวทลละ^{๒๘}

อย่างไรก็ตามสุตะทั้ง ๒ ประการนี้มีความเกี่ยวข้องกัน คือ การได้ฟังมาากในสิ่งที่ควรฟัง และเมื่อฟังแล้วจดจำไว้ ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ที่เรียกว่า สุตตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาทางปัญญา

๓.๒.๖ ความหมายและลักษณะของจาคะ

๑) ความหมายของจาคะ

พระไตรปิฎกได้ให้ความหมายว่า จาคะ หมายถึง การเป็นผู้มีใจอันปราศจากมลทิน คือ ตระหนี่ อยู่ครองเรือนมีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในทาน และการจำแนกทาน^{๒๙}

^{๒๖} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลตถทีปนี ปรุโหม ภาค, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๓๕-๑๓๖.

^{๒๗} พระปริยัติธรรมธาดา (สถิตย์ ถาวโร), อริยทรัพย์ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔-๘.

^{๒๘} วิ.มหา. ๑/๗/๕.

^{๒๙} อจ.สตุตค. ๒๓/๖/๖.

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ได้แสดงความหมายว่า จาคะ คือ “ความเสียสละ สละกิเลสสละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้าง พร้อมทั้งจะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว”^{๓๐}

อีกอย่างหนึ่ง จาคะ คือ ความสละ จำแนกตามอาการเป็น ๒ อย่างคือ

(๑) การสละให้ปันสิ่งต่างๆ ตนแก่ผู้อื่นด้วยเมตตาจิต คิดจะให้ผู้อื่นได้รับความสุขเป็นการเจือยความสุขให้แก่ผู้อื่นก็ดี การสละให้แก่ผู้มีคุณความดีด้วยกตัญญู เช่น ให้แก่มารดาบิดาแม่ไม่ขัดสนก็ดี การให้เพื่อทักษิณา คือ บริจาคทานอุทิศผล ไปถึงทานที่ถวายชนม์ไปปรโลกเป็นเปตพลีก็ดี อย่างนี้ถือว่าเป็นส่วนทานอย่างหนึ่ง

(๒) การสละให้เพื่อจะบรรเทาความตระหนี่ เพื่อเป็นการหัดใจตัดความอาลัยให้ค่อยบรรเทาลง เมื่อถึงคราวที่จะเป็น จะต้องพลัดพรากจากไป หรือ ถึงคราวจะสละก็จะได้ไม่มีความอาลัยพัวพันติดอยู่ในจิตอย่างหนึ่ง

การสละทั้ง ๒ อาการนี้ เรียกว่า จาคะเจตนา หมายถึง ความตั้งใจ คือเจตนาจะสละอันแสดงออกมาในลักษณะของทาน คือ ต้องการให้ หรือต้องการบริจาค

๒) ลักษณะของจาคะ

ลักษณะของจาคะสามารถสรุปได้ ๒ ประการ คือ

(๑) การสละวัตถุสิ่งของ หมายถึง การสละทรัพย์สินของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือเพื่อการสาธารณะประโยชน์ เช่น การบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัย สร้างโรงพยาบาล โรงเรียน เป็นต้น หรือการบำรู้งศาสนา ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากต่างๆ ตามกำลังทรัพย์ของตนที่จะทำได้

(๒) การสละกิเลส หมายถึง การรู้จักปลดปล่อยอารมณ์ที่เกิดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ ความขุ่นมัว และสิ่งที่เป็นข้าศึกกับความสงบทางใจ เช่น ความตระหนี่ ความโกรธ โลกหลง ให้ออกไปจากจิตใจ เพราะการเก็บกอดอารมณ์นั้นไว้ทำให้จิตใจเศร้าหมองไม่ผ่องใส และยังทำตัวเองเกิดความทุกข์กายทุกข์ใจอีกด้วย^{๓๑}

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๕.

^{๓๑} วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก, พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๓), หน้า ๒๗.

๓.๒.๗ ความหมายและลักษณะของปัญญา

๑) ความหมายของปัญญา

ปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจต้องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ ^{๓๒}

การที่บุคคลประกอบด้วยปัญญาที่กำหนดความเกิดความดับ ความเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยรอบ มีหลายประการ คือ

- (๑) ความรู้ทั่ว ปรินิพพานยังรู้เหตุผล
- (๒) ความรู้เข้าใจอย่างชัดเจน
- (๓) ความรู้เข้าใจแยกแยะได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ

(๔) ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามความเป็นจริง ^{๓๓}

๒) ลักษณะของปัญญา

ลักษณะของปัญญานั้นสามารถแบ่งออกได้ตามประเภทของปัญญาคือ

(๑) สหชาติปัญญา หมายถึง ปัญญาที่มีติดตัวมาตั้งแต่เกิด ซึ่งแต่ละคนจะมีความแตกต่างกัน ปัญญาในส่วนนี้ยังไม่จัดว่าเป็นความรู้ แต่จัดว่าเป็นเชาว์ปัญญา คือเป็นความปราดเปรียวของระบบสมองเป็นพื้นฐานสำคัญในการเรียนรู้ที่จะพัฒนาปัญญาในส่วนอื่นๆ

(๒) นิปากปัญญา หมายถึง ความรู้ในด้านอาชีพ หรือวิชาการแขนงต่างๆ เช่น แพทย์ พยาบาล ช่างยนต์ คอมพิวเตอร์ ฯลฯ ผู้ที่มีปัญญาในระดับนี้เป็นผู้รอบรู้ในสาขาวิชาที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียน หรือโดยการผ่านการปฏิบัติมาอย่างชำนาญ และมีผลงานสร้างสรรค์อื่นๆ ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ที่ผ่านการฝึกอบรมให้เกิดความเชี่ยวชาญได้ตามต้องการ

(๓) วิปัสสนาปัญญา หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติฝึกฝนตามกระบวนการพัฒนาทางปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง คือความรู้ในเรื่องทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ ความดับแห่งทุกข์ และหนทางดับทุกข์ เป็นต้น เป็นปัญญาที่บ่งชี้ถึงคุณค่าแห่งชีวิต เป็นส่วนประกอบสำคัญที่จะพัฒนาปัญญาสองประเภทแรกให้มั่นคงถาวรและเจริญก้าวหน้า ปัญญาลักษณะนี้ หมายถึงความรู้ที่ถูกต้อง ความคิดถูกต้อง เพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปอย่างถูกต้อง

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๒๕๐.

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแก้ว, หน้า ๑๖๔.

พุทธปรัชญาถือว่า ปัญญาเป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในด้านที่เป็นปัจจัยหลักที่จะช่วยให้มนุษย์อยู่รอดปลอดภัยได้ หลุดพ้นเป็นอิสระได้ เพราะหากว่าขาดปัญญาแล้ว มนุษย์ไม่อาจอยู่รอดได้^{๓๔} ถึงแม้ว่ามนุษย์จะมีปัญญาในระดับที่แตกต่างกันเมื่อพัฒนาจนถึงที่สุดก็จะเกิดปัญญาที่ทำให้รู้แจ้งความเป็นจริง และสามารถหลุดพ้นจากกิเลสได้ มนุษย์ก็ไม่มี ความแตกต่างกันมากนักเพราะได้รู้แจ้งในความจริงที่เป็นสิ่งอย่างเดียวกัน

ดังนั้นวิปัสสนาปัญญาจึงจัดว่าเป็นปัญญาในหลักอริยทรัพย์โดยตรง ซึ่งตรงกับบาลีว่า อริยสาวก ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาที่กำหนดความเกิดและความดับเป็นอริยะ ชำแรก กิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยรอบนี้ เรียกว่า “ทรัพย์คือปัญญา”^{๓๕} หมายความว่า ปัญญาในอริยทรัพย์ ข้อสุดท้ายมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้กำจัดกิเลสได้ และให้มีความรู้ในเรื่องไตรลักษณ์ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนา

๓.๓ ประโยชน์ของโลกุตตรทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

การปฏิบัติตามหลักคำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาทล้วนมีจุดมุ่งหมายที่ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อชีวิตของผู้ปฏิบัติ ซึ่งตรงกับลักษณะของการปฏิบัติตามหลักธรรมเรื่องสัทธรรม ๓ ประการ ได้แก่ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ^{๓๖} คือการศึกษา การปฏิบัติ และการบรรลุผล เมื่อบุคคลปฏิบัติตามหลักธรรมเรื่องอริยทรัพย์ก็เช่นเดียวกัน ในที่สุดก็จะได้รับคุณประโยชน์จากการปฏิบัติ เรียกได้ว่าได้รับผลของการปฏิบัติตามสมควรแก่การปฏิบัติ ซึ่งหลักธรรมในแต่ละข้อของหมวดอริยทรัพย์ก็มีประโยชน์ดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ คุณประโยชน์ของโลกุตตรทรัพย์หรือทรัพย์ในหรืออริยทรัพย์ ๗ ประการ คือ

๑) คุณประโยชน์ของศรัทธา

(๑) ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดความบันเทิง (ปราโมทย์) ความปลื้มใจ (ปีติ) ซึ่งทำให้เกิดความสงบเยือกเย็น (ปีติสัทธา) จนกระทั่งนำไปสู่สมาธิและปัญญาในที่สุด^{๓๗}

(๒) ศรัทธาเป็นปัจจัยทำให้เกิดวิริยะ คือ ความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติ ทดลองสิ่ง ที่เชื่อด้วยศรัทธานั้น ให้เห็นผลประจักษ์จริงจังก่ตน ซึ่งนำไปสู่ปัญญาในที่สุด^{๓๘}

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ, พิมพ์ ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสยาม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘.

^{๓๕} อจ.สตุตถ. ๒๓/๖/๖.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๕.

^{๓๗} ส.นิ. ๑๖/๒๓/๓๐.

^{๓๘} ส.ม. ๑๘/๕๑๓/๑๘๓-๑๘๔.

เมื่อพิจารณาศรัทธาทั้ง ๒ ลักษณะแล้ว ในที่สุดศรัทธาจึงเป็นไปเพื่อเกิดปัญญา ดังนั้นศรัทธาจึงต้องส่งเสริมความคิดวิชัยวิจารณ์ จึงจะเกิดความก้าวหน้าแก้ปัญหาตามจุดหมาย นอกจากนี้ศรัทธาจะมั่นคงหนักแน่นได้ ก็เพราะได้คิดเห็นเหตุผลจนเกิดความมั่นใจ หมดความเคลือบแคลงสงสัย โดยนัยนี้ศรัทธาในพุทธปรัชญาจึงส่งเสริมการคิดค้นหาเหตุผล การขอร้องให้เชื่อก็ดี การบังคับให้ยอมรับความจริงตามที่กำหนดก็ดี การขู่เข็ญด้วยโทษภัยแก่ผู้ไม่เชื่อก็ดี เป็นวิธีที่ขัดกับหลักศรัทธาในพุทธปรัชญา

บุคคลที่ประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนในพุทธปรัชญาย่อมจะได้รับผลของการปฏิบัติตามลำดับ โดยเริ่มจากการมีศรัทธา (ความเชื่อ) เป็นอันดับแรก แล้วสามารถปฏิบัติต่อไปจนได้รับผลที่เป็นความเห็นหรือความเข้าใจโดยเหตุผล (ทิวฐิ) และได้รับผลที่เป็นความเห็น (ญาณทัสสนะ) ในที่สุด ซึ่งในขั้นสุดท้ายเป็นอันหมดภาระของศรัทธาโดยสิ้นเชิง

ศรัทธามีขอบเขตความสำคัญและประโยชน์ตามที่กล่าวมานี้ มีข้อสังเกตว่า ไม่ควรตีค่าของศรัทธาสูงเกินไป แต่ไม่ควรดูแคลนโดยเด็ดขาด เพราะในกรณีที่คุณแคลนศรัทธา อาจจะกลายเป็นความเข้าใจความหมายของศรัทธาผิดไป เช่น ผู้ที่คิดว่าตนเชื่อมั่นในตนเอง แต่กลับกลายเป็นเชื่อต่อกิเลสของตน ซึ่งกลับเป็นผลร้ายไปอีกด้านหนึ่ง อย่างไรก็ตามศรัทธาในพุทธปรัชญามีประโยชน์สำหรับบุคคลทั่วไปที่มีจิตใจไม่มั่นคง จำเป็นต้องอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐานที่พึงทางใจเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วจึงปฏิบัติตนอย่างถูกต้อง ซึ่งพระธรรมปิฎก(ประยูรค์ ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า

ในระดับศีล หรือที่เรียกว่าศีลธรรม ศรัทธาเป็นองค์ธรรมสำคัญซึ่งเกื้อกูลมาก ทำให้คนมีหลักตั้งตัวเป็นกำลังเหนียวรั้งและต้านปะทะไม่ให้ตามสิ่งจูงล่อเร้าเข้ายวนให้ทำความชั่ว อีกประการหนึ่ง การมีศรัทธา เป็นเหมือนมีร่องไหลประจำของกระแสความคิด เมื่อได้รับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่เกินกำลังของศรัทธาที่มีอยู่ กระแสความคิดก็จะแล่นไปตามร่องหรือแนวทางที่ศรัทธาเตรียมไว้ ทำให้ไม่คิดไปในทางอื่นหรือทางที่ผิดศีลธรรม ดังนั้น สำหรับผู้ที่ยังไม่หมดกิเลส ศีลจึงดำรงอยู่ได้ดีด้วยศรัทธา ศรัทธาแบบนี้มีคุณมากในระดับหนึ่ง แต่พร้อมกันนั้นถ้าเป็นศรัทธาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ก็อาจมีโทษมาก โดยกลายเป็นตัวการขัดขวางการสร้างปัญญาเสียเอง^{๑๕}

ตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าศรัทธามีคุณประโยชน์สำคัญ แต่ในขั้นสูงสุดแล้วศรัทธาจะต้องหมดไป ถ้ายังมีศรัทธาอยู่ก็แสดงว่ายังไม่บรรลุจุดหมายที่สูงที่สุด เพราะตราบใดที่เชื่อจุดหมายนั้น ก็ย่อมแสดงว่ายังไม่ได้เข้าถึงจุดหมายนั้นยังมิได้รู้เห็นจริงด้วยตนเอง แต่เมื่อได้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเองแล้วศรัทธาก็จะหมดไป เนื่องจากไม่จำเป็นต้องเชื่อผู้อื่นแล้ว จากการที่รู้แจ้งด้วยตนเอง เพราะ

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, อ้างแล้ว, หน้า ๖๔๕-๖๕๐.

หากว่ายังมีศรัทธาอยู่ก็แสดงว่ายังต้องอิงอาศัยสิ่งอื่นอยู่ ยังต้องฝากปัญญาไว้กับสิ่งอื่น ยังไม่หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ ศรัทธาจึงไม่เป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์ ซึ่งตรงกันข้ามกับพระอรหันต์ที่มีคุณลักษณะว่า ผู้ไม่มีศรัทธา (อัสสัทธา) ซึ่งหมายความว่า ได้รู้เห็นประจักษ์จึงไม่ต้องเชื่อใครหรือเหตุผลใดๆ อีก

ศรัทธาจึงนับว่าเป็นคุณธรรมที่บุคคลทั่วไปควรมีไว้เพื่อให้เกิดความมั่นใจที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมข้ออื่นๆ ต่อไป คือ มีความเชื่อมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าแล้วนำไปปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์เพื่อพิสูจน์ความจริงด้วยตนเอง ดังนั้นศรัทธาจึงเป็นคุณธรรมที่สามารถรองรับคุณธรรมข้ออื่นๆ ในหมวดอริยทรัพย์ด้วยกันตั้งแต่การมีศีลจนกระทั่งถึงการเกิดปัญญาที่แจ่มแจ้งเห็นจริงในที่สุด

๒) คุณประโยชน์ของศีล

ศีลมีคุณประโยชน์มากมายหลายประการ แต่ในที่นี้จะศึกษาวิเคราะห์ตามประเภทของศีล และตามประเภทของบุคคลผู้ปฏิบัติตามคำสอน ซึ่งสามารถจำแนกศีลออกเป็นเป็น ๒ ประเภทคือ

(๑) ศีลสำหรับภคุหัตถ์ อันประกอบด้วย ศีล ๕ และศีล ๘ แต่ในที่นี้จะศึกษาวิเคราะห์เฉพาะศีล ๕ เพราะเป็นศีลสำหรับบุคคลทั่วไป เป็นหลักพื้นฐานการประพฤติของบุคคลแต่ละคน หรือที่เรียกว่า “มนุษยธรรม”^{๔๐} มีคุณประโยชน์ที่เห็นได้ชัดทั้งแก่ตัวผู้ปฏิบัติเองและแก่สังคมโดยรวม ซึ่งศีลแต่ละข้อนั้นจะมีประโยชน์ดังนี้คือ

ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป (ตาย) ศีลข้อนี้มีประโยชน์ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติไม่เบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกันทางร่างกาย และทำให้เกิดจิตประกอบด้วยเมตตาขึ้นมา ความมีเมตตาเป็นความดีที่มีทั่วไปทั้งในหมู่มนุษย์ชนและสัตว์ทั้งหลาย ทุกคนทุกชีวิตย่อมจะรักหวงแหนชีวิตของตนเอง ต้องการให้ตนเองมีชีวิตดำรงอยู่จนกระทั่งหมดอายุขัย ดังนั้นการเว้นจากการเบียดเบียน หรือการฆ่าทำร้ายทางร่างกายซึ่งกันและกันถือว่าเป็นความสุข เพราะทำให้เกิดความปลอดภัยในชีวิต และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข

อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมยศีลข้อนี้มีประโยชน์ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติไม่เบียดเบียนกันทางด้านทรัพย์สิน เป็นการทำให้รู้จักสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นที่ตนเองไม่ควรล่วงละเมิด เพราะทรัพย์สินของผู้อื่นนั้นเจ้าของเขาแสวงหามาด้วยความยากลำบากจึงเกิดความหวงแหนไม่ต้องการให้ใครมาลักขโมยแย่งไป นอกจากนี้ศีลข้อนี้ยังทำให้เกิดการเลื่อมใสในทางที่ถูกต้องชอบธรรมด้วย ดังนั้นการละเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมยนี้ จึงสามารถส่งผลให้เกิดความปลอดภัยในทรัพย์สินของคนทุกคน

^{๔๐} พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), ปรัชญาการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๘.

ดีหรือชั่ว ก็คอยคล้อยตามไปเสียทุกอย่าง แต่บางคนก็ชอบคนประจบสอพลอ เพราะให้ความสุข ความเพลิดเพลินชั่วคราว ช่วยยาม พุดจาให้ฟังหวานหูเล่น โดยมีได้มีความจริงใจ ถึงแม้ลับหลังจะนิทาทำก็ตาม ซึ่งก็ถือว่าเป็นความชอบพอของบุคคลนั้นไป และอีกอย่างการยกย่องด้วยความจริงใจนั้น แม้จะสรรเสริญให้ฟังค่อนน้ำบ้าง เพื่อเป็นกำลังใจแก่ผู้ทำความดีก็ไม่ถือเป็นการประจบ ซึ่งต้องแยกเรื่องประจบสอพลอกับเรื่องความจริงใจให้ออกจากกัน

๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย มีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) ชักชวนคิมน้ำเมา
- ๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน
- ๓) ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น
- ๔) ชักชวนเล่นการพนัน^{๑๕}

มิตรประเภทนี้ ใครคบจะทำให้หมกมุ่นด้วยการดื่ม การเที่ยวเล่นอย่างหาประโยชน์มิได้สักอย่างเดียว ทำให้เสื่อมสุขภาพ เสียวทรัพย์ และอาจเสียนคนเสียนาคด้วย การเที่ยวกลางคืนต้องเสี่ยงอันตรายหลายอย่างทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ทั้งทรัพย์สินส่วนตัว และทรัพย์สินทางบ้าน ไม่ได้อยู่บ้านโจรอาจปล้นหรือขโมยได้ง่าย ทรัพย์สินที่ติดตัวในการไปเที่ยวก็จะถูกปล้น ถูกจี้ ถูกล้วงสถานที่เที่ยวกลางคืนก็ต้องเสียค่าบริการด้วยราคาแพง ทำให้เสียวทรัพย์สินมาก นอกจากนี้ยังเป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย ไม่เป็นที่ไว้วางใจ เป็นการเที่ยวและเล่นที่ไร้ซึ่งประโยชน์ทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ไม่ใช่มิตร เป็นแค่คนเทียมมิตร ไม่ควรคบหา

การคบมิตรเป็นสิ่งสำคัญมาก หากเรามีมิตรที่ดีไว้ มิตรก็จะคอยให้ความสนับสนุนทำให้เรามีความก้าวได้อย่างรวดเร็ว แต่ถ้าคบคนชั่วไว้เป็นมิตรก็จะคอยบ่อนทำลายล้างผลาญเราให้พบกับความล้มจม เสียวทั้งกายใจ และความย่อยยับแห่งโภคทรัพย์ในที่สุด

๔) สมชีวิตา แปลว่า ความดำรงชีพพอเหมาะสมควร หมายความว่า รู้จักใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงชีพให้พอเหมาะกะรายได้ของตน ไม่ให้ฝืดเคืองจนเกินไป ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสแสดงแก่ทีฆฆานูไว้ว่า

ดูกรพัยคณปัททชะ ก็สมชีวิตาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกรู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนื่อรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนื่อรายได้ ดูกรพัยคณปัททชะ เปรียบเหมือนคนชั่งตราชั่งหรือลูกมือคนชั่งตราชั่ง ยกตราชั่งขึ้นแล้ว ย่อมลตออกเท่านั้น หรือต้องเพิ่มเข้าเท่านั้น ฉันทใด กุลบุตรก็ฉันทนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก

^{๑๕} ที.ปา. ๑๑/๑๕๐/๑๔๒.

ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้
 ดูกรพญาคมปีชชะ ถ้ากุลบุตรผู้นี้มีรายได้น้อย แต่เลี้ยงชีวิตอย่าง โอ โลงจะมีผู้ว่าเขาว่า
 กุลบุตรผู้นี้ใช้โภคทรัพย์เหมือนคนเที่ยวกินผลมะเดื่อ ฉะนั้น ก็ถ้ากุลบุตรผู้ที่มีรายได้
 มาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง จะมีผู้ว่าเขาว่า กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างอนาถา แต่เพราะ
 กุลบุตรผู้รู้ทางเจริญและทางเสื่อมแห่ง โภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มฟาย
 นึก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเรา
 จักต้องไม่เหนือรายได้ ดูกรพญาคมปีชชะ นี้เรียกว่าสมชีวิตา ฯ^{๑๖}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวพระพุทธองค์ทรงมุ่งหมาย ให้ใช้ทรัพย์เลี้ยงชีวิตด้วยความพอดี ซึ่งมี
 ลักษณะ ความหมายคล้ายหลักธรรมข้อ “สันโดษ” ซึ่งหมายถึง ความพอดี พอเพียง พอใจ ในสิ่งที่ตน
 ได้ในสิ่งที่ตนมี ความสันโดษจัดเป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งสำหรับวิถีชีวิตของคนในสังคม
 ปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคที่มีความสะดวกสบาย พรั่งพร้อมด้วยวัตถุสิ่งของมากมายเป็นเหตุให้เกิดความโลภ
 ความไม่สันโดษได้โดยง่าย อันเป็นหนทางแห่งความทุกข์ ดังนั้นการปฏิบัติตามหลักของความสันโดษ
 คือความยินดีในสิ่งที่ตนได้ย่อมนำมาความสุขมาให้ สมดังพุทธศาสนสุภาษิตธรรมบทว่า อนุสิ สุขมา ยา อี
 ตรีตเรน^{๑๗} แปลว่า ความยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ นำสุขมาให้ และเมื่อได้สิ่งใดมาแล้วก็ควรมี
 ความยินดี พอใจในสิ่งที่ตนได้มานั้น ไม่ควรโลภมากจนเกินเหตุเพราะอาจทำให้เกิดความเสื่อมขึ้นมา
 ได้ รวมทั้งสอนให้ไม่ให้ดูหมิ่นดูแคลนในลาภหรือสิ่งที่ตนได้มาโดยชอบธรรมซึ่งแม้มีปริมาณ
 มาก หรือน้อยก็ตาม

ในการเลี้ยงชีพด้วยความสันโดษ หมายถึง ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยริ้วแรง
 ความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้หรือความรู้จักอัมรู้จักพอ ใน
 พุทธปรัชญาได้แบ่งคุณธรรมคือสันโดษออกเป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) ยถาลาภสันโดษ หมายถึง ความยินดีตามที่ได้ ความยินดีตามที่พึงได้ คือตนได้
 สิ่งใดมา หรือ เพียรพยายามหาสิ่งใดได้มา เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ควรได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีต
 แต้ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เคียดรื้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตน
 ไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนา
 อยากได้ของคนอื่น ไม่ริษยาคนอื่น

^{๑๖} อจ.อภฺรฺก. ๒๓/๑๔๔/๒๒๓-๒๒๔.

^{๑๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, อ้างแล้ว,
 หน้า ๗๓.

(๒) ยถาพลสัน โคช หมายถึง ความยินดีตามกำลัง คือ ความยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกาย สุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลังที่ตนมีหรือได้สิ่งใดอันไม่เหมาะสม เป็นอันตรายต่อกำลังร่างกายสุขภาพมา เช่น ได้อาหารที่แสดงต่อโรคของตนหรือเกินกำลังการบริโภคใช้สอยก็ไม่หวงแหนเสียดายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน แต่ขอมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตนแต่เพียงที่พอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน

(๓) ยถาสารูปสัน โคช หมายถึง ความยินดีตามสมควร คือ ความยินดีตามที่เหมาะสมกับตนอันสมควรแก่ภาวะฐานะแนวทางชีวิตและจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจหรือการทำงานของตน

ดังนั้นการดำเนินชีวิตตามแนวทางความสัน โคชก็คือความพอดี หรือความเหมาะสมนั่นเอง ซึ่งในการพิจารณาหาความพอดีอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ต้องพิจารณาให้ครบถ้วนทั้งเหตุผล ปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ จึงจะหาจุดที่พอดีหรือเหมาะสมได้^{๔๔}

๔.๑.๒ หลักการบริหารทรัพย์ที่หามาได้

ตามหลักของพุทธปรัชญาสอนให้รู้จักใช้สอยทรัพย์อย่างเหมาะสม โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน เรียกว่า “โลกวิภาค ๔” ได้แก่^{๔๕}

๑) เอเกน โภเค ญญเขยฺย หมายความว่า ใช้ทรัพย์ ๑ ส่วน ในการใช้จ่ายเลี้ยงตนเองและบุคคลในครอบครัวให้เกิดความสุข ในเรื่องของการบริโภคอุปโภคต่างๆ ที่จำเป็นในดำเนินชีวิต เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง เช่น ทำบุญทำทานถวายสมณะพราหมณ์ หรือการสงเคราะห์เลี้ยงดูบำรุงญาติสนิทมิตรสหายบุคคลใกล้ชิด เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจให้เกิดความรักใคร่นับถือให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และการทำประโยชน์เพื่อสาธารณะ เช่น การบริจาคของช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากต่างๆ เป็นต้น

๒-๓) ทูวิหิ กมฺมิ ปโยชเย หมายความว่า ใช้ทรัพย์ ๒ ส่วน เพื่อเป็นทุนประกอบการงาน เช่น การลงทุนทำธุรกิจต่างๆ เป็นการให้ทรัพย์สร้างทรัพย์ให้มีความพอกพูนเพิ่มมากขึ้น เพราะว่าการมีทรัพย์แล้วไม่ใช้ทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ตามทัศนะพุทธปรัชญาถือว่าเป็นโทษอย่างยิ่ง

๔) จตุตถญฺจ นิชาเปยฺย หมายความว่า ใช้ทรัพย์ ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นหรือในคราวฉุกเฉิน เช่น การเกิดอุบัติเหตุใช้ทรัพย์รักษาตัว หรือเหตุการณ์ที่จำเป็นต้องใช้สอยทรัพย์จริงๆ

^{๔๔} พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันต๊ะ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗, หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๑๕๐.

๔.๑.๓ หลักการใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้

การใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน โดยสุจริตที่ชอบธรรมแล้วต้องรู้จักพิจารณาให้ดี เพื่อให้คุ้มค่ากับทรัพย์ที่เสียไป ซึ่งในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงแก่นาถบิณฑิกคฤหบดี ถึงประโยชน์ที่เกิดจากการถือ โภคทรัพย์ หรือเหตุผลในการที่จะมีทรัพย์สมบัติ ที่เรียกว่า “โภคอาทิยะ ๕” โดยมีใจความดังนี้

คฤหบดี ประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่ง โภคะทั้งหลาย มี ๕ ประการดังนี้ ๕ ประการนั้นคือ

ด้วย โภคะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สะสมขึ้นมาด้วยกำลังแขน อย่างอาบเหงื่อต่างน้ำ ซึ่งเป็นของชอบธรรม ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อมเลี้ยงตัวให้เป็นสุข ให้อัมเอบ เอาใจใส่ดูแลตนให้เป็นสุขโดยชอบ ย่อมเลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา คนรับใช้ กรรมกรคนงานให้เป็นสุข ให้อัมเอบ เอาใจใส่ดูแลให้เป็นสุขโดยชอบ

อีกประการหนึ่ง ด้วย โภคะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สะสมขึ้นมาด้วยกำลังแขน อย่างอาบเหงื่อต่างน้ำ ซึ่งเป็นของชอบธรรม ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อมเลี้ยงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานทั้งหลาย ให้เป็นสุข ให้อัมเอบ เอาใจใส่ดูแลให้เป็นสุขโดยชอบ

อีกประการหนึ่ง ด้วย โภคะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สะสมขึ้นมาด้วยกำลังแขน อย่างอาบเหงื่อต่างน้ำ ซึ่งเป็นของชอบธรรม ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อมป้องกัน โภคะจากภยันตรายที่จะเกิดแต่ไฟ น้ำ พระราชา โจร หรือทนายทร้าย ทำตนให้สวัสดิ์

อีกประการหนึ่ง ด้วย โภคะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สะสมขึ้นมาด้วยกำลังแขน อย่างอาบเหงื่อต่างน้ำ ซึ่งเป็นของชอบธรรม ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อมกระทำพละ ๕ อย่าง คือ ญาติพละ (สงเคราะห์ญาติ) อดิธิพละ (ต้อนรับแขก) ปุพฺพเปตพละ (ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ) ราชพละ (บำรุงราชการ) เทวดาพละ (ถวายเทวดาหรือบำรุงศาสนา)

อีกประการหนึ่ง ด้วย โภคะที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สะสมขึ้นมาด้วยกำลังแขน อย่างอาบเหงื่อต่างน้ำ ซึ่งเป็นของชอบธรรม ได้มาโดยธรรม อริยสาวกย่อมประดิษฐานทักษิณาอันส่งผลสูง อันอำนวยการมั่งคั่งงาม มีผลเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์ ในสมณะพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้เว้นจากความมัวเมาประมาท ตั้งอยู่ในขันติ โสรัจจะ ซึ่งฝึกตนเอง ทำตนเองให้สงบ ทำตนเองให้หายร้อนจากกิเลสได้

คหบดี ประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่ง โภคะ มี ๕ ประการเหล่านี้แล ถ้าเมื่ออริยสาวกนั้นถือเอาอยู่ซึ่งประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่ง โภคะ ๕ ประการเหล่านี้ โภคทรัพย์หมด

สิ้นไป เขาย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า อันใดเป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโกศะ ประโยชน์เหล่านั้นเราก็จึงถือเอาแล้ว และโกศะของเราก็หมดสิ้นไป โดยนัยนี้ อริยสาวก นั้นก็ไม่มีความเดือดร้อนใจ และถ้าหากว่าเมื่ออริยสาวกนั้นถือเอาอยู่ซึ่งประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโกศะ ๕ ประการเหล่านี้ โภคทรัพย์เพิ่มพูนขึ้น เขาย่อมมีความคิดที่ว่า อันใดเป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาแห่งโกศะ ประโยชน์เหล่านั้นเราก็จึงถือเอาแล้ว และโกศะของเราก็เพิ่มพูนยิ่งขึ้น โดยนัยนี้อริยสาวกนั้นก็ไม่มีความเดือดร้อนใจ เป็นอันไม่มี ความเดือดร้อนใจทั้งสองกรณี”^{๒๐}

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังตรัสแสดงซึ่งช่องทางเสื่อมและเพิ่มพูนของโภคทรัพย์ ที่หามาได้ โดยชอบธรรมแก่ อุชชยพราหมณ์ที่ได้ไปเข้าเฝ้าว่า

ดูกรพราหมณ์ โภคะที่เกิดขึ้นโดยชอบธรรมแล้ว ย่อมมีอบายมุข (ทางเสื่อม) ๔ ประการ คือ เป็นนักเลงหญิง เป็นนักเลงสุรา เป็นนักเลงการพนัน มีมิตรชั่วเป็นสหาย ฝักใฝ่ในคนชั่ว เปรียบเหมือนอ่างน้ำแหล่งใหญ่ มีทางไหลเข้า ๔ ทาง มีทางออก ๔ ทาง หากคนปิดทางเข้าน้ำเสีย เปิดแต่ทางน้ำออก อีกทั้งฝันทันก็ไม่ตักต้อนตามฤดูกาล เมื่อเป็นเช่นนี้อ่างเก็บน้ำใหญ่นั้นเป็นอันหวังได้แต่ความลดน้อยลงอย่างเดียวไม่มีความเพิ่มพูนได้เลย...

ดูกรพราหมณ์ โภคะที่เกิดขึ้นโดยชอบธรรมแล้ว ย่อมมีอภัยมุข (ทางเพิ่มพูน) ๔ ประการ คือ ไม่เป็นนักเลงหญิง ไม่เป็นนักเลงสุรา ไม่เป็นนักเลงการพนัน มีมิตรดี มีสหายดี ใฝ่ใจในกัลยาณชน เปรียบเหมือนอ่างน้ำแหล่งใหญ่ มีทางไหลเข้า ๔ ทาง มีทางออก ๔ ทาง หากคนเปิดทางเข้าน้ำ ปิดทางน้ำออก และฝันทันก็ตักต้อนตามฤดูกาล เมื่อเป็นเช่นนี้อ่างเก็บน้ำใหญ่นั้น ย่อมเป็นอันหวังได้แต่ความเพิ่มพูนขึ้นอย่างเดียว ไม่มีความลดน้อยลงเลย...ดูกรพราหมณ์ ธรรม ๔ ประการเหล่านี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่กุลบุตร”^{๒๑}

ดังนั้นหลักในการใช้จ่ายทรัพย์ที่แสวงหามาได้แล้วใช้สอยให้เป็นประโยชน์นั้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ในพระไตรปิฎก จึงสามารถสรุปได้ดังนี้คือ

- ๑) เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่และคนในปกครองให้เป็นสุข
- ๒) บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

^{๒๐} อจ.ปญจก. ๒๒/๕๑/๔๐-๔๑.

^{๒๑} อจ.อฎฐก. ๒๓/๑๔๔/๒๒๔.

๓) ใช้ป้องกันภัยอันตรายที่เกิดแห่งเหตุต่าง ๆ

๔) ทำพิธี ๕ อย่างคือ

(๑) ญาติพิธี	สงเคราะห์ญาติ
(๒) อดิธิพิธี	ต้อนรับแขก
(๓) ปุพฺพเปตพิธี	ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ
(๔) ราชพิธี	ถวายเป็นหลวง มีภาชีอากร เป็นต้น
(๕) เทวดาพิธี	ทำบุญอุทิศให้เทวดา

๕) อุปถัมภ์บำรุง บริจาคทานให้แก่สมณะพราหมณ์ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ เป็นผู้ไม่ประมาท

วิธีการใช้จ่ายทรัพย์ด้วยหลักการเหล่านี้เป็นการสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเองและต่อสังคมส่วนรวม ถึงแม้ทรัพย์สมบัติจะหมดไป ก็ทำให้เจ้าของทรัพย์เกิดความสบายใจว่า เป็นการหมดไปอย่างมีประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว และถ้าโภคทรัพย์เพิ่มขึ้นก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้บุคคลจะสามารถแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม และใช้จ่ายทรัพย์ทรัพย์ให้เกิดประโยชน์แล้ว ก็ยังไม่ได้ชื่อว่า เป็นการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต้องทางธรรมโดยสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะทางธรรมเน้นคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญาด้วย คือ การวางใจวางท่าที่ต่อทรัพย์นั้น ว่าจะต้องเป็นไปด้วยนิสสรณปัญญา มีความรู้เท่าทันเข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพย์ มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่เป็นทาส แต่เป็นนายของทรัพย์ ให้ทรัพย์มีไว้เพื่อรับใช้ เป็นอุปกรณ์สำหรับทำประโยชน์และสิ่งดีงาม ช่วยผ่อนเบาทุกข์ ทำให้มีความสุข มิใช่เหตุเพิ่มความทุกข์ ทำให้เสียคุณภาพจิต ทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือทำให้มนุษย์แปลกหน้ากัน ด้วยเหตุนี้ในการจำแนกประเภทผู้ครองเรือน พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญผู้ครองเรือนประเภทที่ ๑๐ ว่าเป็นผู้ครองเรือนที่ประเสริฐเลิศสูงสุด^{๒๒}

ดังนั้นลักษณะของผู้ครองเรือน ๑๐ ประเภทสามารถจัดแบ่งเป็นชั้นๆ ได้ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดีก็มีหลายระดับ ซึ่งสามารถแยกแยะได้ดังนี้คือ

กลุ่มที่ ๑ ประเภทแสวงหาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๑) เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันบุคคลอื่น และไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสียทั้ง ๓ ส่วน)

^{๒๒} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), ธรรมนุญชชีวิตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔), หน้า ๔๑-๔๒.

๒) เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วเลี้ยงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันบุคคลอื่น และไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๒ ตี ๑ ส่วน)

๓) เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วเลี้ยงตนให้เป็นสุข เผื่อแผ่แบ่งปันบุคคลอื่น และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี ด้วย (เสีย ๑ ตี ๒ ส่วน)

กลุ่มที่ ๒ ประเภทแสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

๔) เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันบุคคลอื่น และไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๓ ตี ๑ ส่วน)

๕) เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วเลี้ยงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันบุคคลอื่น และไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๒ ตี ๒ ส่วน)

๖) เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วเลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งเผื่อแผ่แบ่งปันบุคคลอื่น และใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย (เสีย ๑ ตี ๓ ส่วน)

กลุ่มที่ ๓ ประเภทแสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม

๗) เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันบุคคลอื่น และไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๒ ตี ๑ ส่วน)

๘) เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วเลี้ยงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันบุคคลอื่น และไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๑ ตี ๒ ส่วน)

๙) เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วเลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งเผื่อแผ่แบ่งปันบุคคลอื่น และใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย แต่ยังคิด ยังมัวเมาหมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติโดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายเหนือโภคทรัพย์ได้ (เสีย ๑ ตี ๓ ส่วน)

๑๐) แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วเลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งเผื่อแผ่แบ่งปันบุคคลอื่น และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี ไม่ลุ่มหลงไม่หมกมุ่น มัวเมา กินใช้ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่าทันเห็นคุณค่าของทรัพย์ มีสติปัญญา ทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโภคทรัพย์ได้ ประเภทที่ ๑๐ นี้ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศประเสริฐสุด ควรชมทั้ง ๔ สถานเป็นแบบฉบับของผู้ครอบครองทรัพย์อย่างสมบูรณ์

๔.๒ วิเคราะห์วิธีการปฏิบัติต่อโลกุตตรทรัพย์หรือทรัพย์ภายใน

๔.๒.๑ การแสวงหาทรัพย์ภายใน

ตามทัศนะพุทธปรัชญาได้ให้ความสำคัญ เกี่ยวกับเรื่องทรัพย์ภายในมากกว่าทรัพย์ภายนอก เพราะถือว่า ทรัพย์ภายในนั้นเป็นคุณธรรมของบุคคลที่ครอบครองหรือทำให้เกิดมีแล้ว สามารถนำตนให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ และพระพุทธเจ้าทรงตรัสรับรองว่า ทรัพย์ภายใน คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ สุตะ จาคะ และปัญญา เป็นทรัพย์ที่มีค่ายิ่ง เรียกว่า อริยทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ

ดังที่พระองค์ได้ทรงประทานให้แก่พระราหุลกุมาร ในคราวที่พระราหุลกุมารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอทรัพย์มรดก แต่พระพุทธเจ้ากลับให้พระราหุลกุมารบรรพชาเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา^{๒๓} จะเห็นได้ว่าทรัพย์ภายใน หรืออริยทรัพย์ เป็นทรัพย์ที่ควรแก่การแสวงหาและครอบครองเป็นอย่างยิ่ง ทรัพย์ภายในนี้ถือว่าเป็นคุณธรรมของส่วนบุคคลที่จะแสวงหาหรือสร้างให้เกิดขึ้นในจิตใจ ดังนั้น พุทธวิธีในการแสวงหา จึงต้องเกิดจากการปฏิบัติเท่านั้น และหลักวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดอริยทรัพย์ ในแต่ละข้อนั้นจะมีความแตกต่างกัน คือ

๑) หลักการปฏิบัติให้เกิดศรัทธา

การมีศรัทธานั้นถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนาทางปัญญา ดังนั้นการที่บุคคลมีศรัทธาที่ไม่ถูกต้อง อาจจะทำให้เกิดโทษมากกว่าคุณประโยชน์ เพราะการมีศรัทธาเชื่อในสิ่งที่ผิด หรือมีความเชื่ออย่างมงายขาดเหตุผล ฉะนั้นเพื่อให้เกิดศรัทธาที่ถูกต้อง จึงต้องมีหลักในการปฏิบัติ เพื่อการเกิดศรัทธาที่ถูกต้อง จุดเริ่มต้นของการมีศรัทธานั้นคือ การคบหาสัตบุรุษ(สัปบุรุษสังเสวะ) เพราะจะทำให้บุคคลมีโอกาสได้รับฟังคำสอน หรือได้สนทนาธรรมกับท่านเหล่านั้น แล้วก็จะเกิดความเชื่อต่อคำสอนของท่าน ซึ่งหลักในการคบหาสัตบุรุษนี้ จัดเป็นข้อที่หนึ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญาด้วย^{๒๔} แต่การคบหาและเชื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยที่ยังไม่ได้พิจารณา หรือพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติก็อาจจะทำให้เกิดความเชื่ออย่างผิดๆ ได้ เนื่องจากความเชื่อหรือความเลื่อมใสที่ติดกับตัวบุคคลมากเกินไป จัดว่าเป็นข้อเสียข้อบกพร่อง แม้แต่การเลื่อมใสยึดติดในพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงสอนให้ละเสีย เพราะเป็นความศรัทธาที่แรงด้วยความรู้สึกอันจะกลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาปัญญาเพื่อการหลุดพ้นในขั้นสุดท้าย

ในเรื่องหลักความเชื่อนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ในกาลามสูตร ทรงตรัสสอนชาวบ้าน กาลามะไม่ให้เชื่อบุคคล โดยที่ยังไม่ได้วิเคราะห์พิจารณา หรือพิสูจน์ให้เห็นจริงด้วยตนเองเสียก่อน และทรงสอนไม่ให้มีความเชื่ออย่างมงาย ๑๐ ประการ คือ

(๑) อนุสสวะ	คือ	อย่าปลงใจเชื่อ	โดยการฟังตามกันมา
(๒) ปรัมปรา	คือ	อย่าปลงใจเชื่อ	โดยการถือสืบๆ กันมา
(๓) อิติทิวา	คือ	อย่าปลงใจเชื่อ	โดยการเล่าลือ
(๔) ปิฎกสัมปทาน	คือ	อย่าปลงใจเชื่อ	โดยการอ้างตำรา
(๕) ตักกะ	คือ	อย่าปลงใจเชื่อ	โดยตรรกะ
(๖) นยะ	คือ	อย่าปลงใจเชื่อ	โดยการอนุমান
(๗) อากาการปริวิตักกะ	คือ	อย่าปลงใจเชื่อ	โดยการคิดตรงตามแนวเหตุผล

^{๒๓} วิ.ม. ๔/๑๑๘/๑๓๕.

^{๒๔} ส.ม. ๑๕/๑๑๐๑/๒๒๖.

(๘) ทิฏฐินิฆมานักขันติ คือ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้าไต่กับทฤษฎีของตน

(๙) ภัทพรูปตา คือ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อ

(๑๐) สมโณ โน ครุติ คือ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา^{๒๕}

หลักคำสอนในกาลามสูตรนี้ จึงนับว่าเป็นแนวทางแห่งการมีศรัทธาที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นศรัทธาที่นำไปสู่การมีปัญญาในที่สุด ดังนั้นการที่บุคคลจะเชื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้นั้น จำเป็นต้องใช้ปัญญาของตนพิจารณาหาเหตุและผลของสิ่งที่ได้รับรู้นั้นก่อน ซึ่งในเรื่องนี้พระธรรมปิฎกได้แสดงกระบวนการของความเจริญแห่งปัญญาโดยมีจุดเริ่มต้นด้วยการมีศรัทธาไว้ว่า

(๑) สร้างทัศนคติที่มีเหตุผล ไม่เชื่อหรือยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพียงเพราะได้ฟังตามๆ กันมา เป็นต้น

(๒) เป็นผู้คุ้มครองสั่งจะ (สั่งจามุรุษ) คือ ยินดีรับฟังหลักการ ทฤษฎี คำสอน ความเห็นต่างๆ ของทุกฝ่ายทุกด้าน ด้วยใจเป็นกลาง ไม่ด่วนตัดสินใจในสิ่งที่ยังไม่รู้ไม่เห็นว่าเป็นเท็จ ไม่ยืนยันยึดติดแต่สิ่งที่ตนรู้หรือคิดเห็นเท่านั้นว่าถูกต้องเป็นจริง

(๓) เมื่อรับฟังทฤษฎี คำสอน ความเห็นต่างๆ ของผู้อื่นแล้ว พิจารณาเท่าที่เห็นด้วย ปัญญาคนว่าเป็นสิ่งมีเหตุผล และเห็นว่าผู้แสดงทฤษฎี คำสอนหรือความเห็นนั้นๆ เป็นผู้มีความจริงใจ ไม่ลำเอียง มีปัญญา จึงเลื่อมใสรับเอามาคิดเพื่อหาเหตุผลทดสอบความจริงต่อไป

(๔) นำสิ่งที่ใจรับมานั้น มาขบคิดทดสอบด้วยเหตุผล จนแน่แก่ใจคนว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้องแท้จริงอย่างแน่นอน จนซาบซึ้งด้วยความมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็นแล้ว พร้อมทั้งจะลงมือปฏิบัติพิสูจน์ทดลองให้รู้เห็นความจริงประจักษ์ต่อไป

(๕) ถ้ามีความเคลือบแคลงสงสัย รีบสอบถามด้วยใจบริสุทธิ์ มุ่งปัญญามีใช้ด้วย อสังการมมังการ พิสูจน์เหตุผลให้ชัดเจน เพื่อให้ศรัทธานั้นมั่นคงแน่นแฟ้นเกิดประโยชน์สมบูรณ์ตามความหมายของมัน^{๒๖}

ดังนั้นการปฏิบัติให้เกิดศรัทธา จึงต้องมีวิธีการที่จะนำไปสู่กระบวนการพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติ เพื่อจะได้คำสอนที่ถูกต้องแท้จริง และทำให้ศรัทธานั้นเกิดความแน่นแฟ้นมั่นคงมากขึ้น

๒) หลักการปฏิบัติให้เกิดศีล

การปฏิบัติเพื่อให้มีศีล ต้องเริ่มต้นด้วยการละเว้นจากความชั่วก่อน ซึ่งเป็นการกำหนดข้อปฏิบัติอย่างกว้างขวางที่สุด โดยกำหนดเป้าหมายไว้ที่ความชั่วร้าย โดยย่ำถึงเจตจำนงที่จะไม่ให้เชื่อแห่งความชั่วหลงเหลืออยู่ ในกระบวนการปฏิบัติธรรมหรือการฝึกฝนอบรมตนนั้นสิ่งที่จะต้อง

^{๒๕} อก.ติก. ๒๐/๕๐๕/๑๗๕.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕๐.

ประพตเป็นอันดับแรกก็คือ ต้องเริ่มต้นด้วยการละเว้นหรือการกำจัดความชั่วเสียก่อน แล้วจึงเสริมความดีให้บริบูรณ์ จนถึงความบริสุทธิ์หลุดพ้นในที่สุด ซึ่งเปรียบเสมือนการปลูกพืช จะต้องเตรียมดินทำความสะอาดดิน กำจัดสิ่งที่เป็นโทษต่อพืชก่อนแล้วจึงหว่านพืชหรือปลูกพืช และบำรุงรักษาไปจนได้ผลตามที่หมาย

การปฏิบัติให้เกิดศีลตามทัศนะพุทธปรัชญา ในการปฏิบัติขั้นเริ่มแรกนั้นให้มุ่งไปที่ความประพตขั้นพื้นฐาน โดยมุ่งเน้นไปที่การละเว้นจากความชั่วต่างๆ เป็นจุดเริ่มต้น โดยสิ่งที่ถือว่าเป็นความชั่วนั้น ในคัมภีร์พระไตรปิฎกหมายถึงไปที่ อกุศลกรรมบถ คือ ทางแห่งอกุศลกรรม ทางทำความชั่วกรรมชั่วอันเป็นทางนำไปสู่ความเสื่อม, ความทุกข์ หรือทุกข์ มีอยู่ ๑๐ ประการคือ

(๑) กายกรรม คือ การกระทำทางกาย ได้แก่

๑. ปาณาติบาต	หมายถึง	การทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป
๒. อทินนาทาน	หมายถึง	การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. กามสูมิฉฉาจาร	หมายถึง	การประพตผิดในกาม

(๒) วชิกรรม คือ การกระทำทางวาจา

๔. มุสาวาท	หมายถึง	การพูดเท็จ
๕. ปิตุฉวาจา	หมายถึง	การพูดส่อเสียด
๖. ผรุสวาจา	หมายถึง	การพูดคำหยาบ
๗. สัมผัสปลลาปะ	หมายถึง	การพูดเพ้อเจ้อ

(๓) มโนกรรม คือ การกระทำทางใจ ได้แก่

๘. อภิชฌา	หมายถึง	ความโลภอยากได้ของเขา
๙. พยาบาท	หมายถึง	ความคิดปองร้ายเขา
๑๐) มิจฉาทิฎฐิ	หมายถึง	ความเห็นผิดจากคลองธรรม ^{๒๗}

อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ จัดว่าเป็น ความชั่ว ที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก ซึ่งบุคคลทั่วไป ผู้ครองเรือน หรือแม้แต่ฝ่ายบรรพชิตก็มีโอกาสที่จะประพตผิดล่วงละเมิดได้ ดังนั้นเพื่อการละเว้นอกุศลกรรมบถ จึงต้องปฏิบัติตามแนววิริต ๓ ประการ คือ

(๑) สัมปัตตวิริต คือ การละเว้นจากทุจริต เว้นจากกรรมชั่วที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า ในขณะที่ไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมาทานสิกขาบทไว้เลย แต่เมื่อประสบเหตุการณ์ที่จะทำความชั่ว ก็คิดพิจารณาขึ้นได้ในขณะนั้นว่า ตนไม่สมควรทำกรรมเช่นนั้นแล้วจึงเว้นเสียไม่ทำผิดศีล

^{๒๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๔.

(๒) สมาทานวิริติ คือ เว้นด้วยการสมาทาน หมายความว่า ตนได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน โดยได้รับศีล คือสมาทานสิกขาบทไว้แล้ว ถึงควเว้นตามที่ได้สมาทานนั้น

(๓) สมุจเฉทวิริติ คือ เว้นจากความชั่วได้เด็ดขาด ข้อนี้หมายถึง การงดเว้นความชั่วของผู้ที่ได้เป็นพระอริยบุคคลแล้ว^{๒๔}

หลักการปฏิบัติให้เกิดศีลตามแนวทางการปฏิบัติของวิริติ ๓ นั้น จากข้อดังกล่าวจะพบว่า มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

(๑) ลักษณะแรก หมายความว่า การที่คฤหัสถ์ หรือบุคคลทั่วไป ก็สามารถที่จะมีศีลได้ โดยไม่ต้องสมาทานศีล เพียงแต่ไม่คิดที่จะทำความชั่ว หรือการงดเว้นไม่ทำกรรมชั่วทางกายและวาจาได้ ก็ถือว่า มีศีลแล้ว

(๒) ลักษณะที่สองนั้น หมายถึง เป็นลักษณะการปฏิบัติของผู้ที่ได้ตั้งใจสมาทานศีลแล้ว โดยฝ่ายคฤหัสถ์ทั่วไปก็สมาทานศีล ๕ อันเป็นศีลขั้นพื้นฐาน ส่วนฝ่ายบรรพชิตเมื่อได้ออกบวชแล้วก็ถือว่า เป็นผู้ที่ได้ตั้งใจปฏิบัติตามข้อสมาทานวิริติแล้ว

ดังนั้นหลักการปฏิบัติให้เกิดศีล สามารถทำได้โดยการมีเจตนาที่จะละเว้นอกุศลกรรมต่างๆ ได้ทั้งในขณะที่ไม่ได้ตั้งใจไว้ก่อน และหลังจากได้ตั้งใจสมาทานประพฤติปฏิบัติแล้ว เพราะฉะนั้นศีลเป็นคุณธรรมที่เป็นสาเหตุให้ละความชั่วต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นได้

๓) หลักการปฏิบัติให้เกิดหิริ

จากการศึกษาทราบความหมายของหิริว่า คือ ความละอายต่อกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต และละอายต่อการถูกต้องอกุศลธรรมอันลามก หิริมีลักษณะ เป็นความอาย คือความละอายแก่ใจตนเอง อันปรารถนาคายในเป็นสมุฏฐาน

ดังนั้นหลักการปฏิบัติเพื่อให้เกิดหิริ ก็คือ ต้องรู้จักความละอาย และการที่บุคคลจะเกิดมีความรู้สึกละอายใจต่อการทำความชั่วได้นั้น จะต้องรู้จักสิ่งที่เป็นความชั่ว หรือลักษณะของความชั่ว และผลของความชั่วเสียก่อน นั้นหมายความว่า หิริจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยการมีความรู้ทั้งจากการฟังและความคิด ว่าสิ่งนั้นเป็นความชั่วเป็นทางแห่งอกุศลกรรม จึงจะทำให้เกิดหิริขึ้นได้ มีความละอายรังเกียจต่อความชั่วร้ายเสียหาย ไม่กล้ากระทำความชั่วทุกอย่าง ทั้งในที่ลับ และที่แจ้ง

ในธรรมบทพระพุทธเจ้าทรงกล่าวคติเตือนภิกษุผู้ไม่มีความละอาย หาเลี้ยงชีวิตโดยไม่ชอบว่า “ภิกษุผู้ทุศีลไม่สำรวม กสั่นก้อนเหล็กร้อนแดงที่ลุกเป็นไฟเสียยิ่งคิกว่าบริโศกบิณฑบาตของชาวบ้าน” เพราะว่าเมื่อไม่สำรวม ขาดหิริ ละเมิดสิกขาบท การกสั่นก้อนเหล็กที่ร้อนแดงนั้นจะเจ็บปวดทรมานเพียงแค่นี้ในชีวิตปัจจุบัน แต่ถ้าบริโศกบิณฑบาตของชาวบ้านผู้ถวายเป็นด้วยศรัทธา จะได้รับความ

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๐.

เคือคร้อนไปตลอดกาลนานในภวภวหน้าด้วย^{๒๖} ถึงแม้ผู้ไม่มีความละอายจะเล็งชีวิตได้อย่างสบาย แต่ผลที่ได้รับกลับเป็นผลเสีย เพราะผู้ไม่ละอายล่วงละเมิดสิกขาบท ได้ชื่อว่าเป็นผู้ทุศีล

ในคัมภีร์อิติวุตตะกะ ได้แนะนำหลักในการปฏิบัติให้เกิดหิริ เพื่อพิจารณาตนให้เกิดความละอายต่อความชั่วไว้ ๔ ประการคือ

(๑) ให้พิจารณาถึงชาติตระกูลของตน เช่น พิจารณาคำนี้ถึงถึงว่า เราเป็นลูกคนมีตระกูล เป็นมนุษย์ชาติ มารดาบิดาได้อบรมมาในทางที่ดี หากควรที่จะเกลือกกลั้วด้วยความชั่วไม่

(๒) ให้พิจารณาถึงวัยของตน เช่น คำนี้ถึงถึงว่า ตัวเรามีอายุยาวนานมากแล้ว เป็นผู้ใหญ่ เป็นพ่อคนแม่คน หากควรที่จะทำความชั่วอย่างๆ นั้นไม่

(๓) ให้พิจารณาถึงกำลังของตน เช่น พิจารณาว่า ตัวเราเองก็เป็นคนมีกำลังมีความรู้ ความสามารถ ร่างกายก็แข็งแรงอยู่ หากควรที่จะทำกรรมเลวทรามเยี่ยงคนทุพพลภาพไม่

(๔) ให้พิจารณาถึงความรู้ของตน เช่น คำนี้ถึงถึงว่า เราเองเป็นคนมีวิชาความรู้ เคยบวช เรียนมา แม้แต่คนที่มีความรู้น้อยกว่าเราเขายังทำมาหากินโดยสุจริตได้ การทำบาปนั้นเป็นเรื่องของคนไร้การศึกษา เราจึงไม่ควรทำอย่างนั้น^{๒๗}

ดังนั้นการมีหิริในจิตใจ ย่อมจะเกื้อหนุนให้การปฏิบัติตามหลักคำสอนเรื่องศีลบริบูรณ์ ยิ่งขึ้นไป ซึ่งการปฏิบัติให้เกิดหิรินี้ต้องอาศัยคุณธรรมข้ออื่นๆ ประกอบด้วย เช่น มีศรัทธาต่อคำสอน ที่ให้ละเว้นจากความชั่ว(ศรัทธา) และได้ฟังคำสอนนั้นจนจดจำขึ้นใจ(สุตะ) รวมทั้งมีปัญหาในระดับ เบื้องต้นเป็นองค์ประกอบด้วย(ปัญญา) หิริจึงเป็นคุณธรรมที่เป็นปทัฏฐานของศีล ก็ย่อมมีลักษณะ เช่นเดียวกับศีลนั่นเอง

๔) หลักการปฏิบัติให้เกิดโอดตปปะ

หลักธรรมข้อโอดตปปะนี้มีลักษณะความคล้ายคลึงกับหิริ ต่างกันในด้านรายละเอียดของการเกิดขึ้น เพราะแม้จะเป็นคุณธรรมที่มากู้กันเสมอ แต่ในการเกิดขึ้นทางจิตคุณธรรมทั้งสองนี้จะเกิดขึ้น ต่างวาระกันได้ เนื่องจากเป็นเจตสิกที่ต่างกัน ในขณะที่การมีหิริทำให้เกิดความละอายต่อความชั่ว การมีโอดตปปะจะทำให้เกิดความเกรงกลัวต่อความชั่ว และผลของความชั่วที่จะเกิดขึ้น เหมือนบุคคล กลัวอสรพิษ ไม่อยากเข้าใกล้พยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล อันปรารถนาเหตุภายนอกเป็นสมุฏฐาน

ดังนั้นแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดโอดตปปะนี้ จึงมีลักษณะความคล้ายคลึงกับหิริ คือ ให้พิจารณาถึงชาติตระกูลของตน ให้พิจารณาถึงวัยของตน ให้พิจารณาถึงกำลังของตน ให้พิจารณาถึงความรู้ของตน ก่อนที่จะตัดสินใจทำอะไรลงไป

^{๒๖} พระพุทธโฆษาจารย์, ธมมปฏกฐกถา สุตตโม ภวโค, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

^{๒๗} พันเอกปิ่น มุกุกันต์, แนวสอนธรรมะ, อ่างแล้ว, หน้า ๑๗๓.

การมีหิริและโอตตปะอยู่ภายในจิตใจ จะทำให้เกิดมีคุณธรรมข้อศีลสมบูรณ์ ฉะนั้นแนวทางการปฏิบัติของศีล จึงได้อาศัยการพยายามทำให้มีหิริและโอตตปะขึ้นในใจนี้เอง

๕) หลักการปฏิบัติให้เกิดสุตะ

การปฏิบัติให้เกิดสุตะ ประการแรกนั้นจะต้องมีศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นก่อน ดัง ได้เห็นจากพระคำรัสของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสแก่พราหมณ์ภารทวาชะว่า

ผู้เกิดมีศรัทธาแล้ว ย่อมไปหา เข้าไปนั่งใกล้ ขณะนั่งใกล้ก็ขอมตั้งใจฟังธรรม ครั้นฟังธรรมแล้วขอมทรงจำไว้ได้ ขอมพิจารณาเนื้อหาของธรรมที่ได้ทรงจำไว้ เมื่อเขาพิจารณาเนื้อหา หลักธรรมที่ทรงจำขอมทนต่อการพิสูจน์ ทำให้เกิดความพอใจ ผู้เกิดความพอใจขอมอุตสาหะ ตั้งมั่นเริ่มบำเพ็ญเพียร จนกระทั่งทำให้แจ้งความจริงอันสูงสุดได้ด้วยตนเอง และรู้แจ้งเห็นจริงได้ด้วยปัญญา^{๑๐}

คำสอนดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นกระบวนการของการมีสุตะ ก็คือเริ่มต้นจากการมีศรัทธาต่อบุคคลผู้เป็นสัตบุรุษ อันได้แก่ “คนสงบ, คนดี, คนมีศีลธรรม, คนที่ประกอบด้วยสัพปุริสธรรม”^{๑๑} ซึ่งระดับที่สูงสุดในพุทธศาสนาได้แก่พระพุทธเจ้า ส่วนเหล่าสาวกและพระสาวิกาผู้ได้ปฏิบัติตามคำสอนจนกระทั่งได้รู้แจ้งตามพระพุทธเจ้าก็ถือว่าเป็นสัตบุรุษได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากบุคคลผู้ที่จะเป็นสัตบุรุษได้จะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติ ในบรรดาคุณสมบัติเหล่านี้ คือ

(๑) ประกอบด้วยธรรมของสัตบุรุษ ๗ ประการคือ

๑. ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดารู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล

๒. ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตามหลัก

๓. ความรู้จักตน คือ รู้ว่าเรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

๔. ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ ศฤห์สดีรู้จักประมาณในการในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ เป็นต้น

^{๑๐} บุ.เถร. ๒๖/๓๕๖/๓๔๘.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒๒.

๕. ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา เป็นต้น

๖. ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิริยาที่จะประพฤติดต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๗. ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอรรถาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิงหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักปฏิบัติต่อบุคคลนั้นด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะดำเนิน ขกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น ^{๓๓}

(๒) ประกอบด้วยธรรมสัตบุรุษ ๘ ประการ คือ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ

๑. ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ คือ มีศรัทธา มีหิริ มีโอตตปปะ เป็นพหูสูต มีความเพียรอันปรารภแล้ว มีสติมั่นคง และมีปัญญา

๒. ภัคศีลสัตบุรุษ คือ คบหาสมณพราหมณ์ ท่านผู้ประกอบด้วยศีลธรรม ๗ ประการข้างต้น เป็นมิตรสหาย

๓. คิดอย่างสัตบุรุษ คือ จะคิดสิ่งใด ก็ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น

๔. ปรึษาอย่างสัตบุรุษ คือจะปรึษาการใด ก็ไม่ปรึษาเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น

๕. พูดอย่างสัตบุรุษ คือ พูดแต่คำที่ถูกต้องตามวจีสัจจิต ๔

๖. ทำอย่างสัตบุรุษ คือ ทำการที่ถูกต้องตามกายสัจจิต ๓

๗. มีความเห็นอย่างสัตบุรุษ คือ มีสัมมาทิฏฐิ เช่นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๘. ให้ทานอย่างสัตบุรุษ คือ ให้ตามหลักสัปปริสทาน เช่น ให้โดยเอื้อเพื่อทั้งแก่ของที่ตัวให้ทั้งแก่ผู้รับทาน ^{๓๔}

เมื่อเกิดศรัทธาต่อบุคคลเช่นนี้แล้วเข้าไปหาและตั้งใจฟังคำสอน จนกระทั่งจดจำคำสอนไว้ได้ เท่ากับว่าบุคคลนั้นได้ปฏิบัติเพื่อการมีสุตะแล้ว แต่ในทางพุทธศาสนาไม่สอนให้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น เนื่องจากผู้ที่ทรงจำคำสอนไว้ได้มาก และสอนผู้อื่นได้ หากคนไม่ได้ปฏิบัติตามคำสอนก็ย่อมไม่ได้รับประโยชน์จากการมีสุตะที่แท้จริง ดังเช่นเรื่องของพระ โปฐิตเถระ เป็นผู้ทรงจำคำสอนในพระไตรปิฎกได้หมด และได้สอนภิกษุจำนวนมาก แต่ตัวท่านเองไม่ได้ปฏิบัติสมณะธรรม เพื่อละกิเลส และทำที่สุดแห่งทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกท่านว่า “พระคัมภีร์เปล่า” (ตุจฺจ โปฐิต) ซึ่งในที่สุดเมื่อท่านสำนึก ได้จึงได้ตั้งใจปฏิบัติตามคำสอนโดยไปอาศัยปฏิบัติธรรมตามคำสอนของสามเณร

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๒๔๔-๒๔๕.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๕.

คนอื่นถ้าหากคนเป็นคนว่างงาน ครั้นเมื่อมีงานทำแล้วก็รักงาน สนใจในการทำงาน และมุ่งมั่นที่จะทำงานให้ก้าวหน้าด้วยใจรักที่แท้จริง

วิธีการแสวงหาทรัพย์นั้นมีความแตกต่างกันออกไป ตามความสามารถหรือความชำนาญของแต่ละบุคคลแต่ก็มีอาชีพหนึ่งที่สามารถหาทรัพย์ได้มากและเป็นอาชีพที่สุจริตนั่นก็คือ อาชีพค้าขาย ซึ่งอาชีพนี้ความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า คือหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ใหม่ๆ กล่าวคือหลังจากตรัสรู้พระพุทธองค์ได้เสด็จออกจากบริเวณไม้มุจลินทร์ไปยังไม้เกตุซึ่งอยู่ทางใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ประทับเสวยวิมุตตคิณอยู่ที่นั่น ๑ สัปดาห์ ได้มีพยานิชย์ ๒ พี่น้อง ชื่อ ตปุสสะ และภัลลิกะ เดินทางจากอุกกถชนบทถึงที่นั่น ได้พบพระพุทธเจ้าประทับอยู่ภายใต้ต้นเกตุ จึงได้นำข้าวสัตตคูก้อนและสัตตคองเข้าไปถวาย พระองค์ทรงรับแล้วเสวยปรากฏว่าเป็นการเสวยพระกระยาหารมื้อแรกหลังจากตรัสรู้เป็นต้นมา สองพ่อค่านั้นเกิดความเลื่อมใสได้ประกาศตนเป็นอุบาสกถึงสรณะ ๒ คือ พระพุทธกับพระธรรม จัดเป็นปฐมอุบาสกที่ถึงสรณะ ๒ ในพุทธกาล แล้วกราบทูลหลักไป หลักพุทธธรรมว่าด้วยคุณสมบัติของนักการค้าที่ดีเรียกว่า ปาปณิกธรรม โดยผู้ที่ประกอบการค้าขายหากหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพการค้าขายแล้ว ต้องยึดหลักธรรม ๓ ประการ ดังปรากฏหลักฐานในพุทธปิฎกอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ว่า

(๑) จกขุมา เป็นคนตาดี หมายถึง การมีความรู้ในการค้าขาย รู้จักต้นทุน รู้จักกำไร รู้จักสินค้า ของเป็น และสามารถคำนวณราคา ลงทุนเก่งกำไรได้แม่นยำ

(๒) วิฐุโร มีธุระดี หมายถึง เป็นคนฉลาด จัดเงินในธุรกิจ รู้จักทำเลที่เหมาะสม รู้จักแหล่งซื้อแหล่งขาย รู้ความเคลื่อนไหวความต้องการของตลาด รู้จักว่าที่ไหนควรขายสิ่งใด มีความสามารถในการจัดซื้อจัดจำหน่าย รู้ใจและรู้จักเอาใจลูกค้า รู้จักเทศะ หมายความว่า รู้จักทำเลที่เหมาะสม รู้จักว่าที่ไหนควรขายสิ่งใดไม่ทอดธุระหน้าที่ของตน

(๓) นิสุสยสมปนุ โน เป็นผู้ถึงพร้อมซึ่งคนจะเป็นที่พึงได้ หมายถึง มีนิสัยเหมาะสมแก่การค้าขาย มีไมตรีจิตมิตรภาพกับลูกค้าทั่วไป มีมิตรสหายมาก รู้จักสร้างความนิยมให้แก่ตนเอง เป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไปพร้อมด้วยแหล่งทุนเป็นที่อาศัย (เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจในหมู่แหล่งทุนใหญ่ๆ ทางการเงินมาลงทุนหรือดำเนินการโดยง่าย)^๔

อีกประการหนึ่ง ผู้ที่จะประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพการค้าขายนอกจากต้องยึดหลักการทั้งสามข้อข้างต้นนั้นแล้ว ยังมีหลักการปฏิบัติสำหรับอาชีพการงานของคนที่ต้องใส่ใจอีก หากหวังผลที่สมบูรณ์แห่งการงานที่ทำอยู่จะต้องยึดหลักการเหล่านี้ด้วยคือ

^๔ อ.จ.ต.ก. ๒๐/๔๕๕/๑๑๑.

(๑) ตั้งแต่เช้าเอาใจใส่ในกิจการงานของตน กล่าวคือ ไม่เป็นคนนอนตื่นสาย ไม่เห็นแก่การนอนมากเกินไปจนเป็นเหตุให้อาชีพการงานเสียหาย

(๒) เวลากลางวันเอื้อเฟื้อสนใจในกิจการงานของตน กล่าวคือ ต้องหมั่นดูแลเอาใจใส่กิจการงานของตน ไม่ทิ้งธุระหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบอยู่

(๓) เวลาเย็น ตรวจตรากิจการงานของตน กล่าวคือ เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจในแต่ละวันแล้ว ต้องคอยตรวจตราดูแลความเรียบร้อย เพื่อให้รู้ว่าสิ่งใดควรปรับปรุงแก้ไข ถูกต้องมีประสิทธิภาพหรือไม่อย่างไร เพื่อจะได้จัดการอย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป

หลักในการแสวงหาทรัพย์ หรือการทำงาน เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามผลที่มุ่งหมายไว้นั้น ผู้แสวงหาจะต้องประกอบด้วยคุณธรรม ๔ ประการ

(๑) ต้องมีความพอใจในงานที่ทำ คือ ใฝ่ใจรักที่จะทำงานนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

(๒) ต้องมีความเพียร คือ ความขยันหมั่นประกอบในงาานั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดลอย

(๓) ต้องมีความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในงานที่ทำและทำงานนั้นด้วยความคิด เอาจิตใจฝึกลงใจไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป(มีสติ)

(๔) ต้องมีความไตร่ตรองหรือทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้ออัยง่ย่อนในงานที่ทำนั้น มีการวางแผนวัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง ฯลฯ^๔

เมื่อปฏิบัติตามคุณธรรมเหล่านี้ได้ ไม่ว่าจะประกอบอาชีพอะไร หรือทำงานประเภทไหนก็จะประสบผลสำเร็จตามที่คาดหวังได้แน่นอน

๒) อารักขสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยการอารักขา หมายความว่า เมื่อแสวงหาทรัพย์มาได้แล้วให้มีนิสัยรักและบำรุงรักษาทรัพย์สินของตน ให้ปลอดภัยและเพิ่มพูนขึ้นโดยลำดับ บางคนแม้จะขยันทำมาหากิน มีรายได้มากพอสมควร แต่ไม่อาจตั้งตัวได้เพราะขาดธรรมในข้อนี้ คือ รู้จักแต่หาทรัพย์ แต่ไม่รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้

ในทางปฏิบัติในการอารักขาทรัพย์ตามความหมายของธรรมะข้อนี้ เราสามารถที่จะพิจารณาได้ ๔ ประการคือ

(๑) การป้องกันอันตรายแก่ทรัพย์ เช่นระวังภัยจากโจรผู้ร้ายที่จะลักหรือฉกชิงเอาไป การเก็บของมีค่าไว้ในบ้านก็ต้องเก็บในที่มิดชิด การแต่งตัวด้วยเครื่องประดับมีค่ามากเช่น เพชร

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๖.

และทองเป็นต้นไปในสถานที่เปลี่ยว หรือลำพังคนเดียวอาจจะถูกคนใจบาปชิงเอา และอาจทำอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง

การป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ที่อยู่อาศัย เช่น การป้องกันอัคคีภัย โดยการกำจัดสิ่งที่เป็นเชื้อเพลิง และปิดประตูหน้าต่างก่อนจะหลับนอน ดังนี้เป็นต้น

(๒) ทำการสะสมทรัพย์ คือการตั้งกองทุนไว้สำหรับตัวเองแม้ว่าเราจะมีรายได้เพียงเล็กน้อยก็ตาม ก็สะสมทีละน้อยได้ เพราะเงินก้อนใหญ่ก็เกิดจากเงินจำนวนน้อยที่รวมกันเข้านั่นเอง

(๓) ป้องกันกรรมสิทธิ์ คือ ทรัพย์สมบัตินั้นเราต้องมีกรรมสิทธิ์โดยชอบตามกฎหมาย ฉะนั้นต้องหมั่นตรวจตราดูว่า ที่ดินก็ดี เคหะสถานบ้านเรือนก็ดี หนังสือสัญญาต่างๆ ก็ดี ยังมีสิทธิสมบูรณ์ตามกฎหมายหรือไม่ แล้วดำเนินการตามสมควร

(๔) ถนอมทรัพย์ คือ ให้อักรถถนอมใช้สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เสื้อผ้า รองเท้า ถ้วยชาม เป็นต้น ให้ใช้การได้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้^๖

นอกจากจากนี้ยังมีหลักธรรมที่เกี่ยวกับหลักการรักษาทรัพย์สมบัติของตระกูลไม่ให้เสื่อม ซึ่งเกิดจากความประพฤติกของบุคคลภายในตระกูล อันเป็นสาเหตุที่ทำให้ตระกูลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่ยาวนานไม่ได้ เพราะสาเหตุ ๔ ประการคือ

(๑) ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว หมายความว่า ตระกูลอันมั่งคั่ง โดยมาจะเป็นครอบครัวใหญ่ มีคนมาก มีของใช้มาก ถ้ารู้จักการเก็บแล้ว จะหยิบใช้ก็ง่าย ถ้าหายก็รู้จะดูก็ง่าย ถ้าเป็นคนมักง่าย ทิ้งๆ ขว้างๆ ของก็มักจะหาย ถ้าไม่ตามหาของที่หายแล้วก็มักจะหายเลย ซึ่งเป็นการหมดเปลืองโดยเปล่าประโยชน์

(๒) ไม่บูรณะพัสดุที่คร่ำคร่า หมายความว่า สิ่งของเครื่องใช้ในครอบครัวนั้น เมื่อใช้ไปนานๆ ก็เก่าคร่ำคร่า หรือชำรุดไปตามกาลเวลา ถ้ามีการบูรณะขึ้นใหม่ก็ยังใช้ต่อไปได้อีก ถ้าทิ้งเสียก็ต้องเสียทรัพย์ซื้อใหม่ เป็นการสิ้นเปลืองอีกประการหนึ่ง

(๓) ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ หมายความว่า ภายในครอบครัวนั้น ต้องใช้จ่ายค่าอาหารและของใช้เป็นประจำ ถ้ารายได้น้อยจ่ายมาก หรือมีแต่รายจ่ายไม่มีรายได้ ทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ก็หมดไป ถ้าไม่รู้จักประมาณในการใช้จ่าย คือ ใช้จ่ายเกินตัวเกินความจำเป็น หรือใช้จ่ายไม่เป็น แม้จะเป็นครอบครัวที่มั่งคั่งเพียงใด ก็อาจยากจนลงได้

(๔) ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน หมายความว่า คนที่ไม่มีศีลธรรม และคนประพฤติกชั่วมาในอบายมุข ชื่อว่า คนทุศีล การตั้งบุคคลเช่นนั้นจะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม ให้

^๖ พันเอกปิ่น มุกทุกันต์, แนวสอนธรรมะ, อ่างแล้ว, หน้า ๔๔๓.

เป็นแม่เรือนพ่อเรือนคือ เป็นใหญ่ในครอบครัว ย่อมเป็นเหตุให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้ไม่นาน^๓

ดังนั้น ผู้หวังความเจริญอกงามยั่งยืนนาน ในทรัพย์สินจะต้องรู้จักเก็บรักษาทรัพย์ด้วย ไม่ใช่รู้จักแต่แสวงหาแต่ไม่รู้จักเก็บจักใช้ ในที่สุดทรัพย์อาจจะหมดไป หรือสูญหายไปโดยเปล่าประโยชน์ได้

๓) ถลายนมิตตตา แปลว่า ความเป็นคนมีมิตรที่ดี หมายความว่า ให้รู้จักติดต่อคบหาสมาคมคนอื่นไว้เป็นมิตรสหาย และในการคบมิตรเช่นนั้นก็ให้เลือกคบแต่คนที่คืออย่าคบคนชั่วเป็นมิตร ซึ่งลักษณะของมิตรที่ควรคบหา และไม่ควรคบหามีดังนี้

(๑) มิตรแท้ (สุทรมิตร) คือ มิตรที่ดี มีความจริงใจ คบหากันด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นมิตรที่บุคคลผู้คบหาสมาคมแล้วทำให้มีแต่ความสุขความเจริญ มีอยู่ ๔ จำพวก คือ

๑. มิตรมีอุปการะ เป็นมิตรที่มีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) รักษาเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- ๒) รักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- ๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
- ๔) เมื่อมีธุระ ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก^๔

มิตรมีอุปการะ ได้แก่มิตรที่มีจิตใจรักใคร่กันจริงๆ รักมิตรเสมอด้วยชีวิตตน ไม่ใช่รักกันแต่ปาก แต่หากรักด้วยชีวิตจิตใจ เมื่อรักเพื่อนเสมือนชีวิต ก็คิดหาวิธีป้องกันเพื่อนให้มีความปลอดภัยเพื่อนคนไหนประมาทขาดสติ ก็ดำริหาวิธีป้องกันเพื่อนคนนั้น ด้วยการแนะนำตักเตือนเพื่อนไม่ให้เกิดความประมาท เพราะความประมาทเป็นทางแห่งความตาย หาอุบายป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ไม่ให้เกิดความเสียหาย เมื่อมีอันตรายเกิดขึ้นพึ่งพาอาศัยกันได้ คราวเจ็บไข้ได้ป่วย ก็ช่วยกันรักษาพยาบาล คราวมีธุระหน้าที่การงานเกิดขึ้นก็ช่วยออกทรัพย์เกินกว่าที่จะออกปาก เพื่อนมีอุปการะมากเช่นนี้ เป็นมิตรที่ดีควรรวมตัวเข้าหากัน เพื่อสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่สังคมแห่งการอยู่ร่วมกัน

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ เป็นมิตรมีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) บอกความลับ(ของตน)แก่เพื่อน
- ๒) ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่งพราย
- ๓) ไม่ละทิ้งในเหตุอันตราย
- ๔) แม้ชีวิตก็อาจสละเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนได้^๕

^๓ คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง, ธรรมวิภาคและคิทธิปฏิบัติฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๑๗๑.

^๔ ที.ปา. ๑๑/๑๕๓/๑๔๓.

^๕ ที.ปา. ๑๑/๑๕๔/๑๔๓.

มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มิตรประเภทนี้เป็นมิตรที่คบกันแบบเปิดอก เมื่อมีความลับอะไรก็สามารถบอกเพื่อนได้ เพราะการปกปิดจะเป็นเหตุให้เกิดความระแวงแคลงใจของกันและกัน และเมื่อถึงยามวิบัติฉิบหายก็ยิ่งอุบายไม่ทอดทิ้งกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามวิบัติ แม้แต่ชีวิตถึงคราวจำเป็นจริง ๆ ก็สละแทนกันได้ ถ้าลักษณะเช่นนี้มีอยู่ในผู้ใด ควรร่วมใจกันกับมิตรประเภทนั้น จะได้สร้างสรรค์สังคมให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

๓. มิตรณะประโยชน์ มีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- ๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- ๔) บอกทางสวรรค์ให้^{๑๑}

มิตรณะประโยชน์ เป็นประเภทผู้แนะนำ ผู้ชี้ทาง เพื่อนที่ดีมีลักษณะคอยแนะนำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนตลอดเวลา เมื่อเห็นเพื่อนจะทำอะไรไม่ดีไม่ถูกต้อง ก็ห้ามปรามตักเตือน ห้ามไม่ให้ทำความชั่วทุกอย่าง แนะนำแนวทางให้สร้างแต่ความดี หาโอกาสให้เพื่อนได้รู้ ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังแต่สิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจ ชักจูงให้สนใจแต่ในศีลในธรรม มิตรประเภทนี้เมื่อคบแล้วจะได้ทำแต่สิ่งที่ดี ๆ ร่วมกัน

๔. มิตรมีความรักใคร่ มีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) ไม่ยินดีด้วยความเสื่อมของเพื่อน
- ๒) ยินดีด้วยความเจริญของเพื่อน
- ๓) ห้ามคนที่กล่าวโทษเพื่อน
- ๔) สรรเสริญคนที่สรรเสริญเพื่อน^{๑๒}

มิตรมีความรักใคร่ ได้แก่มิตรที่มีความรักกันด้วยชีวิตจิตใจ ไม่ใช่เป็นมิตรแต่ปาก ถึงคราวทุกข์ยากก็ต้องทุกข์ด้วยกัน ถึงคราวสุขก็สุขด้วยกัน รักเพื่อนเสมือนรักตน รักตนก็เสมือนรักเพื่อนถ้ามีคนตำหนิติเตียนเพื่อนต่าง ๆ นานาก็อาสาได้แทนเพื่อน เขาติเพื่อนก็เสมือนติตน ต้องหาเหตุผลมาลบล้างคำตำหนิตัวไม่จริงนั้น ขณะเดียวกันถ้ามีคนสรรเสริญเพื่อนรัก ก็รู้จักรับรองคนที่สรรเสริญเพื่อน นี่คือมิตรที่มีความรักใคร่ ถ้าได้มิตรประเภทนี้ก็จะสร้างสรรค์ประโยชน์แก่สังคมได้อย่างมหาศาล มิตร ๔ จำพวกนี้ เป็นมิตรแท้ที่ควรคบเป็นอย่างยิ่ง

(๒) มิตรปฏิรูป คือ คนเทียมมิตร มิตรประเภทนี้เป็นมิตรที่ไม่มีความจริงใจ คบหาเพื่อหวังแต่ประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งมีอยู่ ๔ จำพวกคือ

^{๑๑} ที.ปา. ๑๑/๑๕๕/๑๔๓.

^{๑๒} ที.ปา. ๑๑/๑๕๖/๑๔๓.

๑. คนปอกกลอก มิตรปอกกลอก มีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
- ๒) เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก
- ๓) ไม่รับทำกิจของเพื่อนในคราวมีภัย
- ๔) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง^{๑๒}

มิตรประเภทนี้ เป็นมิตรที่ไม่มีความจริงใจ คบเพื่อหวังแต่ประโยชน์ส่วนตัว ถ้าคนที่เขาคบหาด้วยไม่มีประโยชน์กับเขาก็จะเลิกคบทันที และถ้าหากร่วมลงทุนทำธุรกิจการงาน ๆ ใดก็ตามมักที่จะลงทุนลงแรงน้อย แต่หวังกำไรมาก ไม่ค่อยให้ความร่วมมือ เมื่อถึงคราวมีภัยเอาตัวรอดแต่เพียงผู้เดียว ไม่ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหาให้กับกลุ่ม ทั้งนี้เพราะอาจจะมองว่าประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับนั้นน้อย หรือไม่มีนั่นเอง

๒. คนตีแต่พูด มิตรตีแต่พูด มีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย
- ๒) อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย
- ๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้
- ๔) ออกปากฟังมิได้^{๑๓}

มิตรประเภทนี้ชอบพูดแต่เรื่องที่ไร้สาระหาประโยชน์ไม่ได้ พูดแต่เรื่องที่เป็นอดีตไปแล้ว และมักพูดแต่เรื่องที่ยังมาไม่ถึง พูดแต่เรื่องที่เป็นไปได้ยาก หรือกล่าวให้เข้าใจง่าย ๆ คือเป็นคนชอบพูดอย่างเดียว ไม่ชอบทำ และมักสงเคราะห์มิตรที่คบหาด้วยสิ่งที่ไม่มีความประโยชน์ เช่น จะให้ของของนั้นก็ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ สักเพียงว่าได้ชื่อว่าให้แล้ว ช่วยเหลือแล้ว และเมื่อเพื่อนมีกิจธุระที่จะขอความช่วยเหลือมักอ้างเหตุขัดข้อง ๆ ต่าง เป็นต้น

๓. คนหัวประจบ คนหัวประจบ มีลักษณะ ๔ คือ

- ๑) จะทำชั่วก็คล้อยตาม
- ๒) จะทำดีก็คล้อยตาม
- ๓) ต่อหน้าว่าสรรเสริญ
- ๔) ถัดหลังตั้งนินทา^{๑๔}

มิตรประเภทนี้ ชอบประจบสอพลอ เป็นมิตรที่มีมารยาทมากมาย มีบุคคลจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนใหญ่คนโตที่ต้องเสียดคนไป เพราะมีคนใกล้ชิดเป็นคนหัวประจบ ก็จะต้องทำอะไรไม่ว่า

^{๑๒} ที.ป.า. ๑๑/๑๘๗/๑๔๒.

^{๑๓} ที.ป.า. ๑๑/๑๘๘/๑๔๒.

^{๑๔} ที.ป.า. ๑๑/๑๘๙/๑๔๒.

ผู้เป็นอรหันต์จนกระทั่งหมดกิเลสได้^{๓๕}

ผู้ปฏิบัติจนกระทั่งมีสุตะแล้ว จึงจำเป็นต้องเป็นผู้ปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสมกับคำสอนที่ได้จดจำไว้ ไม่ใช่เพียงแต่สอนผู้อื่นเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญบุคคลผู้ที่ทรงสุตะ และดำรงมั่นอยู่ในศีลธรรม ดังพระบาลีว่า “หากบุคคลมีสุตะมาก และดำรงมั่นอยู่ในศีล มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตย่อมสรรเสริญเขาทั้งสองด้าน แม้กระทั่งเทวดาและพรหมย่อมสรรเสริญพุทธสาวกผู้มีสุตะมาก ทรงธรรมมีปัญญา เหมือนทองคำแห่งสุกใส ไม่มีใครจะตำหนิเขาได้”^{๓๖}

ตามที่กล่าวมาจะเห็นว่า การปฏิบัติตามหลักธรรมข้อสุตะทำให้เกิดมีปัญญาในระดับการฟัง การจำได้ แต่ก็ยังไม่ใช่ปัญญาสูงสุด จึงต้องมีองค์ประกอบอื่นๆ อีกด้วย

๖) หลักการปฏิบัติให้เกิดจาคะ

พุทธปรัชญา ถือว่า “การให้คือการได้ ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก คนหม่อมมากย่อมคบเขา, ประชาชนผู้ให้มีความสุขย่อมได้รับความสุข”^{๓๗} และคำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องที่เกี่ยวกับจาคะในพระไตรปิฎก ได้แสดงความหมายของจาคะไว้อีกหลายลักษณะ เช่น คำสอนที่แสดงให้เห็นว่า บุคคลพึงเห็นความสุขอันไพบูลย์เพราะสละความสุขเล็กน้อย ซึ่งหมายถึง ให้สละความสุขความสะดวกทางกาย เพื่อปฏิบัติให้ได้รับความสุขอันสูงสุด คือ นิพพาน^{๓๘} และพุทธพจน์ที่ว่า “ให้สละกามทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นของทิพย์หรือของมนุษย์”^{๓๙}

เมื่อพิจารณาถึงความหมายของจาคะตามพระพุทธพจน์ซึ่งเป็นแหล่งที่มา จาคะนอกจากจะหมายถึงการสละวัตถุสิ่งของแล้วยังหมายรวมการสละกิเลสคือความตระหนี่ถี่เหนียวอีกด้วย ทำให้สามารถสงเคราะห์แนวทางการปฏิบัติให้เกิดจาคะได้ใน ๒ ลักษณะคือ

(๑) การสละวัตถุสิ่งของ ตามทัศนะพุทธปรัชญาการให้ทานของบุคคลควรเริ่มจากการให้แบ่งปันสิ่งของที่ควรให้ ซึ่งนักปราชญ์ทางพุทธปรัชญาได้กำหนดวัตถุที่ควรให้ทาน(วัตถุทาน) ไว้ ๑๐ ประการ คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องใช้ทา ที่นอน(เตียงตั้ง) ที่อาศัยและประทีป^{๔๐}

^{๓๕} พระพุทธโฆษาจารย์, ธมฺมปทภูฏกถา สุตตโม ภาโค, อ่างแก้ว, หน้า ๗๑-๗๓.

^{๓๖} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลคฤทนี ปฐโม ภาโค, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๓๗.

^{๓๗} อ.บุญจก. ๒๒/๓๕/๓๕.

^{๓๘} พระพุทธโฆษาจารย์, ธมฺมปทภูฏกถา สุตตโม ภาโค, อ่างแก้ว, หน้า ๕๗.

^{๓๙} บุญยิตติ. ๒๕/๓๘๒/๓๔๑.

^{๔๐} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เถียงเชียง, ธรรมวิภาคและกิริยปฏิบัติ ฉบับมาตรฐาน, อ่างแก้ว, หน้า ๒๓.

นั่นหมายความว่า บุคคลควรให้สิ่งที่มีความจำเป็นต่อชีวิตความเป็นอยู่ และสิ่งที่จะอำนวยความสะดวกสบายแก่ชีวิตเท่าที่ตนเองมีและสามารถแบ่งปันได้ ซึ่งการให้ทานนั้นตามหลักสัพปริสทาน หรือหลักการให้ทานของสัตบุรุษ ท่านได้กำหนดลักษณะในการให้ไว้ ๕ ประการ คือ

๑. ให้ทานด้วยความศรัทธา
๒. ให้ทานด้วยความเคารพต่อผู้รับและสิ่งของที่ตนให้
๓. ให้ทานตามเวลาที่ควรให้
๔. ให้ด้วยใจอนุเคราะห์
๕. ให้โดยไม่กระทบต่อตนเองและผู้อื่น ^{๑๑}

และเจตนาในขณะที่ให้นั้นควรเป็นอาการให้ที่ออกมาจากความตั้งใจจริง โดยบุคคลควรมีความตั้งใจให้ดีกว่าก่อน(บุพเพเจตนา) ขณะให้ก็ทำให้เต็มที่เต็มใจ (มูญจนเจตนา) และให้เสร็จก็มีความพอใจไม่เกิดความเสียดาย (อปราปรเจตนา) ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติที่ทำให้ผลของการให้นั้นประสบความสำเร็จ ^{๑๒}

การสละวัตถุสิ่งของแก่ผู้อื่นทั้งในความหมายของคำว่า “จาคะ” และในความหมายของคำว่า “ทาน” ซึ่งมีความหมายเท่ากันนี้ เป็นหลักธรรมที่สำคัญของสังคหวัตถุและฆราวาสธรรม เพราะการครองเรือนจะต้องมีการติดต่อเกี่ยวข้องกับคนอื่น การแบ่งปันสิ่งของให้ผู้อื่นนั้นนับว่าเป็นการผูกน้ำใจของกันและกัน

(๒) การสละกิเลส การปฏิบัติให้เกิดจาคะในส่วนของ การสละกิเลสนี้ส่งผลให้การปฏิบัติเพื่อมีจาคะนี้สมบูรณ์มากขึ้น เพราะทำให้เห็นความต่อเนื่องของการปฏิบัติ เพราะการที่บุคคลสละวัตถุสิ่งของให้แก่คนอื่น ซึ่งเป็นการให้ที่ออกมาจากการตั้งเจตนา นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าเป็นการสละกิเลสบางอย่าง ได้แก่ ความตระหนี่ ดังเช่นเรื่องพราหมณ์จูเพกสาฎก ^{๑๓}ตามที่ได้กล่าวมาแล้วต้องต่อสู้เพื่อชนะความตระหนี่ที่เกิดขึ้นในใจจนกระทั่งชนะได้ และได้ถวายผ้าห่มแก่พระพุทธเจ้าในที่สุด

การรู้จักสละนี้นับว่ามีประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณธรรมให้สูงขึ้นไป โดยเฉพาะการปฏิบัติตามหลักคำสอนให้บุคคลสละประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อรักษาสิ่งที่สำคัญและมีประโยชน์มากกว่าเอาไว้ จะทำให้เห็นลักษณะของจาคะในพุทธปรัชญาได้ชัดเจนมากขึ้น ดังเช่นหลักธรรมที่ว่า “นรชนพึงสละ

^{๑๑} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๕.

^{๑๒} ลำลี รักสุทธิ, มงคลชีวิต ๓๘, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗.

^{๑๓} พระพุทธโฆษาจารย์, ธมมปทภูธกถา ปญจโม ภาโค, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑-๓.

ทรัพย์เพราะเหตุแห่งอวัยวะอันประเสริฐ เมื่อจะรักษาชีวิตไว้ พึงสละอวัยวะ เมื่อระลึกถึงธรรม พึงสละทั้งอวัยวะ ทั้งทรัพย์ และแม้ชีวิตทั้งหมด^{๔๔}

จะเห็นได้ว่าพุทธปรัชญาสอนให้รู้จักสละสิ่งที่มีความสำคัญน้อยกว่าเพื่อรักษาสิ่งที่มีความสำคัญมากกว่า ในที่สุดสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ควรรักษาไว้โดยจะต้องสละแม้กระทั่งชีวิต ก็คือ ความถูกต้อง(ธรรม) และการสละทั้งวัตถุและกิเลสเหล่านี้จะส่งผลให้บุคคลได้พัฒนาปัญญาให้แจ่มแจ้งได้

๓) หลักการปฏิบัติให้เกิดปัญญา

จากการที่ได้แยกประเภทของปัญญาที่ได้กล่าวมาแล้วว่ามี ๓ ประเภท ได้แก่ ปัญญาที่มีมาตั้งแต่กำเนิด (สชาติปัญญา) ปัญญาที่เกิดจากการเล่าเรียน หรือฝึกฝนอบรม (นิปากปัญญา) และปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนา (วิปัสสนาปัญญา) จะทำให้เห็นว่า บุคคลได้อาศัยปัญญาประเภทแรกเป็นพื้นฐาน ในการปฏิบัติให้เกิดปัญญา ๒ ประเภทหลัง คือ ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน และปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนา ดังนั้นหลักในการปฏิบัติให้เกิดปัญญา จึงต้องปฏิบัติตามแนวทางการเกิด หรือบ่อเกิดของปัญญา ซึ่งมีอยู่ ๓ ทาง คือ

(๑) จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากความคิดพิจารณาหาเหตุผล ข้อนี้นับว่าเป็นสิ่งที่บุคคลผู้มีปัญญาสามารถคิดเอง โดยนำประสบการณ์ หรือความรู้ที่มีมาแต่เดิมมาคิดต่อ ซึ่งจะมีคนจำนวนน้อยที่ประสบความสำเร็จสูงสุดจากการคิดด้วยตนเอง เมื่อศึกษาจากประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนานั้น บุคคลที่ใช้ปัญญาประเภทนี้แล้วประสบความสำเร็จได้นั้นมีตัวอย่างที่สำคัญที่สุด ก็คือ เจ้าชายสิทธัตถะ ที่ได้คิดพิจารณาเกี่ยวกับความเกิด แก่ เจ็บ และตายของมนุษย์ด้วยพระองค์เอง และคิดแสวงหาทางหลุดพ้น ซึ่งนับว่าเป็นความรู้ในเบื้องต้นอันส่งผลให้พระองค์ได้เสด็จออกบำเพ็ญเพียร และได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าด้วยวิปัสสนาปัญญา ในที่สุด^{๔๕}

ส่วนทางด้านนักปรัชญาทางตะวันตกที่อยากรู้และอยากเห็นและตั้งคำถามพร้อมทั้งแสวงหาคำตอบ คิดอย่างมีเหตุผลตามหลักตรรกศาสตร์ จนกระทั่งได้ความรู้ที่เป็นบ่อเกิดของวิชาการแขนงต่างๆ ในสมัยปัจจุบัน ก็อาศัยปัญญานิคนี้เหมือนกัน^{๔๖}

ดังนั้นหลักในการปฏิบัติให้เกิดปัญญานิคนี้ ตามหลักการคิดของพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ได้แสดงวิธีการคิดไว้ ๑๐ วิธีด้วยกัน ได้แก่

^{๔๔} บุ.ชา. ๒๘/๓๘๒/๕๕.

^{๔๕} พิฑูร มะลิวัลย์ และไสว มาลาทอง, ประวัติพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๔๐.

^{๔๖} พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีกบ่อเกิด ภูมิปัญญาตะวันตก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สยาม, ๒๕๔๐), หน้า ๕-๑๐.

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลให้รู้จักสถานะที่จริงหรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา อาจเรียกว่า วิธีคิดแบบอหิทัปปัจจยตา หรือคิดตามหลักปฏิจจนสมุปบาท

๒. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มอง และให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสถานะของมันอีกแบบหนึ่ง ในทางธรรมท่านมักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสาร หรือความไม่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้หายยึดติดถือมั่นในสมมติบัญญัติ เช่น ขันธ์ ๕ ไตรลักษณ์ เป็นต้น

๓. วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้นๆ ตามธรรมดาของมันเอง ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ที่ปรุงแต่งขึ้น จะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยธรรมดาที่ว่ามัน

๔. วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือคิดแบบแก้ปัญหาเรียกตามไวยาหารทางธรรมได้ว่า วิธีแห่งความดับทุกข์จัดเป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่ง เพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่นๆ ได้ทั้งหมด

๕. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือ พิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง ธรรมกับอรรถ หรือหลักการกับความมุ่งหมายเป็นความคิดที่มีความสำคัญมากในเมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรม หรือทำตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ได้ผลตามความมุ่งหมาย ไม่กลายเป็นการกระทำที่คลาดเคลื่อน เลื่อนลอยหรือมวงาย เพราะคำว่า ธรรม แปลว่า หลักคือหลักความจริง คำว่า อรรถ แปลว่า ความหมาย ความมุ่งหมาย จุดมุ่งหมาย ประโยชน์ที่ต้องการหรือสาระที่พึงประสงค์

๖. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก หรือพิจารณาให้เห็นทั้งอัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามทีลิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้านปัญหาจะต้องเข้าใจปัญหาให้ชัดเจน และรู้ที่ไม่ให้ตีก่อนหรือก่อนจะจากสิ่งหนึ่งไปหาอีกสิ่งหนึ่งต้องรู้จักทั้งสองฝ่ายดีพอที่จะให้เห็นได้ว่า การละและไปหานั้น หรือการทิ้งอย่างหนึ่งไปเอาอีกอย่างหนึ่งนั้นเป็นการกระทำที่รอบคอบสมควรและดีจริง

(๑) อัสสาทะ แปลว่า ส่วนดี ส่วนอร่อย ส่วนหวานชื่น คุณ คุณค่า ข้อที่พึงพอใจ

(๒) อาทีนวะหรืออาทีนพ แปลว่า ส่วนเสีย ข้อเสีย ช้องเสีย โทษ ข้อบกพร่อง

(๓) นิสสรณะ แปลว่า ทางออก ทางรอด ภาวะหลุดรอดปลอดภัยหรือสลัดออกได้

ภาวะที่ปลอดภัยหรือปราศจากปัญหา มีความสมบูรณ์ในตัว ดึงมาจริงโดยไม่ต้องขึ้นต่อข้อดีข้อเสีย ไม่ขึ้นต่ออัสสาทะและอาทีนวะของสิ่งที่เป็นปัญหาหรือภาวะที่สลัดออกมานั้น

๗. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสธนา คือการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดกั้นหรือบรรเทาต้นเหา วิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ

๘. วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม อาจเรียกง่ายๆ ว่า วิธีคิดแบบเร้ากุศลหรือคิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดแนวสกัดกั้นหรือบรรเทาและขัดเกลาต้นเหาจึงจัดได้ว่า เป็นข้อปฏิบัติระดับต้นๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญองงามแห่งกุศลธรรมและสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกิยะ

๙. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ ความจริงความคิดแบบที่ ๙ นี้ เป็นเพียงการมองอีกด้านหนึ่งของการคิดแบบอื่นๆ ที่ว่าจะแทรกหรือคลุมวิธีคิดแบบก่อนๆ ที่กล่าวมาแล้วก็ได้ แต่ที่แยกออกมาแสดงเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหากก็เพราะมีแง่ที่ควรทำความเข้าใจพิเศษ และมีความสำคัญโดยลำพังของมันเอง

๑๐. วิธีคิดแบบวิภาษวาท ความจริงวิภาษวาทที่ไม่ใช่วิธีคิดโดยตรง แต่เป็นวิธีพูดหรือการแสดงหลักการแห่งคำสอนแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตามการคิดกับการพูดเป็นกรรมใกล้ชิดกันที่สุด ก่อนจะพูดก็ต้องคิดก่อนสิ่งที่พูดล้วนสำเร็จมาจากความคิดทั้งสิ้นในทางธรรมก็แสดงหลักไว้ว่า วจีสังขาร (สภาวะที่ปรุงแต่งคำพูด) ได้แก่ วิตกและวิจารณ์ ดังนั้น จึงสามารถกล่าวถึงวิภาษวาทในระดับที่ความคิดได้ ยิ่งกว่านั้นคำว่า “วาทะ” ต่างๆ หรือที่เรียกว่าวาทะอย่างนั้นอย่างนี้ ก็มีความหมายลึกซึ้งไปถึงระบบความคิดทั้งหมด ซึ่งเป็นที่มาของระบบคำสอนทั้งหมดที่เรียกกันว่า เป็นลัทธิหนึ่งเป็นศาสนาหนึ่งหรือปรัชญาสายหนึ่งเป็นต้น คำว่า “วาทะ” จึงเป็น ไวพจน์แห่งกันและกันของคำว่า ทิฐิ ทิฐิหรือทฤษฎี เช่น สัพพัตถิกวาท คือสัพพัตถิกทิฐิ นัตถิกวาท คือ อเหตุกทิฐิ เป็นต้น คำว่า วิภาษวาทนี้เป็นชื่อเรียกอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาเป็นคำสำคัญคำหนึ่งที่ใช้แสดงระบบความคิดที่แบบของพระพุทธศาสนาและวิธีคิดแบบวิภาษวาท ก็มีความหมายคลุมถึงวิธีคิดแบบต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วได้หลายอย่าง การกล่าวถึงวิธีคิดแบบวิภาษวาท นอกจากทำให้รู้จักวิธีคิดแง่อื่นๆ เพิ่มขึ้นแล้วยังจะช่วยให้เข้าใจวิธีคิดบางอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นชัดเจนขึ้นอีกด้วย ^{๑๗}

วิธีการคิดที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถทำให้เกิดปัญญาขึ้นมาได้เหมือนกันทั้งหมด ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านวิธีการคิดและเรื่องที่เกิดที่นั่น แต่ก็สามารถปฏิบัติให้สอดคล้องกับปัญญาในข้อสุดท้ายคือ ภาวนามยปัญญา

(๒) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง หลักการปฏิบัติให้เกิดปัญญาชนิดนี้มีความสอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติให้เกิดสุตะ โดยบุคคลทั่วไป ผู้เริ่มมีศรัทธาและเข้าไปหาสัตบุรุษจนกระทั่งได้ฟังคำสอนและจดจำไว้ได้ มีความรู้ในระดับจำได้ ปัญญาชนิดนี้มีประโยชน์ตามที่กล่าวไว้ในอริยทรัพย์ข้อสุตะ และแนวทางการปฏิบัติการมีลักษณะเช่นเดียวกัน

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, อ้างแล้ว, หน้า ๖๗๖-๖๗๘.

(๓) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่ได้จากการฝึกอบรม ด้วยแนวการปฏิบัติที่เรียกว่า “ภาวนา” หรือเรียกว่า กรรมฐาน มี ๒ ประการ คือ สมถะและวิปัสสนา ปัญญาชนิดนี้มีแนวทางการปฏิบัติที่ต่อเนื่องจากปัญญาสองประการแรก โดยแยกเป็น ๒ สายคือ

๑. บุคคลผู้ที่มีปัญญามากมาตั้งแต่กำเนิด เช่น พระพุทธเจ้าสามารถคิดค้นหาเหตุผลได้ด้วยตนเองจนได้รับความรู้เบื้องต้น คือ จินตามยปัญญา แต่พระองค์ก็รู้ว่าคุณรู้ชนิดนี้ยังไม่ใช่ความรู้แจ้งเห็นจริง ยังไม่ใช่ทางหลุดพ้น จึงได้ปฏิบัติต่อเนื่องมาจนถึงภาวนามยปัญญา

๒. บุคคลผู้ที่ไม่สามารถคิดค้นได้ด้วยตนเอง แต่อาศัยการมีศรัทธา เชื่อฟังคำสอนของท่านผู้เป็นสัตบุรุษ จนจำได้ นำคำสอนมาวิเคราะห์หาความจริงจนเกิดปัญญา ที่เรียกว่า สุตมยปัญญา แล้วจึงนำความรู้ไปพิสูจน์ความจริงด้วยการฝึกฝนปฏิบัติตามแนวทางของภาวนามยปัญญา จนสามารถมีปัญญาหลุดพ้น ซึ่งก็หมายถึงเหล่าพระสาวก พระสาวิกาโดยทั่วไปนั่นเอง

ส่วนแนวทางการปฏิบัติตามหลักกรรมฐานนั้น มีหลักการปฏิบัติ ๒ ประการคือ

(๑) สมถะกรรมฐาน หมายถึง การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบระงับจากนิเวศ ๕ ประการ ซึ่งเป็นอุปกิเลสแห่งใจ ที่ทำให้ปัญญาถดถอย ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักสมถะนี้ เมื่อได้รับความสงบระงับทางด้านจิตใจจากความฟุ้งซ่านต่างๆ แล้ว จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว จิตที่สงบเช่นนี้เป็นจิตที่เหมาะสมแก่การใช้งานในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะการปฏิบัติในด้านวิปัสสนาต่อ ซึ่งจะทำได้ประสบความสำเร็จในการมีปัญญารู้แจ้งเห็นจริงโดยสมบูรณ์

(๒) วิปัสสนากรรมฐาน หมายถึง การใช้ความสงบแห่งจิตที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติสมถะเป็นฐานของการมีปัญญาแล้วใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งต่างๆ ตามสภาวะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา และสามารถปฏิบัติไปตามแนวทางแห่งวิปัสสนาจนกระทั่งเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงได้

แนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญานี้ ได้อาศัยธรรมในหมวดอริยทรัพย์ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์มาก่อนหน้านี้ทั้งหมด โดยที่บุคคลส่วนมากจะเริ่มต้นด้วยการมีศรัทธาแล้วเข้าไปหาท่านผู้รู้ฟังคำสอนของท่าน (สุตตะ) นำไปพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติ และในการปฏิบัตินั้นจะต้องละเว้นความชั่วโดยมีความละอายต่อความชั่วและเกรงกลัวต่อผลของความชั่ว (หิริและ โอตตปปะ) เมื่อละเว้นจากความชั่วได้ก็มิมีคุณธรรมภายในที่ทำให้เกิดความสงบกายและสงบใจ (ศีล) และความพยายามที่จะสลัดกิเลสในจิตใจด้วยวิธีการเบื้องต้น คือ การสลัดวัตถุสิ่งของให้แก่ผู้อื่นเป็นการสละความตระหนี่ในใจ และยังได้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วย (จาคะ) นอกจากนี้วิธีการสละกิเลส เช่น นิเวศ ๕ ด้วยการปฏิบัติสมถะกรรมฐานแล้วต่อด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาก็ยังนับว่าเป็นการส่งเสริมให้เกิดปัญญาขึ้นได้ จนกระทั่งในที่สุดย่อมจะนำไปสู่การมีปัญญารู้แจ้งเห็นจริงจนละกิเลสได้อันจะเกิดได้ด้วยการบรรลุนิเวศมรรค ตั้งแต่โสคาปัตติมรรคขึ้นไป หมายความว่า ผู้ปฏิบัติตามหลักอริยทรัพย์ทั้ง ๘ ประการที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นหมวดหมู่เดียวกันนี้ โดยการปฏิบัติอย่างเป็นองค์รวมสามารถนำไปสู่การเป็นพระอริยบุคคลได้ เพราะหลักธรรมแต่ละหมวดเป็นระบบคุณภาพ เมื่อปฏิบัติครบแล้วแล้วจะทำให้เกิดความพอดี และ

ในการปฏิบัตินั้นไม่ได้จำกัดว่าเฉพาะบุคคลผู้ปฏิบัตินั้นจะต้องเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต เมื่อปฏิบัติครบก็จะประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย สรุปได้ว่า เมื่อปฏิบัติธรรมหลักนี้โดยรวมแล้วทำให้ได้รับประโยชน์สูงสุดคือ ปรมาตตะ อย่างต่ำที่สุดก็ได้เป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน ซึ่งจะเป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการ ที่มีชื่อเรียกว่า “ทรัพย์” เหมือนกันคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาที่สมบูรณ์^{๔๘} การเป็นพระโสดาบันนี้นับว่าเป็นคุณธรรมที่ดีเลิศกว่าการมีทรัพย์สมบัติทุกประการทั้งในมนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลก ข้อนี้ตรงตามพุทธพจน์ว่า “โสดาปัตติผล ประเสริฐกว่าความเป็นพระราชอาเภอกในแผ่นดิน กว่าความไปสู่สวรรค์ และกว่าความเป็นอริบตีในโลกทั้งปวง ฯ”^{๔๙}

จากการศึกษา และวิเคราะห์หลักการปฏิบัติให้เกิดอริยทรัพย์ หรือวิธีการแสวงหาอริยทรัพย์ ทั้ง ๗ ประการ ทำให้สรุปได้ว่า อริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการนั้นมีความสอดคล้องกันคือเป็นเหตุเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ดังนั้นในหลักของการปฏิบัติจะต้องมีความสอดคล้องกันและการปฏิบัติที่ต่อเนื่องกันจึงจะทำให้ประสบความสำเร็จ ได้รับประโยชน์สูงสุด แต่อย่างไรก็ตามสำหรับบุคคลที่ไม่สามารถปฏิบัติตามได้ครบตามกระบวนการ ก็สามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข

๔.๒.๒ วิธีการรักษาทรัพย์ภายใน

ทรัพย์ภายในเป็นคุณธรรมภายใน หรือคุณธรรมอันประเสริฐประจำตัวของบุคคล ที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติ วิธีการรักษาอริยทรัพย์ก็คือ ต้องหมั่นประพฤติปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอไม่อย่างนั้นคุณธรรมเหล่านี้ก็จะเสื่อมไปได้ และศัตรูที่สำคัญของอริยทรัพย์ก็คือ นิวรณ์ ๕ หมายถึงธรรมอันกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี มี ๕ อย่าง คือ

- ๑) พอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่ชอบใจมีรูปเป็นต้น เรียกว่า กามฉันท์.
- ๒) ปองร้ายผู้อื่น เรียกว่า พยาบาท.
- ๓) ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม เรียกว่า ถีนมิทธะ.
- ๔) ฟุ้งซ่านและรำคาญ เรียกว่า อุทธัจจกุกกุจจะ.
- ๕) ลังเลไม่ตกลงใจ เรียกว่า วิจิกิจฉา^{๕๐}

ธรรม ๕ ประการเหล่านี้เป็นทางปิดกั้นไม่ให้บรรลุความดี หรือสามารถทำให้อริยทรัพย์เสื่อมได้ เพราะฉะนั้นควรหลีกเลี่ยงให้ไกลห่าง แล้วประพฤติปฏิบัติธรรมอันเป็นเครื่องเจริญ เพื่อเป็นการรักษาอริยทรัพย์ให้ยั่งยืนนานคือ วุฑฒิธรรม^{๕๑} คือธรรมเป็นเครื่องเจริญ ๔ อย่าง ได้แก่

^{๔๘} อ.ญ.ปญจก. ๒๒/๔๗/๔๗.

^{๔๙} จุ.ธ. ๒๕/๒๓/๒๗.

^{๕๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท, อ่างแล้ว, หน้า ๔๕.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

- ๑) สัปปุริสสังเสวะ การคบหาสัตบุรุษ เสวนาธรรมกับท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ
- ๒) สัทธัมมัสสวนะ ฟังคำสั่งสอนของท่าน เอาใจใส่เล่าเรียน หากความรู้จริง
- ๓) โยนิโสมนสิการ ตรិตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยแยกคาย คิดหาเหตุกฎวิธี
- ๔) ทัมมานุทัมมปฏิบัติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง

ตามหลัก คือให้สอดคล้องพอดีตามขอบเขตและความหมายและวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับธรรมข้ออื่นๆ นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและตริตรองเห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้อง

นอกจากนี้จะต้องปฏิบัติความเพียร ๔ ประการคือ ความเพียรชอบ ในการรักษาคุณธรรมภายในให้ดียิ่งขึ้นอีก

- ๑) สัทวารปธาน เพียรป้องกัน หรือเพียรระวัง อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น
- ๒) ปหานปธาน เพียรละหรือเพียรกำจัด อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
- ๓) ภาวนาปธาน เพียรเจริญหรือเพียรสร้าง กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดมีขึ้น
- ๔) อนูรักขนาปธาน เพียรอนุรักษ์ หรือเพียรรักษาและส่งเสริม กุศลธรรมที่เกิดขึ้น

แล้วให้ดำรงอยู่ต่อไป^{๕๒}

๔.๒.๓ วิธีการใช้ทรัพย์ภายใน

ทรัพย์ภายในหรือคุณธรรมอันประเสริฐในตัวของบุคคล ที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติ ดังนั้นวิธีการใช้ต้องควบคู่กับหลักธรรมดังนี้ คือ

- ๑) สติ คือ ความระลึกได้, นึกได้, สำนึกอยู่ไม่ผลอ
- ๒) สัมปชัญญะ คือ ความรู้ตัว, ความรู้ชัด, รู้ชัดที่นึกได้, ตระหนัก, เข้าใจชัดตามความเป็นจริง

เป็นจริง

๓) อัปมาทะความไม่ประมาท คือ ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือความเพียรที่มีสติ เป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม

หมายความว่า หลักธรรมทั้ง ๓ ประการนี้จะต้องใช้ควบคู่กัน เช่น การใช้ในการดำเนินชีวิต โดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง ระมัดระวังตัวไม่ยอมถลาลงไปในทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีและความเจริญก้าวหน้า ตระหนักในสิ่งที่พึงกระทำและพึงละเว้น ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยปละละเลยกระทำด้วยความจริงจัง รอบคอบและรุดหน้าเรื่อยไป^{๕๓}

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๖๗.

๔.๓ วิเคราะห์ความจำเป็นของทรัพย์ที่มีต่อการดำเนินชีวิต

ทรัพย์ทั้ง ๒ ประเภทตามที่กล่าวมาแล้ว มีสำคัญต่อการดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ของคนทั้งหลายในทุกสังคม สำหรับในพุทธปรัชญา มีรูปแบบการดำเนินชีวิตอยู่ ๒ ประเภท คือ การอยู่ครองเรือน บุคคลที่ใช้รูปแบบการดำเนินชีวิตประเภทนี้ เรียกว่า “คฤหัสถ์” และการสละบ้านเรือน ทรัพย์สมบัติออกบวชเพื่อปฏิบัติสมณธรรม บุคคลที่ใช้รูปแบบการดำเนินชีวิตประเภทนี้เรียกว่า “บรรพชิต” ในความเกี่ยวข้องกับทรัพย์ของบุคคลทั้งสองฝ่ายนั้น มีทั้งลักษณะที่เหมือนกันและต่างกัน ในส่วนนี้จะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงความเกี่ยวข้องของผู้ครองเรือนและบรรพชิตกับทรัพย์ทั้ง ๒ ประเภท ดังนี้

๔.๓.๑ ความจำเป็นของทรัพย์ภายนอกกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน

ทรัพย์ภายนอกนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ ชีวิตของคนเหล่านี้ยังต้องดำเนินไปตามระบบเศรษฐกิจในแต่ละสังคม พระธรรมปิฎก ได้แสดงความสำคัญของทรัพย์ต่อวิถีชีวิตของคฤหัสถ์ไว้ว่า “ทรัพย์สินนับเป็นปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอยู่ของชาวบ้าน โดยเฉพาะคฤหัสถ์ จำเป็นที่จะต้องมียทรัพย์สินเงินทอง ไม่ว่าจะปัจจัยที่จำเป็นที่จะเลี้ยงชีวิตก็ตาม สิ่งอำนวยความสะดวกสบายก็ตาม ตลอดจนงานที่จะรับผิดชอบต่อหมู่ชนที่แวดล้อม มีครอบครัวเป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นไปได้ ต้องอาศัยทรัพย์สินเงินทอง ถ้าขาดทรัพย์สินเงินทองแล้วก็เป็นไปไม่ได้ยาก”^{๕๔}

ความจำเป็นต่อทรัพย์ภายนอกนั้น คฤหัสถ์ก็มีขอบเขตในการปฏิบัติตน ทั้งในระดับศีลและในระดับธรรมปฏิบัติ ดังนั้น ในฐานะที่คฤหัสถ์ยังต้องเกี่ยวข้องกับทรัพย์ภายนอกอยู่ พุทธปรัชญาจึงได้แสดงหลักธรรมสำหรับปฏิบัติต่อทรัพย์ภายนอกไว้หลายประการ ดังนี้

๑) คฤหัสถ์ควรรักษาศีล ๕ ข้อ ที่ถือว่าเป็นหลักความประพฤติพื้นฐานสำหรับมนุษย์ไม่ว่าจะครองชีวิตอยู่ในระดับใดก็ตาม^{๕๕} เพราะมีสาระสำคัญที่มุ่งเพื่อให้คนอยู่ร่วมกันด้วยดีโดยไม่เบียดเบียนกัน ทำให้เกิดความสงบเรียบร้อย^{๕๖} โดยเฉพาะศีลข้อที่ ๒ อันเกี่ยวข้องกับทรัพย์โดยตรง คือ “เจตนาเป็นเครื่องควั่นจากการถือเอาสิ่งของที่เขายังไม่ได้ให้”^{๕๗} นับได้ว่ามีความสำคัญต่อการปฏิบัติตนต่อทรัพย์สินภายนอก เพราะจะทำให้คนในสังคมไม่ทำร้ายกันในด้านทรัพย์สิน ในอัครคัมภีร์สูตร ที่

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ทรัพย์-อำนาจ-ชีวิตทวนกระแส, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๘.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ปรัชญาการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๘.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๘๕.

^{๕๗} ที่.ปา. ๑๑/๓๔๗/๒๓๘.

แสดงถึงความหมุนเวียนเกิดดับของโลก เมื่อคราวเกิดมีสัตว์โลกขึ้นมาจนกระทั่งเกิดการครอบครอง
ทรัพย์ โดยที่ทรัพย์ประเภทแรก ได้แก่ บ้านเรือนที่สร้างขึ้นมานเพื่อปกปิดการเสพเมถุนธรรม เพราะสมัย
แรกนั้น สิ่งนี้ถือว่าเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง (อธรรม) ทรัพย์ชนิดต่อมาก็คือ อาหารที่มีตามธรรมชาติ แต่ด้วย
ความเกียจคร้าน ทำให้เกิดการสะสมอาหารเอาไว้เป็นส่วนของตนเอง แบ่งปันเขตแดนการถือครอง
และเก็บเกี่ยวธัญญาหาร และก็มีบุคคลบางคนไปขโมย ส่วนของคนอื่นมาบริโภค ในการถูกจับได้ครั้งแรก
บพทลงโทษมีเพียงการว่ากล่าวตักเตือน เมื่อขโมยอีกถึงครั้งที่ ๓ จึงลงโทษด้วยมือ ก้อนหิน ติด้วย
ไม้จนกระทั่งต้องมีการสมมติคนขึ้นมาเป็นหัวหน้าปกครองเรียกว่า “กษัตริย์” บ้าง เรียกว่า “พระราชา”
บ้าง^{๔๔} นับเป็นการเกิดขึ้นของความผิดและบพทลงโทษในขั้นแรก ๆ อันเกี่ยวข้องกับกฏทรัพย์

สำหรับการจัดการที่ผิดพลาดเกี่ยวกับการลักทรัพย์ก็เป็นสาเหตุที่ทำให้บ้านเมืองวุ่นวาย ดัง
ปรากฏในจกภัตตีสสูตร ที่แสดงเรื่องในอดีตเพื่อเป็นอุทาหรณ์สอนไว้ว่า พระราชาผู้ปกครองบ้านเอง
ได้จัดการรักษาคุ้มครองบ้านเมืองอย่างเป็นธรรม แต่ไม่มีระบบการจัดการที่ดีสำหรับคนผู้ไม่มีทรัพย์
จึงเกิดความยากจนขึ้นโดยทั่วไป และคนที่ไม่มียทรัพย์ได้ลักทรัพย์ของคนอื่น เมื่อถูกจับได้และถูก
สอบสวนได้ความว่า เพราะไม่มีทรัพย์เลี้ยงตัว จึงต้องลักทรัพย์ พระราชาจึงได้พระราชทานทรัพย์ให้
ไปเพื่อใช้เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เป็นทุนประกอบกิจการ และทำบุญต่อมากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้หลาย
ครั้ง จนคนทั่วไปเห็นว่าเมื่อลักทรัพย์แล้วไม่ถูกลงโทษ แต่กลับได้รับพระราชทานทรัพย์อีก จึงเกิดการ
ลักทรัพย์ทั่วไปทั้งบ้านเมือง พระราชาทรงเกรงว่า ถ้าพระองค์พระราชทานทรัพย์แก่คนที่ลักขโมย
ต่อไปอีก ก็จะทำให้เกิดเหตุการณ์แบบเดียวกันไม่สิ้นสุด จึงกำหนดบพทลงโทษขั้นรุนแรงสำหรับผู้ลักทรัพย์
ถึงขนาดตัดหัวประจานไปทั่วเมือง จากเหตุการณ์นั้น แม้จะทำให้เกิดความหวั่นเกรงบ้าง แต่ผลต่อเนื่อง
กลับเกิดความวุ่นวายเพิ่มมากขึ้น เจ้าทรัพย์ก็สร้างอาวุธขึ้นมาเพื่อป้องกันตัวและลงโทษคนลักทรัพย์
ส่วนคนลักทรัพย์ก็สร้างอาวุธขึ้นมา ปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์ ครั้น โจรถูกจับได้ ก็พูดโกหกเพื่อให้ตัวรอด เป็น
เหตุเกิดการทำผิดศีลข้ออื่นๆ ต่อมาอีกเหตุที่เป็นดังนี้ ความเสื่อมจึงเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์เรื่อยมา^{๔๕}

อัครัญญสูตรและจกภัตตีสสูตร ได้แสดงให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นอันสืบเนื่องมาจากทรัพย์ ได้
อย่างชัดเจนและการจัดการป้องกันที่ดีที่สุด คือ การรักษาศีล รักษาความปกติเรียบร้อยในสังคม ไม่ลัก
ขโมยทรัพย์ของคนอื่น แม้คนยากจน ก็ต้องพยายามขวนขวายแสวงหาทรัพย์โดยสุจริต ไม่สร้างความ
เดือดร้อนให้กับบ้านเมือง โดยอาศัยฝ่ายปกครองบ้านเมืองให้การสงเคราะห์ตามความจำเป็นเท่านั้น
ไม่ได้คอยพึ่งพาทรัพย์ที่เกิดจากการบริจาคว่างเดียว ดังนั้นผู้ครองเรือนทั่วไปจึงควรรักษาศีลข้อนี้
อย่างดีที่สุด เป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดจากทรัพย์ได้ในระดับกายภาพเบื้องต้น

^{๔๔} ที.ปา. ๑๑/๑๒๗-๑๓๐/๗๖-๗๘.

^{๔๕} ที.ปา. ๑๑/๕๑-๑๐๒/๕๕-๖๑.

๒) หลักปฏิบัติเพื่อได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน คฤหัสถ์ยังมีความเกี่ยวข้องกับลาภ ยศ สุข สรรเสริญ การได้ครอบครองทรัพย์ภายนอกเป็นหลักประกันชีวิตในปัจจุบันให้มั่นคง พระพุทธศาสนามีคำสอนให้ปฏิบัติเพื่อความสำเร็จในปัจจุบัน เรียกว่า “ทิฏฐุชัมมิกัตถะ” อันเป็นจุดหมายชีวิตในทางโลกิยะ เพราะเป็นจุดหมายที่คฤหัสถ์ควรได้รับ พระธรรมปิฎก (ประยูร ญฺชฺโต) ได้อธิบายถึงประโยชน์หรือคุณค่าที่เป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต เรียกว่า อัตถะ หรือ อรรถ เป็นการใช้ชีวิตอย่างมีประโยชน์ และมีจุดมุ่งหมายในชีวิต ซึ่งในการใช้ทรัพย์ภายนอกอย่างมีคุณประโยชน์ต่อความเป็นอยู่สำหรับคฤหัสถ์นั้น ก็เพื่อจุดมุ่งหมายที่สำคัญดังนี้

- (๑) ความมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง สง่างาม ไร้โรค ตลอดจนมีอายุยืนยาว
- (๒) ความมีทรัพย์สินเงินทอง อย่างน้อยมีอาชีพการงาน พึ่งตนได้ในทางเศรษฐกิจ
- (๓) การมีครอบครัวที่มั่นคงผาสุก ตลอดจนวงศ์ตระกูลเป็นที่นับถือ
- (๔) ความเป็นที่ยอมรับในสังคม มีสถานภาพดี มีชื่อเสียงเกียรติคุณ พรั่งพร้อมด้วยยศ ไม่ว่าจะเป็นเกียรติยศ บริวารยศ หรืออิสริยยศ^{๖๐}

ซึ่งที่กล่าวมานั้น มีความจำเป็นสำหรับคฤหัสถ์ผู้ที่ครอบครองทรัพย์ภายนอก หรือผู้ที่มีทรัพย์ภายนอกต่อความเป็นอยู่ของชีวิต อันเป็นความสุขที่คฤหัสถ์พึงมีแต่ทรัพย์ภายนอก ซึ่งความสุขจากคุณประโยชน์นี้จะต้องอยู่บนพื้นฐานของความรู้จักพอ ๔ ประการ ตามหลักทฤษฎี เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำไว้ ได้แก่

- ๑) ความพอเพียง คือ ทำพอมีพอกินด้วยการยั้งบนขาของตนเอง พึ่งตนเองให้มาก ไม่กู้หนี้ยืมสินโดยไม่จำเป็น ตามแนวพุทธภาษิตที่ว่า “อดตา หิ อดตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน”
- ๒) ความพอใจ คือ สันโดษ พอใจในสิ่งที่มี ยินดีในสิ่งที่ได้ ไม่โลภมากจนเกินไป
- ๓) ความพอประมาณ คือ มัดคตัญญตา รู้จักประมาณในการทำงาน การพูด การบริโภค และการใช้ชีวิต
- ๔) ความพอดี คือ สมชีวิตา จับจ่ายใช้สอยแต่พอดี มีชีวิตที่สมดุลเป็นสุขทั้งกายและใจ^{๖๑}

ชีวิตที่มีความพอดังกล่าวมา คือชีวิตที่ดำเนินตามทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาโดยเฉพาะข้อสัมมาอาชีวะคือเลี้ยงชีพชอบ

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายของความเป็นอยู่ของคนเรามีเพียงเท่านั้น สิ่งทีนอกเหนือจากนี้เป็นสิ่งที่เกินพอ เป็นสิ่งที่ฟุ่มเฟือยในความเป็นอยู่ ดังนั้น ความจำเป็นของทรัพย์

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ประยูร ญฺชฺโต), พระพุทธศาสนา พัฒนาและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

^{๖๑} พระเทพโสภณ (ประยูร ฌมฺมจิตฺโต), พุทธธรรมเพื่อการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

ภายนอกกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ทรัพย์ภายนอกเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการดำรงอยู่ของคฤหัสถ์ จึงเป็นเหตุให้คนเราหลงคิดในทรัพย์สินภายนอกเป็นอย่างมากนั่นเอง

๔.๓.๒ ความจำเป็นของทรัพย์ภายในกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน

ในการเกี่ยวข้องกับทรัพย์ภายใน ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักของคฤหัสถ์นั้น แม้จะมีหลักปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมชัดเจน แต่หลักปฏิบัติที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นหลักปฏิบัติทางด้านกายภาพ คือแสดงออกมทางด้านร่างกาย เป็นกายกรรม วาจากรรม ซึ่งต้องมีฐาน คือ คุณธรรมภายในรองรับเป็นปัจจัยให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้อง เพราะพระพุทธศาสนามีทัศนะเกี่ยวกับมนุษย์ว่า ประกอบขึ้นมาจากขันธ ๕ ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๒๒} อธิบายไว้ในหนังสือพุทธธรรม พอสรุปองค์ประกอบของขันธ ๕ ได้ดังนี้

๑) รูป เป็นส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกายหรือสสาร และพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติ และพฤติกรรมต่างๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น
 ๒) เวทนา เป็นความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ
 ๓) สัญญา เป็นความกำหนดได้ หรือหมายรู้ กำหนดอาการเครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้นๆ ได้

๔) สังขาร เป็นองค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ คอยแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ ประชุมความคิดในใจทำให้เกิดการแสดงออกทางกายและ

๕) วิญญาณ เป็นความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ คือ การเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส สัมผัสทางกายและรู้อารมณ์ทางใจ

องค์ประกอบทางด้านรูปขันธ เรียกว่า “รูปธรรม” เป็นองค์ประกอบทางด้านร่างกาย ส่วนขันธที่เหลืออีก ๔ ประการเรียกว่า “นามธรรม” เป็นองค์ประกอบทางด้านจิตใจ รวมกันเป็นสังขารก่อเกิดเป็นชีวิต คือ มนุษย์ และสัตว์รวมทั้งสิ่งมีชีวิตทั่วไป ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญสรุปเรียกไว้ ๒ ส่วน คือ กายกับใจ ที่จะต้องดำเนินไปอย่างสอดคล้องกัน เพราะพฤติกรรมทางร่างกายล้วนเกิดขึ้นมาจากการปรุงแต่งจากองค์ประกอบทางด้านจิตใจ

ความสำคัญขององค์ประกอบในตัวมนุษย์ตามทัศนะพุทธปรัชญาดังที่กล่าวมา ทำให้คฤหัสถ์จะปฏิบัติตามหลักธรรมที่ควบคุมพฤติกรรมทางด้านร่างกายอย่างเดียวไม่ได้ จำเป็นต้องมีหลักปฏิบัติเพื่อควบคุมถึงจิตใจ เพื่อให้จิตใจปรุงแต่งให้มีความรู้สึกนึกคิดไปในทิศทางที่ดีเพื่อการแสดงออกมทางด้านร่างกายอย่างถูกต้อง พระพุทธเจ้ายังได้แสดงให้เห็นความสำคัญของพฤติกรรมทางกายที่ถูกสภาวะทางด้านจิตใจคอยควบคุมอยู่ ถ้าคิดไม่ดีแล้วแสดงพฤติกรรมออกมาทางกายและวาจา จะได้รับผลที่เป็นทุกข์ ถ้าคิดดีแล้วแสดงพฤติกรรมออกมาทางกายและวาจา จะได้รับผลที่เป็นสุข ดังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕-๒๕.

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกษ์ยอมไปตามบุคคลนั้น เพราะทุจริต๓ อย่างนั้น เหมือนลื้อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไปอยู่ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจ ผ่องใส กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม สุขยอมไปตามบุคคลนั้นเพราะสุจริต ๓ อย่าง เหมือนงามีปรกติไปตาม ฉะนั้น ^{๖๓}

ด้วยความสำคัญขององค์ประกอบทางด้านร่างกายและจิตใจดังกล่าวมา คฤหัสถ์จึงต้องมีคุณธรรมภายในหรือทรัพย์ภายในเป็นฐานรองรับเพื่อให้จิตใจมั่นคงในการดำเนินชีวิตและกิจกรรมทางด้านกายภาพที่เหมาะสม ทรัพย์ภายในจึงเป็นกำลังสนับสนุนจากภายใน คอยควบคุมให้เคความคิดปรุงแต่งไปในทางที่ดี ไม่ตกอยู่ในอำนาจกิเลส ทำให้คฤหัสถ์ได้มีการปฏิบัติตนในการเกี่ยวข้องกับทรัพย์ภายนอกอย่างดี มีปัญหาน้อยที่สุด แม้ว่าทรัพย์ภายนอกจะมีโทษหลายประการตามที่กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อรู้จักปฏิบัติและจัดการอย่างถูกต้องตามธรรมย่อมจะลดโทษที่ก่อให้เกิดปัญหาไปได้มาก ทำให้ชีวิตของคฤหัสถ์ได้รับความสุขตามสถานภาพของตน

พระพุทธเจ้าตรัสแสดงให้เห็นว่า คนที่ทำให้จิตใจเสื่อมใสในพระพุทธศาสนา ให้ทานด้วยโภคทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรม เป็นผู้ยึดถือชัยชนะไว้ได้ในโลกทั้งสองของเหล่าคฤหัสถ์ผู้มี ศรัทธา คือเพื่อประโยชน์เกื้อกูลในปัจจุบัน และเพื่อความสุขในสัมปรายภพ การบริจาคของคฤหัสถ์ดังกล่าวมานั้น ย่อมเจริญด้วยบุญ “ผู้มีศรัทธาดังนั้น มีใจประกอบด้วยหิริ โอตตปปะ มีปัญญา และสำรวมในศีล ในวินัยของพระอริยเจ้า เรียกได้ว่ามีชีวิตเป็นสุข”^{๖๔} คำสอนดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า คฤหัสถ์ควรมีทรัพย์ภายใน เพื่อมีชีวิตอยู่โดยไม่ฝืดเคืองมีความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต

๔.๓.๓ ความจำเป็นของทรัพย์ภายนอกกับบรรพชิต

บรรพชิต ในพุทธปรัชญาหมายถึง ผู้ที่สละเรือนสละทรัพย์สมบัติออกบวชเพื่อมุ่งศึกษาในศีลสมาธิ และปัญญา ดังนั้น บรรพชิตทั้งหมด จึงเป็นผู้งดเว้นจากกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจในสังคม และมุ่งมั่นปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทางด้านจิตใจ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อได้รับคุณธรรมที่เป็นทรัพย์ภายในโดยตรง อย่างไรก็ตาม บรรพชิตย่อมมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์ภายนอกบ้าง เพราะการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทางด้านจิตใจ จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยภายนอกค้ำจุนให้ร่างกายมีกำลังเพียงพอต่อการปฏิบัติธรรม สำหรับข้อปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ทั้งสองประเภทของฝ่ายบรรพชิต มีดังนี้

^{๖๓} พ.ธ. ๒๕/๑๑/๑๑

^{๖๔} อัง.ฉก.ก. ๒๒/๔๕/๓๔๐.

ความจำเป็นของทรัพย์ภายนอกกับบรรพชิตนั้นเป็นเพียงแค่ปัจจัยเครื่องอาศัย สำหรับปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิตมี ๔ ประการ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัย และยารักษาโรค ซึ่งเรียกว่า “นิตย” อันเป็นสิ่งพอเพียงต่อการดำรงชีพอยู่เพื่อการปฏิบัติสมณธรรม จึงมีสิกขาบทจำกัดขอบเขตของการเกี่ยวข้องกับทรัพย์ภายนอกเอาไว้ โดยหลักปฏิบัติแล้วก็คือต้องสละทรัพย์ภายนอกทั้งหมด เว้นไว้แต่ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต ๔ ประการ เท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพดังกล่าวมาแล้ว การดำเนินชีวิตเพื่อปฏิบัติสมณธรรมของบรรพชิต จำต้องมีขอบเขตในการประพฤติปฏิบัติ มีหลักควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา เพื่อให้เกื้อกูลแก่การฝึกหัดปฏิบัติทางด้านจิตใจ พุทธศาสนาจะมีพระวินัยสำหรับบรรพชิต เพื่อจัดระเบียบพฤติกรรมทางกายภาพให้เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม พระธรรมปิฎกได้แสดงให้เห็นว่า “วินัยเป็นเครื่องมือพัฒนาที่จะนำพามนุษย์ให้เข้าถึงธรรมแลได้ประโยชน์จากธรรมนั้น”^{๖๔} พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงบัญญัติวินัย เพื่อให้บรรพชิตมีขอบเขตในการเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินภายนอกซึ่งเป็นที่มิค่า ซึ่งชาวบ้านผู้ครองเรือนทั่วไปใช้สอยกันอยู่ โดยมีสิกขาบทของบรรพชิตที่เกี่ยวกับทรัพย์ ซึ่งกำหนดโทษหนักที่สุด ได้แก่ ปาราชิก อันเป็นบทลงโทษสำหรับภิกษุผู้ลักทรัพย์ ตามสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า . . .

ภิกษุใด ถือเอาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำไว้บ้าง เนรเทศเสียบ้าง ด้วยบริภาษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย ดังนี้ ในเพราะถือนาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้เห็นปานใด ภิกษุถือนาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้เห็นปานนั้น แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^{๖๕}

ภิกษุผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทข้อนี้ เป็นผู้ขาดจากความเป็นภิกษุ ไม่สามารถอยู่ร่วมทำสังฆกรรมกับพระภิกษุสงฆ์ได้

สำหรับการรับและถือครอบครองทรัพย์สินที่มีค่าอื่น ๆ โดยเฉพาะประเภทเงินและทอง บรรพชิตต้องงดเว้น รับประทานเองไม่ได้ ให้คนอื่นรับไว้แล้วเก็บไว้ให้ก็ไม่ได้ รวมทั้งการยืมตีทรัพย์นั้นที่เขาเก็บไว้เพื่อตนก็ไม่ได้ เมื่อล่วงละเมิดต้องสละทรัพย์เหล่านั้นแล้วแสดงอาบัติ ตามสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า “อนึ่ง ภิกษุใด รับประทาน ให้รับก็ดี ซึ่งทองและเงิน หรือยืมตีทองและเงิน อันเขาเก็บไว้ให้ ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์”^{๖๖} ทองในที่นี้ ก็คือ ทองคำ ส่วนเงินนั้นหมายถึง กหาปณะ มาศที่ทำด้วยโลหะ ทำด้วยไม้ และทำด้วยยางครั้ง ที่ใช้เป็นมาตราสำหรับแลกเปลี่ยนซื้อขายได้

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, อ่างแก้ว, หน้า ๘๕.

^{๖๕} วิ.มหา. ๑/๕๑/๖๐.

^{๖๖} วิ.มหา. ๒/๕๘๓/๖๐.

อีกลักษณะหนึ่งที่ห้ามไม่ให้บรรพชิตทำการซื้อขายด้วยรูปียะ คือ ของที่เขาใช้เป็นทองและเงิน ทำให้บรรพชิตต้องเว้นขาดจากกิจกรรมด้านพาณิชย์กรรม ตามพระบัญญัติว่า “อนึ่ง ภิกษุใด ถึงการซื้อขายด้วยรูปียะมีประการต่าง ๆ ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์” รูปียะในที่นี้ ก็คือ ทองคำ กหาปณะ รวมทั้งมาสกที่ทำด้วยโลหะ ทำด้วยไม้ และทำด้วยยางครั้ง ที่ใช้เป็นมาตราสำหรับแลกเปลี่ยนซื้อขายได้^{๖๔}

บรรพชิตต้องเว้นขาดจากการแลกเปลี่ยนวัตถุสิ่งของเครื่องใช้กับภคฤหัสถ์ในเชิงการซื้อขาย เหมือนกับใช้เงินและทองในการซื้อขาย ตามพระบัญญัติว่า “อนึ่ง ภิกษุใด ถึงการแลกเปลี่ยนมีประการต่างๆ ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์”^{๖๕}

๔.๓.๔ ความจำเป็นของทรัพย์ภายในกับบรรพชิต

ในฐานะที่บรรพชิต คือ ผู้สละบ้านเรือนทรัพย์เงินทองทั้งหมดออกบวช เพื่อมุ่งแสวงหาความหลุดพ้นทางด้านจิตใจ มีความเกี่ยวข้องกับกรปฏิบัติทางด้านจิตใจโดยตรง จึงต้องปฏิบัติเพื่อให้ได้ทรัพย์ภายในอย่างเต็มที่ โดยที่บรรพชิตใช้ทรัพย์ที่เป็นปัจจัยภายนอกอุดหนุนให้ร่างกายเป็นไปได้ ทรัพย์ภายนอกจึงจำเป็นต่อบรรพชิตน้อยที่สุด แต่ทรัพย์ภายในจำเป็นต้องมีให้มาก และทำให้เต็มที่ ให้ปฏิบัติเพื่อบรรลุคุณธรรมภายใน ฉะนั้น บรรพชิตทั้งหมด จึงต้องปฏิบัติเพื่อให้ได้ทรัพย์ภายใน ทำให้มีคุณธรรมเกิดขึ้นเพื่อกำจัดกิเลสในใจจนหมดสิ้น ไปตามลำดับบรรพชิตซึ่งเรียกว่า “สมณะ” มีกิจที่ควรทำแท้จริง ๓ ประการ ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ คือ

๑) มีฉันทะแรงกล้า	ในการสมาทานอธิศีลสิกขา
๒) มีฉันทะแรงกล้า	ในการสมาทานอธิจิตตสิกขา
๓) มีฉันทะแรงกล้า	ในการสมาทานอธิปัญญาสิกขา ^{๖๖}

หมายความว่า บรรพชิต ควรจะปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาอย่างเต็มที่ ซึ่งคำสอนเรื่องไตรสิกขานี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับคำสอนเรื่องอริยทรัพย์อันเป็นทรัพย์ภายใน โดยการสงเคราะห์การปฏิบัติตามคำสอนเรื่องอริยทรัพย์เข้ากับคำสอนเรื่องไตรสิกขา ซึ่งจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ในการปฏิบัติเชิงเดี่ยว คือเน้นการปฏิบัติทีละอย่าง และการปฏิบัติแบบองค์รวม ในลักษณะความเป็นปัจจัยของกันและกันของหลักธรรมแต่ละอย่าง เพื่อมุ่งให้บรรลุถึงนิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพุทธศาสนา

สรุปแล้ว ความจำเป็นของทรัพย์ที่มีต่อผู้ครอบครองทรัพย์ทั้งทรัพย์ภายในและทรัพย์ภายนอกนั้น ทั้งภคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนและบรรพชิตผู้สละจากเรือนก็ยังคงต้องใช้ทรัพย์ภายนอกและทรัพย์ภายในใน

^{๖๔} วิ.มหา. ๒/๕๘๘-๕๘๙/๖๒-๖๓.

^{๖๕} วิ.มหา. ๒/๕๙๔/๖๖.

^{๖๖} อจ.ติก. ๒๐/๘๒/๒๒๒.

การดำเนินชีวิตจนกว่าชีวิตจะสิ้นสุดลง แต่ความแตกต่างของระดับผู้ครอบครองทรัพย์นั้นจะเห็นได้ชัดว่าคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนจะมีความจำเป็นในทรัพย์ภายนอกมากกว่าทรัพย์ใน ส่วนบรรพชิตนั้นทรัพย์ภายนอกเป็นปัจจัยสนับสนุนในการปฏิบัติสมณธรรมเท่านั้น แต่ทรัพย์ภายในบรรพชิตเป็นตัวอย่งในการครอบครองทรัพย์ภายใน^{๑๑}

ดังนั้น ทรัพย์ภายในและทรัพย์ภายนอกมีความจำเป็นแก่คฤหัสถ์และบรรพชิตที่สถานภาพความเป็นอยู่ เห็นได้จากความหมายของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ซึ่งบอกไว้แล้วผู้ครองเรือนทรัพย์ภายนอกจึงจำเป็นมากกว่าทรัพย์ภายใน บรรพชิตผู้สละออกจากเรือน ซึ่งบอกไว้แล้วว่าผู้สละจากการครองเรือน ทรัพย์ภายนอกจึงเป็นเพียงเครื่องอาศัยเท่านั้น ทรัพย์ภายในเท่านั้นที่บรรพชิตควรแสวงหา

จากการศึกษาระหว่างทรัพย์ภายนอกหรือ โลกียทรัพย์ กับทรัพย์ภายในหรือ โลกุตตรทรัพย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่าทรัพย์ภายในดีกว่าทรัพย์ภายนอก ซึ่งประเด็นนี้ จะเห็นจากตอนที่ “พระราหุลกุมารเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอทรัพย์มรดก แต่พระพุทธเจ้ากลับทรงดำริว่าทรัพย์ภายนอกนั้นทำให้เกิดความวุ่นวายไม่สิ้นสุด เต็มไปด้วยความลำบาก จึงทรงดำริที่จะมอบอริยทรัพย์ให้ เพราะเป็นทรัพย์ที่ยั่งยืนถาวรเป็นทรัพย์ที่ประเสริฐกว่าทรัพย์สมบัติภายนอก จึงทรงมอบให้พระสารีบุตรเถระนำพระราหุลกุมาร ไปบรรพชาเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา”^{๑๒}

จะเห็นว่าที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าทรัพย์ภายในดีกว่าทรัพย์ภายนอกนั้น ก็เพราะทรัพย์ภายนอกทำให้เกิดความวุ่นวาย ต้องวุ่นวายในวิภวณะไม่มีที่สิ้นสุด เป็นตัวการทำให้เกิดทุกข์ ไม่เป็นทางเข้าสู่การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด การออกบวชเท่านั้นที่จะพ้นจะวังวนแห่งวิภวณะได้ เห็นจากการที่พระพุทธเจ้าไม่มอบทรัพย์ภายนอกให้พระราหุลกุมารแต่กลับให้ราหุลกุมารบวชแทน โดยที่พระพุทธองค์ทรงมอบทรัพย์ภายในให้แก่พระราหุลกุมารนั่นเอง

๔.๔ ความมุ่งหมายสูงสุดของการครอบครองทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

หลักคำสอนและการปฏิบัติในเรื่องของทรัพย์ ตามทัศนะของพุทธปรัชญาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการครอบครองทรัพย์นั้น มีความมุ่งหมายอยู่ ๓ ประการคือ

๔.๔.๑ เพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน(ทิฎฐิธัมมิกัตถะ) ทรัพย์ภายนอกนั้นมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เป็นประโยชน์สำหรับชีวิตประจำวันทั่วไป และเป็นจุดหมายที่

^{๑๑} พระมหานรินทร์ นรากรนิธิกุล, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอริยทรัพย์ในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๕, หน้า ๓๒-๔๑.

^{๑๒} พระพุทธโฆษาจารย์, ธมฺมปทฎฐกถา ปฐโม ภาค, อ่างแก้ว, หน้า ๑๐๘.

ต้องการกันในโลกนี้ ซึ่งจะเกิดมีขึ้นได้ด้วยกำลังความขยันหมั่นเพียร สติปัญญาโดยทางชอบธรรม^{๑๓} โดยในหลักทฤษฎีธรรมมีกัตตะดังกล่าวจึงแสดงถึงแนวทางปฏิบัติเพื่อแสวงหา รักษาและครอบครอง และใช้จ่ายทรัพย์อย่างเหมาะสม ด้วยการรู้จักขยันหมั่นเพียรหาทรัพย์ รักษาดูแลทรัพย์ที่หามาได้ คบคนที่เป็นกัลยาณมิตร และดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่^{๑๔}

๔.๔.๒ เพื่อประโยชน์ในอนาคต (สัมปรายิกัตตะ) อันได้แก่ประโยชน์ในด้านคุณค่าของชีวิต เป็นขั้นลึกลับสำหรับชีวิตด้านใน สามารถเป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและในภพหน้า คือ ความเจริญงอกงามในชีวิตและจิตใจด้วยคุณธรรมต่างๆ เริ่มด้วยการมีความเชื่อที่มั่นคงในพระพุทธศาสนา (ศรัทธา) รักษากายวาจาให้สงบเรียบร้อย(ศีล) รู้จักสละแบ่งปันทรัพย์ในส่วนที่เหลือจากการใช้สอยของตนเอง(จาคะ) และรู้เท่าทันความเป็นจริง(ปัญญา) ผู้ที่ปฏิบัติเพื่อจุดหมายนี้จะดำรงตนอยู่ในศีลธรรม ใช้ประโยชน์ในปัจจุบันที่กล่าวมาแล้วในทางที่ชอบธรรมเป็นคุณประโยชน์ เป็นผู้มีความมั่นใจในความดีของตน แม้สละโลกนี้ไปก็มีใจสงบ ครอบงำสติได้ ไม่หวั่นไหวกังวลทรมานทรมาย หรือหวาดหวั่นกลัวภัยในโลกหน้า ทั้งนี้เพราะการมีทรัพย์ภายนอกเพียงอย่างเดียวจะช่วยให้มีความสุขสบายเฉพาะในปัจจุบันเท่านั้น ไม่อาจเป็นเครื่องรับประกันชีวิตในภพภาคหน้าได้ จึงควรมีหลักการปฏิบัติเพื่อชีวิตในภพภาคหน้าด้วย

๔.๔.๓ เพื่อประโยชน์สูงสุด(ปรมาตตะ) คือ บรรลุความสุขขั้นสูงสุด ที่เรียกว่า “นิพพาน” ที่ถือว่าเป็นประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดที่ควรเข้าถึง คือ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงรู้เท่าทันคติธรรมคาของสิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมา (สังขารธรรม) ไม่ทำให้ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต ไม่ถูกบีบบังคับด้วยความยึดมั่นถือมั่น สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ปลอดโปร่ง ผ่องใส สะอาดสว่างและสงบ มีความสุขประณีตภายใน เป็นการดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงได้^{๑๕}

กล่าวโดยสรุป จุดมุ่งหมายสูงสุดนี้ แม้โดยทั่วไปจะเห็นว่า เป็นจุดหมายที่บรรพชิตจะต้องปฏิบัติให้ถึง แต่ว่าผู้ครองเรือนทั่วไปก็ควรมีจุดมุ่งหมายนี้ด้วยในฐานะที่นับถือพระพุทธศาสนา เพราะจะเป็นหลักประกันให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคนไม่ตกอยู่ในความประมาท หรือหยุดอยู่เพียงจุดหมายขั้นต้น ซึ่งจะทำให้มนุษย์ขาดการพัฒนาตนเองให้สูงขึ้น

^{๑๓} พระธรรมปิฎก, พัฒนาวัฒนธรรมในตัวตนไทย, อ่างแล้ว, หน้า ๒๑-๒๒.

^{๑๔} อง.อฎฐก. ๒๓/๑๔๓/๒๒๑.

^{๑๕} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), ธรรมนุญชีวิต, อ่างแล้ว, หน้า ๒๗.

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

หลักคำสอนเรื่องทรัพย์ในพุทธปรัชญานี้ เป็นหลักคำสอนที่เป็นไปในลักษณะที่ทำให้มนุษย์มีความสุขกายสบายใจ เหมือนดังอุดมการณ์ของการประกาศพระพุทธศาสนา ที่ว่า “เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูลเพื่ออนุเคราะห์แก่คนหมู่มาก” จากพุทธโอวาทที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแก่พระสงฆ์ก่อนที่จะไปประกาศพระพุทธศาสนา ก็แสดงให้เห็นว่า คำสอนในเรื่องทรัพย์ก็เพื่อมุ่งประโยชน์คือ ความสุขแก่มหาชน และคำสอนอื่นๆ ในพุทธปรัชญาจึงมีจุดมุ่งหมายปลายทางอยู่ที่การหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งสิ้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์มาสรุปแสดงให้ทราบ พร้อมทั้งข้อเสนอแนะบางอย่างที่อาจจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ค้นคว้าและวิจัยท่านอื่นๆ ต่อไป ดังนี้

๕.๑ บทสรุป

ในการศึกษาวิเคราะห์เรื่องทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีประเด็นที่ศึกษาที่สำคัญอยู่ ๓ ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ ๑. แนวคิดเกี่ยวกับโลกิยทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ๒. แนวคิดเกี่ยวกับโลกุตตรทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ๓. วิเคราะห์เรื่องทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งจากการศึกษาพอที่จะสรุปได้ว่า

ทรัพย์โดยความหมายทั่วไป นั้นหมายถึง วัตถุมีรูปร่าง สิ่งที่มีค่า อาจไม่มีรูปร่าง ก็ได้ สำหรับทรัพย์ในทางพุทธปรัชญานั้น จากการศึกษาระบุว่า “เรื่องทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า ความหมายของทรัพย์ในทัศนะพุทธปรัชญานั้น หมายถึง สิ่งที่จะให้สำเร็จประโยชน์และความสุข ทั้งใน โลกนี้และโลกหน้า ซึ่งทรัพย์ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทด้วยกันคือ โลกิยทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก และโลกุตตรทรัพย์หรือทรัพย์ภายใน

โลกิยทรัพย์ในทางพุทธปรัชญา หมายถึง ทรัพย์สินที่เป็นวัตถุภายนอก หรือวัตถุสิ่งของที่มีรูปร่าง หาได้ยาก และเป็นของมีค่าต่างๆ ซึ่งจัดอยู่ในทรัพย์ทางโลก หรือทรัพย์ทางโลกีย์ ทำให้คนยึดติดลุ่มหลง อยากได้มาเป็นของตนเอง

โลกิยทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอกแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สวิญญาณกทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์ที่มีวิญญาณครอง หรือทรัพย์ที่มีชีวิต เช่น สัตว์พาหนะ ช้าง ม้า วัว ควาย บุตร ภรรยาสามี คณาญาติ ตลอดจนปศุสัตว์ต่างๆ เป็นต้น

๒. อนุสัญญาकर्ष หมายถึง ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาณครอง หรือเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น บ้าน ที่ดิน แก้วแหวน เงินทอง ธนบัตร ฯลฯ หรือสิ่งของที่สังคมกำหนดความหมายว่าเป็นของมีค่า เป็นวัตถุที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนกันบ้าง เป็นเครื่องประดับบ้าง

ในนิธิกัณทสูตร กล่าวถึงประเภทของขุมทรัพย์อยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. ถาวรนิธิ หมายถึง ขุมทรัพย์ถาวร เช่น ที่ดิน ที่ไร่ ที่นา เป็นต้น
๒. ชังคมนิธิ หมายถึง ขุมทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น
๓. อังคสมนิธิ หมายถึง ขุมทรัพย์ที่เป็นคุณสมบัติติดตัว เช่น วิชาความรู้ ศิลปวิทยา
๔. อนุคามิกนิธิ หมายถึง กุศลผลบุญ ที่เกิดจากศีล สมาธิ และปัญญา การฟังธรรม

และการแสดงธรรม หรือบุญอื่นที่อำนวยผลอันน่าปรารถนา

ลักษณะของ โลภียทรัพย์ ได้แก่ เป็นสิ่งที่มีคุณค่า หรือราคา เป็นวัตถุมีรูปร่าง มีประโยชน์ ใช้แลกเปลี่ยนได้ เป็นสิ่งถือครอบครองได้ และเป็นที่ยอมรับ สังคมรับรอง

ประโยชน์ของโลภียทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก ได้แก่

๑. เป็นปัจจัยให้เกิดความสุข
๒. เป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตที่มั่นคง
๓. เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า
๔. เป็นสิ่งกำหนดฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคล
๕. เป็นเครื่องมืออำนวยความสะดวกแก่ชีวิต
๖. เป็นทุนในการพัฒนาสังคม

โทษของโลภียทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก ได้แก่

๑. โทษตามกฎธรรมชาติของทรัพย์ภายนอก คือ ความเปลี่ยนแปลงอันเป็นปัจจัยให้เกิดความทุกข์แก่มนุษย์ที่ไม่รู้เท่าทันความจริง มีความยึดมั่นในทรัพย์ เมื่อเกิดการสูญเสียเปลี่ยนแปลงไป โดยไม่ทันได้ตั้งตัวก็ย่อมเกิดความทุกข์ใจ

๒. โทษเกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์

๑) การแสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โทษของการแสวงหาที่ไม่ชอบธรรมนี้ ผู้ประพฤติดี เมื่อถูกเขาจับได้ก็จะถูกลงโทษดำเนินคดีตามกฎหมาย หรือถูกสังคมลงโทษ และในส่วนตัวที่เวียนว่ายตายเกิดนั้นบุคคลที่แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรมละเมียดคิดข้อทินนาทาน เป็นต้น ย่อมไปเกิดในนรก เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานบ้าง เกิดเป็นเปรตบ้าง อย่างเบาที่สุดก็คือ เมื่อเขาเกิดเป็นมนุษย์ ทรัพย์สมบัติของเขาย่อมประสบความพินาศสูญหายไป

๒) การไม่ใช้ทรัพย์ให้เกิดประโยชน์ บุคคลมีทรัพย์ แต่ไม่รู้จักใช้ก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร สุดท้ายทรัพย์ก็สูญสิ้นไป เพราะถูกทางการยึดเข้าคลังหลวง โจรขโมยไปบ้าง ไฟไหม้เสียหายบ้าง

น้ำพัดไปข้าง ทายาทที่ไม่พึงประสงค์นำไปข้าง ซึ่งบุคคลประเภทนี้เรียกว่า คนโกงตัวเอง ใช้ตัวของตัวเสาะแสวงหา และสะสมไว้ แล้วก็ปล่อยให้ตัวเองอยู่อย่างอดๆ อยากๆ แร้นแค้น กลัวจะหมดเปลือง หรือด้านองอีกมุมหนึ่งอาจจะเกิดจากอกุศลภายใน คือ ความตระหนี่

๓) การใช้จ่ายทรัพย์ในทางที่เป็นโทษ บุคคลได้ทรัพย์มาแล้วใช้ทรัพย์นั้นไปในทางทางที่เป็นโทษ ได้แก่

๑. การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการพนัน
๒. การใช้ทรัพย์เพื่อเที่ยวผู้หญิง
๓. การใช้ทรัพย์เพื่อเที่ยวกลางคืน
๔. การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการเสพสุรา ยาเสพติดทุกชนิด
๕. การคบคนชั่วเป็นมิตร

สรุปแล้ว โทษที่เกิดจากทรัพย์ภายนอกนั้น ส่วนมากเกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์เอง ซึ่งมีอกุศลกรรมเป็นตัวผลักดัน ยิ่งมนุษย์ให้ความสำคัญหรือคุณค่าของทรัพย์มากขึ้นเท่าใดก็จะทำให้เกิดโทษมากขึ้นเป็นเงาตามตัว เกิดกิเลสตัณหาครอบงำ ทำให้มีความอยากได้จนเกินความจำเป็น มีความลุ่มหลงในทรัพย์จนนำไปสู่การแสวงหาที่ไม่ชอบธรรม ถึงกับทำผิดกฎหมายบ้านเมือง เพื่อต้องการทรัพย์ หรือการปฏิบัติต่อทรัพย์ อย่างผิดวิธีซึ่งทำให้เกิดโทษขึ้นได้ ส่วนโทษที่เกิดจากกฎธรรมชาติ นั้น มีผลกระทบต่อมนุษย์เหมือนกัน แต่กระทบน้อยกว่าโทษที่เกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์

โลกุตตรทรัพย์หรือทรัพย์ภายใน หรืออริยทรัพย์

ทรัพย์ภายใน หรือทรัพย์ที่ไม่ใช่วัตถุ หรือเรียกว่า อริยทรัพย์ หมายถึง คุณธรรมภายในของบุคคล ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม อันจะส่งผลให้สำเร็จประโยชน์ และความสุขกายสบายใจ ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า เช่น ศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ สุตตะ จาคะ ปัญญา สติปัญญา สัมมัปปธาน อธิธัมมม อธิธัมม อธิธัมม พละ โพชฌงค์ มรรค ผล นิพพาน เป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยเครื่องอุดหนุนภายในที่มีผลทำให้บุคคลสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ หรือเป็นปัจจัยเครื่องอาศัยในการแสวงหาทรัพย์ภายนอก

โลกุตตรทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์ภายใน หรืออริยทรัพย์ หมายความว่า ทรัพย์ที่อยู่เหนือโลก คือ สภาวะทางด้านจิตใจที่พ้นจากโลก หรือคุณธรรมภายในของบุคคลที่พ้นวิสัยของโลก หรือเป็นคุณธรรมอันประเสริฐ ที่เรียกว่า อริยทรัพย์ คือ คุณธรรมของอริยะมีอยู่ ๗ ประการ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ สุตตะ จาคะ ปัญญา

ลักษณะของโลกุตตรทรัพย์ ได้แก่

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้า เชื่อในเรื่องของกรรม ผลของกรรม เป็นต้น

ศีล คือ การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม

หิริ หมายถึง ความละอายต่อกายทุจริต วชิทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการถูกต้องอกุศล
ธรรมอันลามกทั้งหลาย

โศคตปปะ หมายถึง ความสะอึกกลัว หมายความว่า สะอึกกลัวต่อกายทุจริต วชิทุจริต มโน
ทุจริต สะอึกกลัวต่อการถูกต้องอกุศลธรรมอันลามกทั้งหลาย

สุตะ หมายถึง การได้ยิน ได้ฟัง ได้เรียนมาก หมายความว่า การที่บุคคลเป็นพหูสูต ทรงสุตะ
สั่งสมสุตะเป็นผู้ได้สดับฟังมามาก ทรงไว้คลัง่องปากขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทฤษฎี ซึ่งธรรม
ทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด จนสามารถประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้ง
อรรถทั้งพยัญชนะได้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง

จาคะ คือ ความเสียสละ สละกิเลสสละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้าง
พร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือ ช่วยเหลือ
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว

ปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ตีข่าว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์
รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

ประโยชน์ของโลกุตตรทรัพย์หรือทรัพย์ภายใน จากการศึกษาสรุปได้ว่า

คุณประโยชน์ของศรัทธา คือ ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดความบันเทิง (ปราโมทย์) ความ
ปลื้มใจ (ปีติ) ซึ่งทำให้เกิดความสงบเยือกเย็น (ปีติสัทธ) จนกระทั่งนำไปสู่สมาธิและปัญญาในที่สุด
ศรัทธาเป็นปัจจัยทำให้เกิดวิริยะ คือ ความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติ ทดลองสิ่งทีเชื่อด้วยสัทธานั้น
ให้เห็นผลประจักษ์จริงจังก่ตน ซึ่งนำไปสู่ปัญญาในที่สุด

คุณประโยชน์ของศีล คือ ในพุทธปรัชญาได้ให้ความสำคัญในเรื่องของศีลไว้มาก
เพราะถือว่าศีลเป็นบันไดขั้นพื้นฐานที่จะนำไปสู่สมาธิ และปัญญาในที่สุด สำหรับบุคคลที่ดำรงตน
อยู่ในศีล เจริญสมาธิและปัญญาอย่างครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว จึงจะถางความรกคือกิเลสได้ ดังนั้น ศีล
จึงเป็นคุณธรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดผลดีต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อนำไปสู่ปัญญาได้เช่นเดียวกันกับ
ศรัทธา และจะต้องเป็นปัจจัยสนับสนุนซึ่งกันและกันทั้งหมด

คุณประโยชน์ของหิริและโศคตปปะ คือ คุณธรรมหิริและโศคตปปะ เป็นคุณธรรมที่มา
คู่กันเสมอ หรือเรียกว่า “ธรรมคุ้มครองโลก” เพราะหมายถึง ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบ
เรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและสับสนวุ่นวาย

คุณประโยชน์ของสุตะ คือ มีประโยชน์ต่อตนเอง ทำให้เป็นผู้รู้มาก มีปัญญามาก มี
ประโยชน์ต่อสังคม เมื่อบุคคลได้รู้ ได้ฟังมามากย่อมสามารถช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนแก่คนในสังคมได้

คุณประโยชน์ของจาคะ การมีจาคะให้ประโยชน์ คือ ทำความปลอดภัยให้แก่ตน ทำความมั่นคงแก่สังคม เป็นที่นับหน้าถือตาของคนอื่น ทำความสงบสุขแก่ครอบครัว สังคม และทำใจให้มีความสุข

คุณประโยชน์ของปัญญา ในพุทธปรัชญาได้ให้ความสำคัญของปัญญาไว้มาก เพราะถือว่า การมีปัญญามาก ทำให้บุคคลสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ ซึ่งปัญญาตามหลักของพุทธปรัชญานั้นจะมีตั้งแต่ระดับเบื้องต้นจนถึงระดับสูงสุด และประโยชน์ของปัญญาในแต่ละระดับนั้นย่อมจะมีความแตกต่างกันตามประเภทและชนิดของปัญญา

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ทรัพย์ในทางพุทธปรัชญาเดรวาทนั้น ประกอบด้วย โลกียทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก และโลกุตตรทรัพย์หรือทรัพย์ภายใน หรืออริยทรัพย์ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เรื่องทรัพย์ในพุทธปรัชญาเดรวาท จากการศึกษาพบว่า

โลกียทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก หมายถึง วัตถุสิ่งของที่มีรูปร่าง ทั้งมีวิญญาณครอง และไม่มีวิญญาณครอง ส่วนโลกุตตรทรัพย์หรือทรัพย์ภายในนั้น หมายถึง คุณธรรมความดีที่มีอยู่ในจิตใจของแต่ละบุคคล ประกอบด้วย ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญา ในที่นี้ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ประเด็นที่ว่า วิธีการปฏิบัติต่อทรัพย์ทั้งโลกียทรัพย์และโลกุตตรทรัพย์ รวมทั้งความจำเป็นของทรัพย์ที่คลุ้สตัผู้ครองเรือน และบรรพชิตผู้สละออกจากเรือน ตลอดถึงจุดมุ่งหมายของการครอบครองทรัพย์ในพุทธปรัชญาเดรวาท ดังที่ได้ศึกษาดังนี้

การปฏิบัติต่อโลกียทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก

วิธีการแสวงหา และรักษาทรัพย์ภายนอก

๑. ในพุทธปรัชญาเดรวาทมีหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องการแสวงหาทรัพย์และการรักษาทรัพย์ที่หามาได้ ซึ่งเรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ หรือ หัวใจเศรษฐี ได้แก่ (อุ อา กะ สะ)

- ๑) อุฏฐานสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยความหมั่นเพียร
- ๒) อารักขสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยการอารักขา
- ๓) กัลยาณมิตตตา แปลว่า ความเป็นคนมีมิตรที่ดี
- ๔) สมชีวิตา แปลว่า ความดำรงชีพพอเหมาะสมควร

๒. หลักการบริหารทรัพย์ที่หามาได้ ตามหลัก โภควิภาค ๔ ได้แก่

- ๑) เอเกน โภเค ภูณเชยฺย หมายถึงความว่า ใช้ทรัพย์ ๑ ส่วน ในการใช้จ่ายเลี้ยงตนเองและบุคคลในครอบครัวให้เกิดความสุข
- ๒-๓) ทวิหิ กมมํ ปโยชเย หมายถึงความว่า ใช้ทรัพย์ ๒ ส่วน เพื่อเป็นทุนประกอบกิจการงาน
- ๔) จตุตถญจ นิชาเปยฺย หมายถึงความว่า ใช้ทรัพย์ ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นหรือในคราวฉุกเฉิน

๑. หลักการใช้ถ่ายทอดทรัพย์สินที่หามาได้ ตามหลัก โภคอาทิยะ ๕ ได้แก่

๑) เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่และคนในปกครองให้เป็นสุข

๒) บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓) ใช้ป้องกันภัยอันตรายที่เกิดแห่งเหตุต่าง ๆ

๔) ทำพละ ๕ อย่างคือ

(๑) ญาติพละ	สงเคราะห์ญาติ
(๒) อติพละ	ต้อนรับแขก
(๓) ปุพฺพเปตพละ	ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ
(๔) ราชพละ	ถวายเป็นหลวง มีภาณีอากร เป็นต้น
(๕) เทวคาพละ	ทำบุญอุทิศให้เทวดา

๕) อุปถัมภ์บำรุง บริจาคทานให้แก่สมณะพราหมณ์ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ เป็นผู้ไม่ประมาท

การปฏิบัติต่อโลกุตตรทรัพย์หรือทรัพย์ภายใน

๑. การแสวงหาทรัพย์ภายใน

หลักการปฏิบัติให้เกิดศรัทธา เป็นวิธีการที่จะนำไปสู่กระบวนการพิสูจน์ด้วยการปฏิบัติ เพื่อจะได้คำสอนที่ถูกต้องแท้จริง และทำให้ศรัทธานั้นเกิดความแน่นแฟ้นมั่นคงมากขึ้น

หลักการปฏิบัติให้เกิดศีล สามารถทำได้โดยการมีเจตนาที่จะละเว้นอกุศลกรรมต่างๆ ได้ทั้งในขณะที่ไม่ได้ตั้งใจไว้ก่อน และหลังจากได้ตั้งใจสมาทานประพฤติปฏิบัติแล้ว

หลักการปฏิบัติเพื่อให้เกิดหิริ ก็คือ ต้องรู้จักความละเอียด และการที่บุคคลจะเกิดมีความรู้สึกละเอียดใจต่อการทำความชั่วได้นั้น จะต้องรู้จักสิ่งที่เป็นความชั่ว หรือลักษณะของความชั่วและผลของความชั่วเสียก่อน นั่นหมายความว่า หิริจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยการมีความรู้ทั้งจากการฟัง และความคิด ว่าสิ่งนั้นเป็นความชั่วเป็นทางแห่งอกุศลกรรม จึงจะทำให้เกิดหิริขึ้นได้ มีความละเอียดจริงจังต่อความชั่วร้ายเสียหาย ไม่กล้ากระทำความชั่วทุกอย่าง ทั้งในที่ลับ และที่แจ้ง

หลักการปฏิบัติเพื่อให้เกิดโอตตปปะ มีลักษณะความกล้าแข็งกับหิริ คือ ให้พิจารณาถึงชาติตระกูลของตน ให้พิจารณาถึงวัยของตน ให้พิจารณาถึงกำลังของตน ให้พิจารณาถึงความรู้ของตน ก่อนที่จะตัดสินใจทำอะไรลงไป

หลักการปฏิบัติให้เกิดสุตะ ประการแรกนั้นจะต้องมีศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นก่อน เช่น ศรัทธาในบุคคล ทำให้เป็นพื้นฐานของการฟัง อยากเรียนรู้ตามมา

หลักการปฏิบัติให้เกิดจาคะมี ๒ ลักษณะ คือ การสละวัตถุสิ่งของ ได้แก่ การให้ทานจากวัตถุภายนอก ตลอดจนการบริจาคร่างกาย เป็นต้น และการสละกิเลส ได้แก่ ความตระหนี่ เป็นต้น

หลักในการปฏิบัติให้เกิดปัญญา เป็นการปฏิบัติตามแนวทางการเกิด หรือบ่อเกิดของปัญญา ซึ่งมีอยู่ ๓ ทาง คือ

๑) จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากความคิดพิจารณาหาเหตุผล

๒) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง

๓) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่ได้จากการฝึกอบรม ด้วยแนวการปฏิบัติที่เรียกว่า “ภาวนา” หรือเรียกว่า กรรมฐาน มี ๒ ประการ คือ สมถะและวิปัสสนา

๒. วิธีการรักษาอริยทรัพย์

การรักษาทรัพย์ภายใน คือ การหมั่นประพฤติปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอ ไม่อย่างนั้นคุณธรรมเหล่านี้อาจจะเสื่อมไปได้ และศัตรูที่สำคัญของอริยทรัพย์ก็คือ นيران ๕ หมายถึง ธรรมอันกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี การรักษาอริยทรัพย์ให้ยั่งยืนนานนั้นใช้หลัก วุฑฒิธรรม ๔ คือธรรมเป็นเครื่องเจริญ ๔ อย่าง ได้แก่

๑) สัปปริสสังเสวะ การคบหาสัตบุรุษ เสวนาธรรมกับท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ

๒) สัทธัมมัสสวณะ ฟังคำสั่งสอนของท่าน เอาใจใส่เล่าเรียน หาความรู้จริง

๓) โยโยโสมนสิการ ตรិตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยแยกคาย คิดหาเหตุถูกวิธี

๔) ธัมมานุวัตรมปฏิบัติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง

๓. วิธีการใช้ทรัพย์ภายใน

วิธีการใช้ทรัพย์ภายในต้องควบคู่กับหลักธรรม คือ

๑) สติ คือ ความระลึกได้, นึกได้, สำนึกอยู่ไม่พลอ

๒) สัมปชัญญะ คือ ความรู้ตัว, ความรู้ชัด, รู้ชัดที่นึกได้, ตระหนัก, เข้าใจชัดตามความ

เป็นจริง

๓) อัปมาทะความไม่ประมาท คือ ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือความเพียรที่มีสติ เป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม

ความจำเป็นของทรัพย์ที่มีต่อการดำเนินชีวิต

๑. ความจำเป็นของทรัพย์ภายนอกกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน

ทรัพย์สินนับเป็นปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอยู่ของชาวบ้าน โดยเฉพาะคฤหัสถ์จำเป็นที่จะต้องมียทรัพย์สินเงินทอง ไม่ว่าจะปัจจัยสี่ที่จะเลี้ยงชีวิตก็ตาม สิ่งอำนวยความสะดวกสบายก็ตาม ตลอดจนการที่จะรับผิดชอบต่อหมู่ชนที่แวดล้อม มีครอบครัวเป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นไปได้ ต้องอาศัยทรัพย์สินเงินทอง ถ้าขาดทรัพย์สินเงินทองแล้วก็เป็นไปได้ยาก

๒. ความจำเป็นของทรัพย์ภายในกับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน

พระพุทธเจ้าตรัสแสดงให้เห็นว่า คนที่ทำให้จิตใจเสื่อมใสในพระพุทธศาสนา ให้ท่านด้วย

โภคทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรม เป็นผู้ยึดถือชัยชนะไว้ได้ในโลกทั้งสองของเหล่าคฤหัสถ์ผู้มี ศรัทธา คือ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลในปัจจุบัน และเพื่อความสุขในสัมปรายภพ การบริจาคของคฤหัสถ์ดังกล่าวมานั้น ย่อมเจริญด้วยบุญ “ผู้ที่มีศรัทธาดังนั้น มีใจประกอบด้วยหิริ โอตคัมปะระ มีปัญญา และสำรวมในศีล ในวินัยของพระอริยเจ้า เรียกได้ว่ามีชีวิตเป็นสุข” คำสอนดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า คฤหัสถ์ควรมีทรัพย์ภายใน เพื่อมีชีวิตอยู่โดยไม่ฝืดเคืองมีความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต

๓. ความจำเป็นของทรัพย์ภายนอกกับบรรพชิต

ความจำเป็นของทรัพย์ภายนอกกับบรรพชิตนั้นเป็นเพียงแค่ปัจจัยเครื่องอาศัย สำหรับปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิตมี ๔ ประการ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัย และยารักษาโรค ซึ่งเรียกว่า “นีสัย” อันเป็นสิ่งพอเพียงต่อการดำรงชีพอยู่เพื่อการปฏิบัติสมณธรรม

๔. ความจำเป็นของทรัพย์ภายในกับบรรพชิต

ในฐานะที่บรรพชิต คือ ผู้สละบ้านเรือนทรัพย์สินเงินทองทั้งหมดออกบวช เพื่อมุ่งแสวงหาความหลุดพ้นทางด้านจิตใจ มีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติทางด้านจิตใจโดยตรง จึงต้องปฏิบัติเพื่อให้ได้ทรัพย์ภายในอย่างเต็มที่ โดยที่บรรพชิตใช้ทรัพย์ที่เป็นปัจจัยภายนอกอุดหนุนให้ร่างกายเป็นไปได้ ทรัพย์ภายนอกจึงจำเป็นต่อบรรพชิตน้อยที่สุด แต่ทรัพย์ภายในจำเป็นต้องมีให้มาก และทำให้เต็มที่ ให้ปฏิบัติเพื่อบรรลุคุณธรรมภายใน ฉะนั้น บรรพชิตทั้งหมด จึงต้องปฏิบัติเพื่อให้ได้ทรัพย์ภายใน ทำให้มีคุณธรรมเกิดขึ้นเพื่อกำจัดกิเลสในใจจนหมดสิ้นไปตามลำดับ

สรุปแล้ว ความจำเป็นของทรัพย์ที่มีต่อผู้ครอบครองทรัพย์ทั้งทรัพย์ภายในและทรัพย์ภายนอกนั้น ทั้งคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนและบรรพชิตผู้สละจากเรือนก็ยังต้องใช้ทรัพย์ภายนอกและทรัพย์ภายในในการดำเนินชีวิตจนกว่าชีวิตจะสิ้นสุดลง แต่ความแตกต่างของระดับผู้ครอบครองทรัพย์นั้นจะเห็นได้ชัดว่าคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนจะมีความจำเป็นในทรัพย์ภายนอกมากกว่าทรัพย์ในส่วนบรรพชิตนั้นทรัพย์ภายนอกเป็นปัจจัยสนับสนุนในการปฏิบัติสมณธรรมเท่านั้น แต่ทรัพย์ภายในบรรพชิตเป็นตัวอย่างในการครอบครองทรัพย์ภายใน

จุดมุ่งหมายของการครอบครองทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑. เพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฎฐิธัมมิกัตถะ) ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันทั่วไป และเป็นจุดหมายที่ต้องการกันในโลกนี้ ซึ่งจะเกิดมีขึ้นได้ด้วยกำลังความขยันหมั่นเพียร สติปัญญาโดยทางชอบธรรม ในการปฏิบัติเพื่อแสวงหา รักษาครอบครอง และใช้จ่ายทรัพย์อย่างเหมาะสม คบคนที่เป็นกัลยาณมิตร และดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่

๒. เพื่อประโยชน์ในอนาคต (สัมปรายิกัตถะ) ประโยชน์ในด้านคุณค่าของชีวิต สามารถเป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและในภพหน้า คือ ความเจริญของงานในชีวิตและจิตใจด้วยคุณธรรมต่างๆ เช่น ศีล ศรัทธา จาคะ ปัญญา เป็นต้น ทั้งนี้เพราะการมีทรัพย์ภายนอกเพียงอย่างเดียวจะช่วยให้

ให้มีความสุขสบายเฉพาะในปัจจุบันเท่านั้น ไม่อาจเป็นเครื่องรับประกันชีวิตในภพภาคหน้าได้ จึงควรมีหลักการปฏิบัติเพื่อชีวิตในภพภาคหน้าด้วย

๓. เพื่อประโยชน์สูงสุด(ปรมาตมะ) คือ บรรลุความสุขขั้นสูงสุด ที่เรียกว่า “นิพพาน” ที่ถือว่าเป็นประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดที่ควรเข้าถึง คือ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงรู้เท่าทันคติธรรมดาของสิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมา (สังขารธรรม) ไม่ทำให้ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต ไม่ถูกบีบบังคับด้วยความยึดมั่นถือมั่น สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ปลอดโปร่งผ่องใส สะอาดสว่างและสงบ มีความสุขประณีตภายใน เป็นการดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงได้

สรุปแล้ว ผลที่ได้รับจากการวิจัยจากการปฏิบัติโดยสรุปแล้ว ผลที่คาดว่าจะได้รับนั้นมี ๒ ประการคือ

๑. ผลทางด้านวัตถุ ได้แก่ การได้ครอบครองทรัพย์สิน มีความพร้อมทางด้านวัตถุเครื่องอุปโภคบริโภค อันเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชีวิตคนทุกชั้นทุกวัย อันจะทำให้ได้รับความสุข ความสะดวกสบายทางกาย

๒. ผลทางด้านจิตใจ ได้แก่ ความสุขที่ไม่อิงอาศัย เป็นความสุขทางด้านจิตใจ รวมถึงความหลุดพ้นจากกิเลสที่รบกวนจิตใจ

ผลทางด้านจิตใจนับว่ามีความสำคัญมาก เพราะเป็นผลที่เป็นไปโดยสอดคล้องกับหลักการดั้งเดิมของคำสอนเรื่องอริยทรัพย์อันเป็นทรัพย์ภายใน ซึ่งมีหน้าที่ขจัดกิเลสภายในให้บุคคลผู้ปฏิบัติเป็นผู้มีจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์อันจะส่งผลให้เกิดการแสวงหาทรัพย์ที่ถูกต้องสุจริต

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องทรัพย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท” เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้ตระหนักถึงคุณค่าและคุณประโยชน์ของทรัพย์ที่แท้จริง และทราบถึงหลักวิธีการปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างเหมาะสม เพื่อลดปัญหาที่เกิดอันเนื่องจากทรัพย์เป็นเหตุ โดยเฉพาะทรัพย์ภายนอกอันได้แก่ แก้วแหวน เงินทองของมีค่าต่างๆ ซึ่งเป็นที่นิยมโดยทั่วไป เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันมากที่สุด

เพื่อให้ตระหนักถึงคุณและโทษของการปฏิบัติต่อทรัพย์อย่างผิดวิธี จึงขอเสนอแนะข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ เพื่อเป็นข้อพิจารณา ดังนี้

๑. ให้ผู้บริหารในส่วนต่างๆของประเทศได้เล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาคุณค่าทางด้านจิตใจให้มากขึ้น เท่าเทียมกับการพัฒนาทางร่างกาย หรือทางวัตถุ

๒. ปลูกฝังทางด้านศีลธรรม แก่สถาบันทางครอบครัวในสังคมของคนไทย ทางด้านการศึกษา และทางด้านการศาสนามากยิ่งขึ้นกว่านี้

๓. ควรสนับสนุนส่งเสริมเยาวชนให้รู้จักการการปฏิบัติต่อทรัพย์สินภายนอกอย่างเหมาะสม เช่น การอดออม การประหยัด เป็นต้น

๔. ส่งเสริมผู้นำทางการบริหารทุกระดับ หรือหัวหน้าครอบครัวและสมาชิก ในสังคมของชาวไทย เป็นผู้ดำรงตนและตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ อย่างเคร่งครัด ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดี สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ ของสังฆกรรม

แนวทางความเชื่อที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิตนั้น ถ้าสอดคล้องกับหลักที่มีอยู่ของธรรมชาติแล้ว มนุษย์นั่นเองที่จะเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรง และจะเป็นเครื่องช่วยที่ทำให้มนุษย์ต่อมนุษย์ หรือ ธรรมชาติกับมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขต่อไปได้อีกยาวนาน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์เรื่องทรัพย์สินในพุทธปรัชญาเถรวาท จากผลการศึกษา ทำให้เราได้ทราบถึง ความสำคัญของทรัพย์สินอันเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีบทบาทและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ ให้อยู่รอดปลอดภัย และหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวงได้ ซึ่งทรัพย์สินที่กล่าวถึงนี้หมายเอา ทรัพย์สินทั้ง ๒ ชนิด คือ ทรัพย์สินภายนอกและทรัพย์สินภายใน ที่มีคุณประโยชน์และโทษต่อมนุษย์ทั้งใน ทางตรงทางอ้อม และจากการศึกษาในพระไตรปิฎกพบว่า สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า ทรัพย์สินภายใน หรืออริยทรัพย์นั้น ไม่ได้มีเฉพาะธรรมในหมวดอริยทรัพย์เท่านั้น ยังมีคุณธรรมภายในอื่นๆ อีกที่เรียกว่า ทรัพย์สิน เช่น ความสันโดษ อดทน สมาบัติ มรรค ความไม่ประมาท สติ บุญ เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้ ล้วนมีประโยชน์ทั้งสิ้น สมควรที่จะนำมาเป็นหัวข้อในการวิจัยได้

ฉะนั้นผู้วิจัยเห็นว่า ในการศึกษาวิจัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อ ไปประยุกต์ใช้ในการ แก้ปัญหาสังคมจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม โดยผู้วิจัยขอเสนอแนะหัวข้อในการทำวิจัยคราว ต่อไปดังนี้ คือ

๑. ควรทำการศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง คุณประโยชน์และโทษของทรัพย์สินภายนอกกับทรัพย์สินภายใน ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน และวิธีการแก้ไข

๒. ควรจะมีศึกษาเรื่องการนำหลักคำสอนในหมวดอริยทรัพย์ ๗ ไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนา สังคมไทย

๓. ควรจะมีการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมในอริยทรัพย์ ๗ กับหลักธรรม หมวดอื่น ๆ ว่า มีส่วนส่งเสริมกันอย่างไรบ้าง เพื่อจะประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม

บรรณานุกรม

เอกสารปฐมภูมิ

๑. พระไตรปิฎก

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕ เล่มที่ ๑, ๕, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๒๐, ๒๒ ๒๓, ๒๕, ๒๖, ๓๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

เอกสารทุติยภูมิ

๒. หนังสือทั่วไป

คณาจารย์แห่ง โรงพิมพ์เชียงใหม่. ธรรมวิภาคและคิหิปฏิบัติ ฉบับมาตรฐาน. กรุงเทพมหานคร : เชียงเชียงใหม่, ๒๕๓๕.

น้ำแท้ มีบุญส้าง. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์. กรุงเทพมหานคร : ภูมิบัณฑิต, ๒๕๔๕.

ปิ่น มุกกันต์, พันเอก. แนวสอนธรรมะ. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔.

เปลื้อง ณ นคร. พจนานุกรม. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๔.

พิรุณ มะลิวัลย์ และ ไสว มาลาทอง. ประวัติพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓.

กรมหลวงชินวราลงกรณศิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, พระเจ้าวรวงศ์เธอ. พระคัมภีร์อภิธานปิฎกติกา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). ธรรมานุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔.

พระเทพโสภณ (ประยูร ชุมมจิตโต). พุทธธรรมเพื่อการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : อักษรสยาม, ๒๕๓๕.

_____ . ทรัพย์ อำนาจ ชีวิตทวนกระแส. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๕.

_____ . นิติศาสตร์แนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

- พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๓.
- พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๖.
- พระพุทธศาสนา พัฒนาและสังคม. กรุงเทพมหานคร : ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง,
๒๕๔๐.
- พัฒนาวัฒนธรรมในคนไทย. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๐.
- พระปริยัติธรรมธาดา (สถิตย์ ถาวโร). อริยทรัพย์ ๗. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์,
๒๕๔๔.
- พระพุทธโฆษาจารย์. ฌมมปทกฐกถา ปญจโม ภาค. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- ฌมมปทกฐกถา สุตโตโม ภาค. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕.
- พระไพศาล วิสาโล. ประวัติศาสตร์การบริโภคสุราในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา,
๒๕๐๖.
- พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. พุทธิปัญญากับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๘.
- สุราปริทัศน์ : วิธีและขั้นตอนของการเลิกสุรา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระราชวรมนี (ประยูรช ชาญโค). ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์,
วิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- พระราชวรมนี (ประยูร ชาญจิตโค). ปรัชญากรีกบ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
สยาม, ๒๕๔๐.
- พระสิริมงคลอาจารย์. มงคลคฤทนี ปฐโม ภาค. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- พระอุดรคณาธิการ และ จำลอง สารพัตนิก. พจนานุกรมบาลี-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- เมธา วาดีเจริญ, พ.ศ.๐.. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
สุตรไพศาล, ๒๕๔๘.

มานิตย์ จุมปา. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์สิน. กรุงเทพมหานคร :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. ธรรมวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๑.

..... นวโกวาท. พิมพ์ครั้งที่ ๗๘. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

..... พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

..... วินัยมุข เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๓๘. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

..... สารานุกรมพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

วิทย์ วิศุทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก. พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์,
๒๕๓๓.

วิทยากร เขียงกุล. ความสุขซื้อไม่ได้ แต่สร้างได้ด้วยตัวเอง. กรุงเทพมหานคร : ประพันธ์สาส์น,
๒๕๔๘.

วิวรรณ ธาราหิรัญโชติ. ฉลาดเลือก ฉลาดออม ฉลาดลงทุน. กรุงเทพมหานคร : เนชั่นบุ๊คส์, ๒๕๔๘.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕.

สนิท ศรีลำแดง. พระพุทธศาสนา : กระบวนทัศน์ใหม่. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๔.

สุวรรณ สถาอานันท์. เงินกับศาสนา เทพบุตรแห่งยุคสมัย. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง,
๒๕๔๑.

ลำลี รักสุทธิ. มงคลชีวิต ๓๘. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๖.

๓. วิทยานิพนธ์

พระมหานรินทร์ นรากรนิธิกุล. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอริยทรัพย์ในพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

พระมหาไพฑูริย์ แก้วเขียว. “พุทธจริยธรรมกับการคุ้มครองผู้บริโภคชาวไทยพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณี
ชาวไทยพุทธในกรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

พระมหาภาสกร คุณุตฺตโร (ดอกจันทร์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องบุญในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์
ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหามิตร จิตปญฺโญ (วันยาว). “ความรู้จักประมาณในพระพุทธศาสนากับหลักเศรษฐกิจในแนว
พระราชดำริ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันท๊ะ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของ
พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระกัณฐพล โอภาโส (บุญประสิทธิ์)
วัน/เดือน/ปีเกิด	๑๐ กรกฎาคม ๒๕๑๐
สถานที่เกิด	๑๘ หมู่ที่ ๕ ตำบลเจนีง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดปราสาทศีลาราม ตำบลเจนีง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
การศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๔๑	นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดสุรินทร์
พ.ศ. ๒๕๔๗	ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (เอกพระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ประสบการณ์	
พ.ศ. ๒๕๔๓	ครูสอนปริยัติธรรม สำนักเรียนวัดปราสาทศีลาราม
พ.ศ. ๒๕๔๓	พระวิทยากรอบรมคุณธรรมและจริยธรรมแก่นักเรียนและประชาชนทั่วไป
พ.ศ. ๒๕๔๐	พระวิทยากรอบรมสามเณรภาคฤดูร้อน
พ.ศ. ๒๕๔๖	เจ้าอาวาสวัดปราสาทศีลาราม ตำบลเจนีง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์